

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Π.Μ.Σ. ΦΥΛΟ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

**Το me too στην Ελλάδα: αιτήματα και
φεμινιστικές προσεγγίσεις**

Ματίνα Σιώμου

Μυτιλήνη, Απρίλιος 2023

Επιβλέπων καθηγητής: Κώστας Γιαννακόπουλος

ευχαριστίες

*σε όλα τα άτομα που μου στέκονται,
το καθένα με το μοναδικό και πολύτιμο τρόπο του.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	5
1. Ιστορική αναδρομή.....	7
1.1. Το σεξ, όπως και το φύλο, είναι πολιτικό	7
1.2. Sex wars	8
1.3. Ριζοσπαστική φεμινιστική προσέγγιση στο σεξ.....	9
1.4. Ελευθεριακή φεμινιστική προσέγγιση στο σεξ.....	10
1.5. Κριτική στις δύο προσεγγίσεις.....	12
2. Σωφρονιστικός φεμινισμός.....	13
2.1. Έμφυλη βία	14
2.2. Γυναικοκτονία: ορισμοί	15
2.3. Νομική διάσταση του όρου γυναικοκτονία.....	16
2.4. Σωφρονιστικός φεμινισμός	16
3. Φεμινισμός της κατάργησης (abolition feminism).....	18
3.1. Μαύρος φεμινισμός και διαθεματικότητα	18
3.2. Ο έμφυλος χαρακτήρας των φυλακών	22
3.3. Φεμινισμός της κατάργησης	24
3.4. Διάκριση μεταξύ τιμωρίας και συνεπειών	27
4. Φεμινιστική δικαιοσύνη	28
4.1. Επανορθωτική δικαιοσύνη (restorative justice)	28
4.2. Μετασχηματιστική δικαιοσύνη (transformative justice)	29
4.3. Φεμινιστικός θυμός και οργή	31
Μεθοδολογία.....	33
5. Το κίνημα Me Too στην Ελλάδα.....	35
5.1. Το χρονικό του κινήματος.....	35
5.2. Me too και ορατότητα της έμφυλης βίας	36

5.3.	Me too και ο ρόλος των social και mainstream media.....	38
5.4.	Me Too και ορατότητα της βίας στις ομόφυλες σχέσεις.....	41
5.5.	Κριτικός απολογισμός του ελληνικού MeToo: κυρίαρχες φεμινιστικές θέσεις	43
6.	Ποινική και θεσμική δικαιοσύνη.....	47
6.1.	Αίτημα για ποινική τιμωρία των δραστών	47
6.2.	Αίτημα για αυστηροποίηση των ποινών	49
6.3.	Προστασία των θυμάτων από φορείς και θεσμούς	50
6.4.	Αίτημα για θεσμική και ποινική κατοχύρωση έμφυλης ορολογίας και κριτική.....	52
7.	Φεμινιστική δικαίωση.....	55
7.1.	Κριτική στο φυλακιστικό φεμινισμό και αίτημα για κατάργηση των εξουσιαστικών θεσμών	55
7.2.	Αίτημα για παραδοχή της ενοχής και μεταμέλεια	57
7.3.	Κριτική στο σύστημα απόκρισης στην έμφυλη βία και στο σύστημα οργανωμένης απονομής της δικαιοσύνης	58
7.4.	Εναλλακτικές οδοί προς τη δικαιοσύνη	59
	Επίλογος.....	61
	Βιβλιογραφία	65

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το me too, το οποίο ξεκινά σαν κίνημα στις ΗΠΑ το 2006 και παίρνει μεγάλες διαστάσεις το 2017, όταν γίνεται η χρήση του hashtag #MeToo, χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα στις αρχές του 2021, προκειμένου να πλαισιώσει τη δημόσια καταγγελία της Σοφίας Μπεκατώρου για σεξουαλική παρενόχληση. Η στιγμή αυτή στάθηκε αφορμή για τη γέννηση του εγχώριου me too, του συλλογικού «και γω, επίσης» έχω υποστεί βία λόγω του φύλου μου.

Οι φωνές που απάντησαν στο επονομαζόμενο «κίνημα» αντλούν από διαφορετικές φεμινιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναλύουν με διαφορετικά μέσα έννοιες όπως η βία και η δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτό αναδύονται δύο κυρίαρχες φεμινιστικές θέσεις: η μία φαίνεται να ακολουθεί μια λογική αφομοίωσης του κινήματος, ενώ η δεύτερη ασκεί κριτική.

Συνομιλώντας με φεμινιστικές συλλογικότητες, σωματεία, οργανώσεις, καθώς και με αυτόνομες φεμινίστριες, που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα την περίοδο ενδιαφέροντος, και συγκεκριμένα από τις αρχές του 2021 έως σήμερα, γίνεται μια προσπάθεια για καταγραφή και ανάλυση των φεμινιστικών αιτημάτων που εκφράστηκαν. Τα αιτήματα αυτά αντλούν από δύο φεμινιστικές προσεγγίσεις: η πρώτη αφορά στο σωφρονιστικό φεμινισμό και η δεύτερη στο φεμινισμό της κατάργησης.

Η συζήτηση αυτή επιχειρεί μια κριτική ανάλυση στο εγχώριο me too και πραγματεύεται τις έννοιες της δικαιοσύνης, της δικαίωσης και της φεμινιστικής αλληλεγγύης.

Λέξεις κλειδιά: έμφυλη βία, Me Too, φεμινισμός της κατάργησης, σωφρονιστικός φεμινισμός, δικαιοσύνη, δικαίωση

Abstract

The Me too, which started as a movement in the USA in 2006 and took on major dimensions in 2017, when the hashtag #MeToo was used, is used for the first time in Greece in early 2021, in order to frame Sofia Bekatorou's public accusation of sexual harassment. That very moment was the occasion for the birth of the Greek me too, that collective "I, too" have suffered violence because of my gender.

The voices that responded to the so-called "movement" draw from different feminist approaches, which analyze using different means concepts such as violence and justice. In this context, two dominant feminist positions emerge: one seems to follow a logic of assimilation of the movement, while the second one criticizes it.

By conversing with feminist collectives, unions, organizations, as well as with autonomous feminists, who are active in Athens during the period of interest, and specifically from the beginning of 2021 until today, I attempted to record and analyze the feminist demands that were expressed. These demands draw from two feminist approaches: the first draws from carceral feminism, while the second one from abolition feminism.

This discussion attempts a critical analysis of the Greek me too and addresses the concepts of justice, vindication and feminist solidarity.

Keywords: gender violence, Me Too, abolition feminism, penal feminism, justice, vindication

1. Ιστορική αναδρομή

1.1. Το σεξ, όπως και το φύλο, είναι πολιτικό

Η σεξουαλικότητα, όπως και το φύλο, καθορίζονται πάντα σε σχέση με το χρόνο και τον τόπο, γεγονός που καθιστά ορισμένες πράξεις καλές και φυσικές, ενώ άλλες κακές και αφύσικες. Συγκροτείται με τον τρόπο αυτό μια κουλτούρα του σεξ, η οποία τοποθετεί τις σεξουαλικές πρακτικές σε μια αξιολογική κατάταξη, με αποτέλεσμα η ιεράρχηση αυτή να αφήνει έξω από το σύνολο των καλών, φυσιολογικών και επιτρεπτών πρακτικών, ορισμένες άλλες, οι οποίες πλέον χαρακτηρίζονται ως επικίνδυνες (Rubin, 1984). Αυτή η διαχωριστική γραμμή αναφορικά με τις σεξουαλικές πρακτικές διαμορφώνεται και χρησιμοποιείται από τα εκάστοτε πολιτικά σχήματα, είτε είναι δεξιά είτε αριστερά, καθώς επίσης και από κινήματα, όπως το φεμινισμό και την πατριαρχία.

Οι διαμάχες περί σεξουαλικότητας συχνά ξεσπούν σε περιόδους μεγάλου κοινωνικού άγχους και επισφάλειας και κουβαλάνε πάνω τους όλα αυτά τα κοινωνικά άγχη, τα συστήματα καταπίεσης και τα εκάστοτε πολιτικά προτάγματα.

Παράδειγμα αποτελούν οι ηθικοί παροξυσμοί του 19^{ου} αιώνα, οι οποίοι προτάσσουν τη συζυγική οικογένεια έναντι άλλων μορφών σεξουαλικότητας, οι οποίες καθίστανται αθέμιτες. Το σεξ προσανατολίζεται πλέον στην αναπαραγωγή και οτιδήποτε παρεκκλίνει από αυτό διώκεται, κρύβεται και σιωπά. Οι εξουσιαστικοί μηχανισμοί σε αυτό το πλαίσιο δε λειτουργούν στο επίπεδο της καταστολής, αλλά της παραγωγής λόγων και γνώσης, ή με άλλα λόγια, το σεξ δεν καταστέλλεται, αλλά ελέγχεται δια του λόγου (Foucault, 1976). Οι νέοι λόγοι ξεπηδούν από διαφορετικά δίκτυα εξουσίας, όπως το κράτος, την επιστήμη (κυριότερα με την ιατρική και την ψυχιατρική) και την εκκλησία και συγκροτούν ένα βαθιά τιμωρητικό κοινωνικό πλαίσιο.

Η έκρηξη παραγωγής λόγων περί του σεξ, έφερε ως αποτέλεσμα την ταξινόμηση και κατηγοριοποίηση των διαφορετικών μορφών σεξουαλικότητας. Το σεξ ρυθμίστηκε και οι διαφορετικές μορφές σεξουαλικότητας απέκτησαν ταυτότητα που έφερε χαρακτηριστικά προσωπικότητας και ιστορία. Σε αυτό το πλαίσιο συγκροτήθηκαν οι σεξουαλικές διαστροφές, οι περιθωριακοί τύποι σεξουαλικότητας, κοινό σημείο των οποίων αποτέλεσε η μη συμμόρφωση με την αναπαραγωγή.

Οι νέες κατηγορίες χτίζονται στο διάστιχο φυσικής και αφύσικης σεξουαλικότητας, γεγονός το οποίο κανονικοποιεί ορισμένες σεξουαλικές πρακτικές και στιγματίζει

άλλες (Rubin, 1984). Η φυσιολογική σεξουαλικότητα αφορά την ετεροσεξουαλικότητα, το γάμο, την αναπαραγωγή, τη μονογαμία, τον περιορισμό του σεξ στον ιδιωτικό χώρο, το σεξ εντός σχέσης και μεταξύ ατόμων της ίδια γενιάς και το συναίσθημα. Αντίθετα, το μη φυσιολογικό σεξ αφορά την ομοσεξουαλικότητα, το σεξ εκτός γάμου και ρομαντικής σχέσης, τον αυνανισμό και το σεξ με πολλά άτομα, που δεν αποσκοπεί στην αναπαραγωγή, το σεξ μεταξύ ατόμων διαφορετικών γενεών (με σύγχρονους όρους, παιδεραστία) και που γίνεται στο δημόσιο χώρο.

1.2. Sex wars

Τα απομεινάρια των ηθικών παροξυσμών του 19^{ου} αιώνα επηρέασαν, ασφαλώς, τη φεμινιστική σκέψη των επόμενων αιώνων. Κατά τη δεκαετία του '80 η σεξουαλικότητα εντάσσεται συστηματικότερα στην ατζέντα των φεμινιστικών κινημάτων, με κυριότερο αίτημα τη γυναικεία απόλαυση, ενώ ταυτόχρονα τονίζεται η βία και ο κίνδυνος των ετεροσεξουαλικών πρακτικών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται μια αντιπορνογραφική ρητορική, η οποία αντλεί από το λόγο των φεμινιστριών σχετικά με τη γυναικεία αντικειμενοποίηση και βία. Η ρητορική αυτή γίνεται προϊόν προπαγάνδας από το κράτος και την εκκλησία, σε μια προσπάθεια ελέγχου του σεξ, ενώ γίνεται πλέον λόγος για ένα «ηθικό κυνήγι μαγισσών» (Rubin, 1984).

Σχετικά με τις φεμινιστικές προσεγγίσεις του σεξ, υπήρξαν δύο κυρίαρχα στρατόπεδα σκέψης: το πρώτο αντλεί από το ριζοσπαστικό φεμινισμό και το δεύτερο από τον ελευθεριακό, ενώ τα δύο ρεύματα συγκρούονται μεταξύ τους ως προς τα βασικά τους πολιτικά προτάγματα και αιτήματα (Ferguson, 1984). Ο όρος *sex wars* εντοπίζεται για πρώτη φορά σε θεωρητικό επίπεδο στο κείμενο της Rubin «Thinking Sex» (1984) και αναφέρεται ακριβώς στη διαμάχη εντός του φεμινιστικού κινήματος κατά τη δεκαετία του '80, με αντικείμενα το σεξ, το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Βασικό επιχείρημα σε αυτή τη διαμάχη αποτέλεσε η πορνογραφία και η πορνεία, με τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες να τις απορρίπτουν, δηλώνοντας πως και τα δύο παραπάνω αναπαράγουν την κουλτούρα της γυναικείας κακοποίησης, ενώ αντίθετα οι ελευθεριακές εισάγουν στη συζήτηση τις έννοιες της σεξεργασίας και της αυτοδιάθεσης του σώματος και τάσσονται υπέρ της πορνογραφίας και της πορνείας.

Συγκεκριμένα, η διαμάχη μεταξύ των ριζοσπαστριών φεμινιστριών (anti-porn feminists) και των ελευθεριακών φεμινιστριών (pro-sex/ sex-positive feminists) ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 1982, όταν στο συνέδριο Barnard Conference on Sexuality,

οι υποστηρίκτριες του σεξ φεμινίστριες, απαγόρευαν την είσοδο στις φεμινίστριες που υποστήριζαν και προήγαγαν την αντι-πορνογραφική προπαγάνδα. Οι τρεις βασικοί άξονες της διαμάχης (sex wars) αφορούσαν την πορνογραφία, το σαδομαζοχισμό και την πορνεία.

1.3. Ριζοσπαστική φεμινιστική προσέγγιση στο σεξ

Πιο αναλυτικά, οι κύριες διαφορές μεταξύ των δύο προσεγγίσεων είναι τόσο ιστορικές, όσο και φιλοσοφικές. Ιστορικά, ο ριζοσπαστικός φεμινισμός αναδύεται τη δεκαετία του 1960 και βλέπει την κοινωνία ως βαθιά πατριαρχική, όπου η κυριαρχία των ανδρών έναντι των γυναικών διαφαίνεται σε όλους τους τομείς. Σε αυτό το πλαίσιο προτάσσει όλους τους κινδύνους που υπάρχουν για τις γυναίκες σε αυτή την άνιση κοινωνική δομή και ευαισθητοποιεί το σύνολο για ζητήματα βίας, κακοποίησης και βιασμού των γυναικών, ενώ αντιτίθεται στην έμφυλη αντικειμενοποίηση, την αντικειμενοποίηση, δηλαδή, των γυναικών, τοποθετώντας τη στη βάση της πυραμίδας της έμφυλης βίας (Mathieu, 2006).

Αναφορικά με το σεξ και την απόλαυση, οι φεμινίστριες της δεκαετίας του '70 δίνουν έμφαση στη γυναικεία απόλαυση του σεξ, η οποία έρχεται μέσα από το σεξ με άλλες γυναίκες (λεσβιακός φεμινισμός). Η λεσβία, έτσι, αποκτά πολιτική υπόσταση και μεταφράζεται σε πολιτική στάση, η οποία αγωνίζεται ενάντια στην ετεροσεξουαλικότητα και την καταπίεση, τους κινδύνους και τη βία που αυτή φέρει (Mathieu, 2006). Ο τρόπος που προσεγγίζεται το σεξ μέσα από το ριζοσπαστικό φεμινισμό χαρακτηρίζεται περισσότερο συντηρητικός, αλλά και «θηλυκός».

Συγκεκριμένα, το επιχείρημα των ριζοσπαστριών φεμινιστριών χτίζεται πάνω στις εξής θέσεις: εφόσον στον πυρήνα των ετεροσεξουαλικών σχέσεων υπάρχει η αντικειμενοποίηση των γυναικών και η κυριαρχία των ανδρών, το ετεροφυλοφιλικό σεξ είναι επικίνδυνο να αναπαράγει ακριβώς την ανδρική κυριαρχία και την έμφυλη καταπίεση, βία και κακοποίηση. Για το λόγο αυτό, οι γυναίκες οφείλουν να αποκηρύξουν την ετεροσεξουαλικότητα και κάθε σεξουαλική πρακτική αναπαράγει αυτή την κουλτούρα, ενώ αντίθετα, να δοθεί χώρος στη γυναικεία απόλαυση και το γυναικείο έλεγχο. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται λόγος για άμεση σύνδεση του σεξ με τη ρομαντική αγάπη, τις ερωτικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από συντροφικότητα, μονογαμία και χρονικότητα, και ως εκ τούτου, με το συναίσθημα. Με τον τρόπο αυτό,

το ομοφυλόφιλο ζευγάρι αντικαθιστά το ετεροκανονικό, παντρεμένο, αναπαραγωγικό ζευγάρι, το οποίο έχει βρεθεί στην πρώτη θέση της ηθικής ιεραρχίας.

Έχοντας, λοιπόν, σαν βάση το επιχείρημα πως η ετεροσεξουαλικότητα αναπαράγει τους έμφυλους ρόλους εντός της πατριαρχικής κοινωνίας, ο ριζοσπαστικός φεμινισμός κατηγορεί τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση ως κύριο μέσο αναπαραγωγής της ανδρικής κυριαρχίας, έναντι της γυναικείας υποταγής στην επιθυμία των ανδρών. Σε αυτό συμβάλλει ο σαδομαζοχισμός, ο οποίος παρουσιάζεται ως βασικός μηχανισμός στην εδραίωση των έμφυλων ρόλων (Ferguson, 1984).

Μέσα σε αυτό το φιλοσοφικό και πολιτικό πλαίσιο αναδύεται το αντι-πορνογραφικό κίνημα, το οποίο κυριαρχεί εντός της φεμινιστικής σκέψης. Ο λόγος που χρησιμοποιούν οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες για την πορνογραφία, την πορνεία, το σαδομαζοχισμό είναι περισσότερο δαιμονολογικός, με κυρίαρχες εικόνες, εικόνες άσχημες, αηδιαστικές, οι οποίες αναπαράγουν τα χειρότερα πιθανά σενάρια στο σεξ. Κύριο πρόταγμα του κινήματος είναι ο κίνδυνος που ελλοχεύει στο εμπορευματοποιημένο σεξ. Η πορνογραφία περιγράφεται ως μηχανισμός ο οποίος αναπαράγει την ανδρική κυριαρχία, μέσω εικόνων που εστιάζουν μόνο στην ανδρική απόλαυση και επιθυμία, πράγμα το οποίο δύναται να οδηγήσει – ακόμα και άμεσα – σε βιασμό (Kipnis, 2006).

Επισημαίνοντας όλους αυτούς τους κινδύνους, οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες υποθέτουν πως, για να γίνει ο κόσμος ασφαλέστερος για τις γυναίκες, θα πρέπει να ξεφορτωθούμε το σαδομαζοχισμό, αφενός, και το εμπορευματοποιημένο σεξ, αφετέρου (Rubin, 1984), υπογραμμίζοντας την αξία της συναισθηματικής εγγύτητας και της σχέσης σε ίσους όρους.

1.4. Ελευθεριακή φεμινιστική προσέγγιση στο σεξ

Ο αντίλογος στο αντι-πορνογραφικό κίνημα των ριζοσπαστριών φεμινιστριών, και γενικότερα στην προσέγγιση του σεξ, ήρθε από τις ελευθεριακές φεμινίστριες, οι οποίες στήριζαν το επιχείρημά τους ακριβώς στην αντίθεση στις θέσεις που φέρει ο ριζοσπαστικός φεμινισμός. Μεταξύ των ελευθεριακών φεμινιστριών βρίσκονται λεσβίες, ετεροφυλόφιλες, σαδομαζοχίστριες και πόρνες, οι οποίες εδραιώνουν τις θέσεις τους μεταγενέστερα των ριζοσπαστριών, κατά τη δεκαετία του '80.

Βάση του επιχειρήματός τους αποτελεί η έννοια της αυτοδιάθεσης και της σεξουαλικής απόλαυσης. Αναγνωρίζουν συστήματα καταπίεσης σε όλες τις μορφές σεξουαλικότητας και τις σεξουαλικές πρακτικές, ωστόσο, η διαφοροποίησή τους έγκειται στο γεγονός πως θεωρούν ότι η ετεροσεξουαλικότητα αναπαράγει κυρίαρχα συστήματα σεξουαλικότητας, σε βάρος πολλαπλών άλλων. Αποτελεί, έτσι, τη μπουρζουαζία της σεξουαλικότητας, ελέγχοντας και στιγματίζοντας άλλες σεξουαλικές μειονότητες (Ferguson, 1984). Πολιτικός στόχος των ελευθεριακών φεμινιστριών είναι η άρση όλων των περιορισμών που θέτουν τα εκάστοτε νομοθετικά πλαίσια, οι λόγοι περί ηθικής και οι φιλοσοφικές αναλύσεις, προκειμένου να φτάσουμε στην σεξουαλική απελευθέρωση όλων.

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, η ιδανική ερωτική σχέση ορίζεται ως η συναινετική σχέση μεταξύ δύο μερών, τα οποία με ίσους όρους επικοινωνούν, ώστε να προσφέρουν το ένα στο άλλο την μεγαλύτερη ερωτική ικανοποίηση. Τη θέση του συναισθήματος, εδώ, παίρνει η σεξουαλική απόλαυση, η οποία αποτελεί και έννοια-κλειδί της ελευθεριακής φεμινιστικής σκέψης. Η απόλαυση αυτή δύναται να έρθει μέσα από πρακτικές, οι οποίες, στο προηγούμενο θεωρητικό παράδειγμα χαρακτηριζόταν επικίνδυνες. Παρόλο που αναγνωρίζεται πως στην ετεροσεξουαλικότητα μπορεί να υπάρχει κίνδυνος για τις γυναίκες, αναγνωρίζεται και η απόλαυση και η ευχαρίστηση που φέρει σε γυναίκες (Vance, 1984).

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό πως μεταβάλλεται η γραμμή που χαρακτηρίζει την πολιτικά ορθή σεξουαλικότητα. Το κριτήριο της ηθικής αντικαθίσταται από εκείνο της απόλαυσης και επανοικειοποιούνται πρακτικές όπως ο σαδομαζοχισμός, η χρήση σεξουαλικών βοηθημάτων, η παιδεραστία. Σε αυτό το σημείο η Rubin υποστηρίζει πως σε καμία περίπτωση οι πρακτικές αυτές δεν αποτελούν κάποιον χρυσό κανόνα της σεξουαλικότητας, ούτε και αναφέρεται στην αποποινικοποίηση της παιδεραστίας, αλλά επισημαίνει πως οι θέσεις που προέβαλε το 1980 αναδύθηκαν σε μια εποχή αυστηρής δαιμονοποίησης των παρεκκλιουσών μορφών σεξουαλικότητας και δεν αφορούν κυριολεκτικά το σεξ μεταξύ παιδιών και ενηλίκων (2011).

Στην ατζέντα των ελευθεριακών φεμινιστριών συμπεριλαμβάνονται και η πορνεία και η πορνογραφία, ενώ εισάγεται η έννοια της σεξεργασίας. Το επιχειρήμα τους χτίζεται ενάντια στην κυρίαρχη φεμινιστική οπτική και υποστηρίζει πως η πορνογραφία μπορεί να βιωθεί ως επιβεβαίωση της γυναικείας επιθυμίας και ισότητας, ενώ η βιομηχανία

του σεξ μπορεί να υπάρξει και ως χώρος αυτό-καθορισμού και εργασιακής απασχόλησης, και όχι μόνο ως χώρος κακοποίησης και καταναγκασμού. Το ζήτημα της γυναικείας αυτοδιάθεσης στη σεξεργασία, μεταξύ άλλων θεωρητικών, αναδεικνύει η Miller-Young στο «A Taste for Brown Sugar» (2014), η οποία συνομιλεί με εργαζόμενες στη βιομηχανία του σεξ, σε μια προσπάθεια να καταδείξει την πορνογραφία ως ένα χώρο όπου τα άτομα εργάζονται σκληρά για να διαμορφώσουν την εικόνα τους, να πάρουν το έλεγχο του σώματός τους, να αντλήσουν απόλαυση και ευχαρίστηση και να απαιτήσουν κατάλληλες εργασιακές συνθήκες.

Επιπλέον, η Kirpnis, στην ανάλυσή της της πορνογραφίας στο «Ανδρικός πόθος, γυναικεία αηδία» (2006), εισάγει τον παράγοντα της τάξης ως καθοριστικό στις προσπάθειες για προσέγγιση της σεξουαλικότητας. Επισημαίνει, λοιπόν, πως η πορνογραφία θα πρέπει να διαβάζεται σε άμεση συσχέτιση με την τάξη και την κοινωνική-πολιτική-οικονομική οργάνωση της σεξουαλικότητας, και πως, εν τέλει, αυτό που ενοχλεί είναι η εικόνα του ωμού, χοντρού, τριχωτού, πορώδους σώματος, ενός σώματος που εκκρίνει υγρά και μυρίζει, του «ταξικού» σώματος.

1.5. Κριτική στις δύο προσεγγίσεις

Η Ferguson στο «Sex War: The Debate between Radical and Libertarian Feminists» (1984) ασκεί κριτική στις δύο προσεγγίσεις της σεξουαλικότητας, οι οποίες αναλύθηκαν παραπάνω. Συγκεκριμένα, εκκινεί από το γεγονός ότι τα δύο φιλοσοφικά και πολιτικά σχήματα χρησιμοποιούν έννοιες, όπως η σωματική απόλαυση και τα συναισθήματα, σαν να πρόκειται για έννοιες ιστορικά και πολιτισμικά αμετάβλητες. Κατηγορεί με το επιχείρημα αυτό, τόσο τις ριζοσπάστριες, όσο και τις ελευθεριακές φεμινίστριες, για ουσιοκρατία, ενώ σε αυτό εντάσσει και τη χρήση των κατηγοριών «θηλυκό» και «αρσενικό», οι οποίες, στη φιλοσοφική σκέψη των φεμινιστριών, έχουν το χαρακτήρα παγκόσμιων έμφυλων ταυτοτήτων.

Στη συνέχεια της επιχειρηματολογίας της, η Ferguson απευθύνεται στις ελευθεριακές φεμινίστριες και εγείρει το ζήτημα της συναίνεσης. Πρώτα, λοιπόν, πώς θα μπορούσαμε να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν υπάρχει συναίνεση από τις γυναίκες, τόσο στο σεξ, όσο και την πορνογραφία και την πορνεία, από τη στιγμή που οι γυναίκες, εφόσον βρίσκονται σε άνιση σχέση με τους άνδρες, δεν επηρεάζονται στις αποφάσεις τους και τις πράξεις τους από υπόρρητους μηχανισμούς εξουσίας.

Αναφορικά με την προσέγγιση των ριζοσπαστριών φεμινιστριών, η Ferguson αντεπιχειρεί πως δεν αρκεί η έννοια της αντικειμενοποίησης για να προσπαθήσει κανείς να αναλύσει τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς. Προσθέτει εδώ τον παράγοντα των φαντασιώσεων και των επιθυμιών των γυναικών: αυτό που φαντάζει επικίνδυνο στα μάτια των ριζοσπαστριών, δύναται να προσφέρει απόλαυση ή/ και ενδυνάμωση σε άλλες γυναίκες. Η Rubin (1984) προσθέτει στο αντεπιχείρημα που χτίζει η Ferguson, επισημαίνοντας και τους κινδύνους που κρύβει μια αντι-πορνογραφική προπαγάνδα για τα έως τώρα κεκτημένα των φεμινιστικών κινημάτων: με την κριτική και τους περιορισμούς σε ορισμένες μορφές σεξουαλικότητας, επιστρέφουμε σε μια ρητορική συντηρητική και αντι-σεξουαλική. Συγκεκριμένα, κάνει λόγο για ένα “moral witch-hunting”, το οποίο κυνήγι στιγματίζει και αφορίζει σεξουαλικές πρακτικές, διαχωρίζοντάς τις σε ηθικές και ανήθικες. Αναβιώνεται έτσι μια κατασκευή του σεξουαλικά ανώμαλου ατόμου, το οποίο δύναται να γίνει βίαιο και επικίνδυνο, και που αναμφίβολα συνδέεται με τα σεξουαλικά εγκλήματα.

Η Ferguson (1984) κλείνει την επιχειρηματολογία της προτείνοντας την παραγωγή νέων φεμινιστικών φαντασιώσεων, μέσα από τη φεμινιστική erotica – που διαχωρίζει από την πορνογραφία – και τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Σε αυτό το σημείο εισάγει μια νέα φεμινιστική ταξινόμηση της σεξουαλικής ηθικής και διακρίνει τρεις κατηγορίες: τη βασική (basic), τη ριψοκίνδυνη (risky) και την απαγορευμένη (forbidden). Ουσιαστικά, αναγνωρίζει το επιχείρημα των ριζοσπαστριών φεμινιστριών πως η πορνογραφία και η πορνεία δύναται να οδηγήσουν σε εξουσιαστικές σχέσεις και κακοποίηση – ακριβώς επειδή οι γυναίκες βρίσκονται σε άνιση σχέση με τους άνδρες – ωστόσο, εντάσσει σε αυτή την κατηγορία και την πυρηνική οικογένεια, επισημαίνοντας πως, παρόμοια με το εμπορευματοποιημένο σεξ, ενυπάρχουν κίνδυνοι, που οφείλονται στις ίδιες εξουσιαστικές σχέσεις. Αναμφίβολα, όμως, σε αυτή την κατηγορία εντάσσει και την έννοια της αυτοδιάθεσης και της ελευθερίας επιλογής. Τέλος, αναφέρει πως πράγματι ορισμένες μορφές σεξουαλικότητας θα πρέπει να είναι απαγορευμένες (όπως ο βιασμός, η παιδεραστία και η σεξουαλική κακοποίηση), καθώς παραβιάζουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα.

2. Σωφρονιστικός φεμινισμός

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, μεγάλο μέρος της ατζέντας του δεύτερου φεμινιστικού κύματος κάλυπτε η μεγάλη έντασης ενασχόληση με την

έμφυλη βία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδείχθηκαν ως νέοι τόποι ανάλυσης της βίας λόγω φύλου οι σεξουαλικές και ιδιωτικές σχέσεις, αναγνωρίστηκαν νέα εγκλήματα έμφυλης βίας και τέθηκαν αιτήματα που αφορούσαν την δημιουργία επαρκούς και φεμινιστικού νομικού πλαισίου και τη συμπερίληψη του έμφυλου προσήμου ως κίνητρο στα εν λόγω εγκλήματα.

2.1. Έμφυλη βία

Σύμφωνα με διεθνή νομικά έγγραφα, όπως η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, η οποία υπογράφηκε από την Ελλάδα το 2018, καθώς επίσης σε φεμινιστικά μανιφέστο, αλλά και σε κείμενα διεθνών οργανισμών και φορέων της κοινωνίας των πολιτών, ως έμφυλη βία ορίζεται η βία η οποία στρέφεται κατά ενός ατόμου λόγω του φύλου του και αποτελεί σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 2002).

Σύμφωνα με τη Γκασούκα (2013) οι λόγοι εκείνοι οι οποίοι προκαλούν και διαιωνίζουν το φαινόμενο δύναται να γίνουν κατανοητοί μόνο εάν τοποθετηθούν στα εκάστοτε κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια. Η έμφυλη βία πηγάζει από την ανισότητα στις σχέσεις των φύλων και γίνεται συχνά μέσο ενίσχυσης και διαίونيσης πατριαρχικών δομών και νοοτροπιών και πλήττει σε σημαντικά μεγάλο ποσοστό γυναίκες, νεαρά κορίτσια και ΛΟΑΤΚΙ άτομα, ενώ οι άντρες συνιστούν τη συντριπτική πλειοψηφία των δραστών (Salter, 2018). Η έμφυλη βία περιλαμβάνει κάθε επιβλαβή πράξη και πράξη κατά της αξιοπρέπειας του παθόντος ατόμου, ενώ επιστρατεύεται και ως εργαλείο άσκησης εξουσίας, πειθάρχησης και κοινωνικού ελέγχου εναντίον τους.

Συγκεκριμένα και σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, η βία λόγω του φύλου μπορεί να περιλαμβάνει βία σωματική, λεκτική, ψυχολογική, σεξουαλική και οικονομική, καθώς επίσης και επιβλαβείς παραδοσιακές πρακτικές, όπως ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων, ο εξαναγκαστικός γάμος, ο πρόωρος γάμος ή και τα λεγόμενα «εγκλήματα τιμής» (UNHCR, 2021). Επιπλέον, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας στην τελευταία αναφορά του επισημαίνει ότι σύμφωνα με εκτιμήσεις, μία στις τρεις γυναίκες παγκοσμίως έχει δεχθεί βία λόγω του φύλου της από τον οικείο σύντροφό της ή άλλο πρόσωπο, δηλαδή περίπου 852 εκατομμύρια γυναίκες συνολικά (WHO, 2021). Τέλος, αναφέρεται πως τα είδη της έμφυλης βίας ορίζονται και θεσμοθετούνται με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το πολιτιστικό και κοινωνικό συγκείμενο που εξετάζεται.

2.2. Γυναικοκτονία: ορισμοί

Στην έσχατη μορφή της, η έμφυλη βία μπορεί να οδηγήσει στην αφαίρεση ζωής λόγω του φύλου. Το 1976, η κοινωνιολόγος Diana Russell απέδωσε για πρώτη φορά πολιτική χροιά στον όρο γυναικοκτονία (femicide), προκειμένου να περιγράψει ακριβώς την ανθρωποκτονία γυναικών από πρόθεση, επειδή είναι γυναίκες, ή επειδή αυτό-προσδιορίζονται ως γυναίκες (Γκασούκα, 2020β), ενώ ο όρος χρησιμοποιήθηκε σε μια προσπάθεια να καταδειχθεί πως οι πολλαπλές έμφυλες ανισότητες, διακρίσεις, καθώς και η συστηματική βία, δύναται να οδηγήσουν στο θάνατο (Πετράκη, 2020). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας συμπληρώνει τον ορισμό της γυναικοκτονίας προσθέτοντας την παράμετρο του άνδρα δράστη στις περισσότερες των περιπτώσεων (2012), ενώ η Πεγκλίδου (2019) προσθέτει στα θύματα των γυναικοκτονιών και τα θηλυκά έμβρυα.

Το Κέντρο για τα έμφυλα δικαιώματα και την ισότητα Διοτίμα επισημαίνει πως «οι γυναικοκτονίες διαπράττονται με κίνητρο την άσκηση κοινωνικού ελέγχου στα σώματα, αλλά και τις επιλογές των γυναικών, καθώς είναι εγκλήματα που στηρίζονται στις βαθιά εμπεδωμένες κοινωνικές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες πρέπει να είναι υποτελείς στην ανδρική εξουσία, ενώ δυνητικά μπορούν να «τιμωρηθούν» και να «σωφρονιστούν» μέσω της βίας» (diotima.org). Επίσης, τονίζεται πως στις περισσότερες περιπτώσεις ο δράστης είναι πρώην ή νυν σύντροφος του θύματος και συνήθως αποδείκνυε μακροχρόνια κακοποιητική συμπεριφορά απέναντί του.

Αναφορικά με τη χρήση του όρου γυναικοκτονία υπάρχει μια γενική συμφωνία μεταξύ ακαδημαϊκών, ακτιβιστριών, τα όργανα του ΟΗΕ και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, ενώ στον ελλαδικό χώρο, τα τελευταία πέντε χρόνια – από τη δολοφονία της Ελένης Τοπαλούδη του 2018 και έπειτα – ο όρος έχει γνωρίσει μεγάλη διάδοση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα μέσα ενημέρωσης και το δημόσιο λόγο εν γένει. Ωστόσο, παρότι ο όρος χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο διεθνώς και εγχώρια, δεν αναγνωρίζεται σε όλες τις χώρες ως αυτοτελές έγκλημα, καθώς δεν κατοχυρώνεται νομικά σε όλα τα παραδείγματα η έμφυλη διάσταση του εγκλήματος (diotima.gr).

Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα ο όρος δεν έχει κατοχυρωθεί νομικά, παρά μόνο κοινωνιολογικά, πράγμα που εγείρει πολλά ερωτήματα ως προς τη σκοπιμότητα ή μη της ποινικής χρήσης του όρου. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα

των Φύλων, παράλληλα με τον όρο γυναικοκτονία (femicide) εισήχθη και η λέξη «feminicidio», με σκοπό «να αποτυπωθεί το στοιχείο της ατιμωρησίας και της θεσμικής βίας λόγω έλλειψης λογοδοσίας και επαρκούς ανταπόκρισης από την πλευρά του κράτους, όταν διαπράττονται τέτοιες δολοφονίες. Ο δεύτερος όρος χρησιμοποιείται όταν διακυβεύεται η ευθύνη του κράτους» (eige.org).

2.3. Νομική διάσταση του όρου γυναικοκτονία

Στο ερώτημα περί της χρησιμότητας της νομικής αναγνώρισης του όρου γυναικοκτονία, έναντι του όρου ανθρωποκτονία, έχουν απαντήσει πολλοί θεωρητικοί και ακτιβιστές στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις διακρίνονται σε δύο κυρίαρχες θέσεις, μεταξύ των οποίων εντοπίζονται σημαντικές διαφορές. Η πρώτη άποψη διεκδικεί την ένταξη της γυναικοκτονίας στον ποινικό κώδικα και την τιμωρία των γυναικοκτόνων χωρίς ελαφρυντικά, τα οποία συνήθως αναγνωρίζονται στα δικαστήρια για τα έμφυλα εγκλήματα. Η νομική αναγνώριση των γυναικοκτονιών θα σημαίνει την αναγνώριση των δολοφονιών ως εγκλημάτων μίσους με σεξιστικά κίνητρα, γεγονός που τις διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες γυναικοκτονίες (Πρωτοβουλία κατά των γυναικοκτονιών, 2021).

Στον αντίποδα, εκφράζεται μια αντίθετη άποψη σχετικά με την χρησιμότητα της νομικής αναγνώρισης του όρου, η οποία τονίζει τους κινδύνους μια τέτοιας ενέργειας. Συγκεκριμένα, αναδεικνύεται ότι η νομική αναγνώριση δεν επαρκεί για την εξάλειψη της έμφυλης βίας, καθώς στα κράτη που αυτό δοκιμάστηκε δεν παρατηρήθηκε μείωση στα περιστατικά έμφυλης βίας και των γυναικοκτονιών, ενώ αυτό που απαιτείται είναι η ολοκληρωτική αλλαγή του κοινωνικού πλέγματος και ολιστικές μεταρρυθμίσεις και πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης (Γκόνη Καραμπότσου, 2020). Συμπληρωματικά στα παραπάνω, ο Νίκος Παρασκευόπουλος, καθηγητής Νομικής ΑΠΘ, σε τοποθέτησή του που δημοσιεύθηκε το 2021 επισημαίνει πως, σχετικά με την καθιέρωση του όρου γυναικοκτονία θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ του δημοσίου λόγου, της εγκληματολογίας και του Ποινικού Κώδικα, καθώς ο τελευταίος «δεν αποτελεί λεξικό». Τονίζει μάλιστα πως είναι επικίνδυνο ένα αίτημα το οποίο ζητά τη θεσμοθέτηση του έμφυλου κινήτρου στον ΠΚ, εφόσον αυτό θα συνοδεύεται από αύξηση των υπάρχουσων ποινών – ενώ ως ποινή για το έγκλημα της ανθρωποκτονίας ορίζονται ήδη τα ισόβια (news24/7.gr).

2.4. Σωφρονιστικός φεμινισμός

Η παραπάνω άποψη δεν αποτελεί νέο για τα διεθνή φεμινιστικά κινήματα. Το αίτημα της αυστηροποίησης των υπαρχουσών ποινών ως απάντηση στην έμφυλη βία έχει ήδη διατυπωθεί από ορισμένες φεμινίστριες στα τέλη του 20^{ου} αιώνα (Gruber, 2021). Η Elizabeth Bernstein το 2007 χρησιμοποίησε τον όρο «carceral feminism» για να περιγράψει τη στροφή ενός μέρους του φεμινιστικού κινήματος προς το φιλελεύθερο σωφρονιστικό κράτος και το νόμο ως κύριο τόπο διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους. Υπήρξε, λοιπόν, μία μετατόπιση στον φεμινιστικό ακτιβισμό, όπου μια μερίδα του – της οποίας οι καταβολές εντοπίζονται στο Αμερικανικό δευτεροκυματικό φεμινιστικό κίνημα (Μαυρουδή, 2019) – υποστηρίζουν πως το σωφρονιστικό κράτος μπορεί να δώσει την απάντηση στην καταπολέμηση της έμφυλης βίας.

Ο όρος που αποδόθηκε από την Bernstein αποδίδει ακριβώς αυτό το αίτημα της ποινικοποίησης και της φυλάκισης: εκφράζονται αιτήματα αυστηρότερης μεταχείρισης των δραστών εγκλημάτων έμφυλης βίας, μέσω της απομάκρυνσης των θυτών από το κοινωνικό σύνολο ή εξουδετέρωσης και αχρήστευσής τους μέσω της χρόνιας φυλάκισης (incapacitation) στο όνομα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της έμφυλης ισότητας και της προστασίας των παθόντων ατόμων (Γασπαρινάτου, 2022). Ο όρος carceral feminism, ο οποίος μπορεί στα ελληνικά να αποδοθεί ως φυλακιστικός ή σωφρονιστικός ή τιμωρητικός φεμινισμός, αποδόθηκε στη συγκεκριμένη φεμινιστική προσέγγιση της δικαιοσύνης, αφενός για να περιγράψει τα φεμινιστικά αιτήματα εκείνα τα οποία ταυτίζουν την κοινωνική δικαιοσύνη με την ποινική, αλλά και για να υπογραμμίσει τους κινδύνους που ενυπάρχουν σε αυτά τα αιτήματα.

Σύμφωνα με τη Bernstein, οι ρίζες του όρου εντοπίζονται στην εστίαση μέρους των φεμινιστριών σε μια φιλελεύθερη οπτική της έμφυλης βίας (2012). Αυτή η φιλελεύθερη θέαση της βίας μετατοπίζει τα φεμινιστικά αιτήματα, τους τόπους ανάλυσης και παρέμβασης και από τις κοινωνικο-οικονομικές δομές και το αίτημα του μετασχηματισμού, βάζει στο κέντρο το σωφρονιστικό κράτος, ως φορέα της προστασίας και απελευθέρωσης των γυναικών και το αίτημα της ποινικής τιμωρίας (Whittier, 2016). Σε αυτή τη βάση, ο σωφρονιστικός φεμινισμός απαίτησε ιδιαίτερη νομοθετική ρύθμιση αναφορικά με εγκλήματα έμφυλης βίας, μεγαλύτερη κρατική καταστολή, με στόχο την πρόληψη της έμφυλης βίας και εδραίωση του εγκλεισμού ως πρακτική αντιμετώπισής της (Μαυρουδή, 2019).

3. Φεμινισμός της κατάργησης (abolition feminism)

3.1. Μαύρος φεμινισμός και διαθεματικότητα

Σε απάντηση των πολιτικών των ταυτοτήτων, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν ως τα κύρια αναλυτικά εργαλεία του φεμινισμού του δεύτερου κύματος, οι φεμινίστριες του τρίτου κύματος χρησιμοποίησαν τη διαθεματικότητα ως μέσο ανάλυσης και θεωρητικοποίησης της – και έμφυλης – καταπίεσης. Ο όρος intersectionality, που στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο διαθεματικότητα, εισήχθη από την Crenshaw και έφερε στο προσκήνιο την άρρηκτη σύνδεση μεταξύ φύλου, σεξουαλικότητας, τάξης, φυλής, αναπηρίας. Με τον τρόπο αυτό ανέδειξε το σύνολο και την πολυπλοκότητα των συστημικών καταπιέσεων και διακρίσεων (Crenshaw, 1991).

Η ανάγκη για χρήση της διαθεματικότητας έγινε ορατή μέσω των μαύρων φεμινιστριών, οι οποίες υπέδειξαν τη διασταύρωση του ρατσισμού και του σεξισμού, ως παράγοντες που διαμορφώνουν τις πολλαπλές καταπιέσεις, αλλά και τις δομικές, θεσμικές και διαπροσωπικές πτυχές βίας που υφίστανται, ως μαύρες γυναίκες (Crenshaw, 1991). Η έμφυλη διάκριση αναλύθηκε συνδυαστικά με τη φυλετική διάκριση, καθώς επίσης και όλους εκείνους του παράγοντες που αλληλεπιδρούν και τέμνονται άμεσα.

Η διαθεματικότητα, επομένως, εντοπίζει τις τομές, τις αλληλοσυνδέσεις και τις αντιφάσεις στη θεωρία, την πολιτική και πρακτική του φύλου, της φυλής, της κοινωνικής τάξης και της σεξουαλικότητας και, παρόλο που έχει κριθεί ως εργαλείο περίπλοκο, μη άρτιο μεθοδολογικά και πως έχει χρησιμοποιήσει τις μαύρες γυναίκες ως μόνα αναλυτικά υποκείμενα (Nash, 2008), έχει λειτουργήσει αναμφισβήτητα συμπεριλαμβάνοντας κάτω από την ομπρέλα του φεμινισμού περισσότερες ομάδες, όπως τις μαύρες γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία, τα κουήρ και τρανς άτομα, τα άτομα σε φτώχεια κ.ά. (Davis, 2017).

Επιπρόσθετα, η διαθεματικότητα χρησιμοποιήθηκε και στην ανάλυση και θεωρητικοποίηση της βίας (Καραστάθη, 2018). Όπως ανέφερε η Angela Davis το 2017 στην ομιλία της στο Ινστιτούτο Πουλαντζάς στην Αθήνα, «η βία κατά των γυναικών έχει χρώμα». Υπάρχουν πολλαπλά στρώματα επιθετικότητας κατά των μαύρων γυναικών, τα οποία αποκρύπτονται συστηματικά ή κανονικοποιούνται. Οι φτωχές μαύρες γυναίκες, οι γυναίκες με αναπηρία, τα κουήρ και τρανς άτομα είναι εκτεθειμένα σε ένα συνεχές βίας, θεσμικής, συστηματικής, διαπροσωπικής, επιστημολογικής και

αναπαραστατικής (INCITE!, 2016). Η απάντηση, επομένως, στον αγώνα κατά της έμφυλης βίας είναι η διαθεματικότητα (Levine & Meiners, 2020), η οποία φέρει μια αντίθεση με το «λευκό αστικό φεμινισμό» και τον ανακατευθύνει σε ένα δρόμο πιο ευρύχωρο και χωρίς αφηρημένες έννοιες, οι οποίες βρίσκονται έξω από την εκάστοτε πολιτική, οικονομική και κοινωνική συγκυρία και δε λαμβάνουν υπόψη παράγοντες, όπως η φυλή και η τάξη (Davis, 2018).

Με τον τρόπο αυτό ασκείται κριτική στο αφήγημα της «κάθε γυναίκας», του sisterhood, με βάση το οποίο όλες οι γυναίκες είναι το ίδιο ευάλωτες απέναντι στην κακοποίηση. Αντίθετα, όπως και η Aya Gruber επισημαίνει, όταν πρόκειται για μια γυναίκα λευκή αστή, η οποία έχει υποστεί βία και για μια γυναίκα μαύρη, η οποία ζει με επιδόματα και είναι επίσης επιζώσα έμφυλης βίας, τα μέσα προστασίας και απονομής δικαιοσύνης που θα επιστρατευθούν είναι τελείως διαφορετικά (2021). Εν συντομία, δεν υπάρχει «τυπικό» θύμα, καθώς δεν υπάρχει η γενική κατηγορία γυναίκα.

Η Angela Davis, μελετώντας στο μεγαλύτερο μέρος της ζωής της τις ιδέες του μαρξισμού, θεωρεί πως δεν μπορούμε να αναπτύξουμε μια φεμινιστική προσέγγιση απαλλαγμένη από την έννοια της φυλής, χρησιμοποιώντας το φύλο ως μια ουδέτερη κατηγορία σαν ένα αντίδοτο στις πατριαρχικές κατηγορίες: αντ' αυτού, το φύλο χρησιμοποιείται ως φυλετικοποιημένη κατηγορία, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει πως τα κινήματα τρανς μας έχουν βοηθήσει να αμφισβητήσουμε αυτό που παρουσιάζεται ως κανονικό – εν προκειμένω, ο δυϊσμός του φύλου.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι μαύρες φεμινίστριες, και γενικά οι φεμινίστριες εκείνες οι οποίες υποστήριζαν έναν φεμινισμό συμπεριληπτικό και διαθεματικό, καταπιάστηκαν επίσης με την ανάλυση της έμφυλης βίας και των μέσων και τρόπων αντιμετώπισής της. Οι ιδέες αυτές ζυμώθηκαν στις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 60, μιας εποχής που χαρακτηριζόταν από πολύ ζωντανά κοινωνικά και πολιτικά κινήματα, όπως ο φεμινισμός, η απελευθέρωση των μαύρων στις ΗΠΑ, το αντιπολεμικό κίνημα, κινήματα αντι-αποικιοκρατικά και απελευθερωτικά στο λεγόμενο Τρίτο Κόσμο κ.ά.

Ένα από τα κυρίαρχα κινήματα της δεκαετίας του 60 ήταν και το αντι-φυλακιστικό κίνημα, που στόχο είχε την κατάργηση των φυλακών και την ανατροπή του σωφρονιστικού-βιομηχανικού συμπλέγματος. Μία από τις κυρίαρχες φιγούρες του κινήματος ήταν η Άντζελα Ντέιβις, η οποία όσο ήταν φοιτήτρια ενηλικιώθηκε

πολιτικά, καθώς ήρθε σε επαφή με τις ιδέες του μαρξισμού-λενινισμού και υπήρξε μέλος διάφορων ριζοσπαστικών οργανώσεων και κινημάτων, με εστίαση στα δικαιώματα των μαύρων, καθώς ήταν επίσης μέλος του κόμματος των Μαύρων Πανθήρων. Ενώ το 1969 προσλήφθηκε ως επίκουρη καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο UCLA, το 1970 απολύθηκε και αργότερα δεν ανανεώθηκε η σύμβασή της, καθώς με ρύθμιση απαγορευόταν να προσλαμβάνουν τα πανεπιστήμια κομμουνιστές/στριες. Την ίδια χρονιά ήρθε αντιμέτωπη με ένταλμα για τη σύλληψή της, με την κατηγορία του φόνου. Έπειτα από έντονο ανθρωποκνηνηγό, η ίδια συνελήφθη και φυλακίστηκε, αντιμετωπίζοντας ακόμα και την ποινή του θανάτου (wikipedia.com). Όπως και η ίδια ανέφερε στην ομιλία της στο ίδρυμα Πουλαντζάς, η τεράστια κινητοποίηση προοδευτικών οργανώσεων και η στήριξη των συντρόφων της, ακόμη και από την Ελλάδα, την έσωσαν και η θανατική ποινή που προτάθηκε κρίθηκε αντισυνταγματική (2018).

Έκτοτε, στόχος του κινηματικού και ερευνητικού έργου της Davis έγινε το να ξαναφανταστούμε τη ζωή χωρίς φυλακές. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στη βία και τονίζει πως όταν ένας άνθρωπος αδικείται, τότε τείνει να αντιδρά με τον ίδιο τρόπο, όσο άγριος και να είναι. Επεκτείνει, έτσι, στη σκέψη της στην τιμωρητική ιδεολογία και το σύγχρονο σωφρονιστικό σύστημα, το οποίο δρα ακριβώς με αυτό τον τρόπο: αναπαράγοντας τη βία, διότι «είναι πολύ ευκολότερο να αναπαράγεις τη βία από το να προσπαθείς να βρεις τρόπους να σταματήσεις τον φαύλο κύκλο της» (Davis, 2018). Πρόκειται, λοιπόν, για ένα κίνημα το οποίο ζητάει από τους ανθρώπους να φανταστούν ένα μέλλον στο οποίο οι φυλακές δε θα είναι πια απαραίτητες και όπου η ασφάλεια δε θα εδράζεται σε βίαιους θεσμούς, όπως η αστυνομία, ένα μέλλον όπου το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης δε θα βασίζεται πια στην εκδίκηση και σε βίαιους τρόπους τιμωρίας (Davis, 2001).

Προκειμένου να γίνουν πιο εύκολα κατανοητές οι θέσεις και οι προκηρύξεις της, η Angela Davis αναλύει το σύγχρονο σύστημα τιμωρίας των ΗΠΑ ιστορικά, αλλά και με όρους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς. Προτρέπει να σκεφτούμε τη φυλακή στο χώρο και στο χρόνο ως την πιο επιδραστική ποινή των τελευταίων δύο αιώνων, ο οποίος θεσμός, εκκινώντας ως ένα αποικιακό εργαλείο που συνδέεται βαθιά με τον ιμπεριαλισμό, επικράτησε και αναπτύχθηκε ως η νέα φυλακή υψίστης ασφαλείας, που επικράτησε αργότερα σε όλο τον κόσμο. Σήμερα, γίνεται λόγος για τη βιομηχανία των φυλακών (prison industry), του σωφρονιστικού συστήματος, η οποία απολαμβάνει

περισσότερες χρηματοδοτήσεις απ' ότi τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι δημόσιες δομές υγείας και οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας στις ΗΠΑ, πράγμα που αναπαράγει το καθεστώς φτώχειας και τις κοινωνικές συνθήκες οι οποίες είναι επικίνδυνο να αυξήσουν τα άτομα που παραμένουν φυλακισμένα, καθώς κοινωνικά ζητήματα όπως η έλλειψη στέγης, η ανεργία, οι εξαρτήσεις, οι ψυχικές νόσοι και ο αναλφαβητισμός είναι μόνο κάποια από τα προβλήματα που καθιστούν τους ανθρώπους σε κίνδυνο για τον εγκλεισμό τους.

Η βιομηχανία των φυλακών παρουσιάζεται έτσι πως συμβάλλει στη δημιουργία και τη διατήρηση ενός φαύλου κύκλου, μέσα στον οποίο τα άτομα σε ένδεια είναι πολύ πιθανότερο να καταλήξουν στη φυλακή, γεγονός που ενισχύει οικονομικά το φυλακο-βιομηχανικό σύμπλεγμα, ή αλλιώς σωφρονιστικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα, όρος που έχει αποδοθεί στα ελληνικά για το «prison industrial complex», με τον οποίο η Angela Davis περιγράφει την κερδοφορία του σωφρονιστικού συστήματος στο καπιταλιστικό κράτος (Gordon, 1999). Ο τρόπος με τον οποίο οι φυλακές κερδοφορούν είναι διττός: αφενός μέσω της δημόσιας διαχείρισής τους και αφετέρου μέσω της ανάθεσης έργων σε ιδιωτικές εργολαβικές εταιρείες, από κατασκευαστικές, έως τεχνολογικές και τηλεφωνικές. Και τα δυο έχουν ένα κοινό συμφέρον: τη διατήρηση ενός υψηλού αριθμού εγκλείστων (Davis, 2011).

Συμπληρωματικά στη συζήτηση περί κερδοφορίας των φυλακών στο καπιταλιστικό κράτος, η Davis επισημαίνει πως οι εγκλείστοι αποτελούν τους ιδανικούς εργάτες και καλεί να αναλογιστούμε τις φυλακές σαν κάτεργο (2018): πολλές είναι οι εταιρείες οι οποίες χρησιμοποιούν τους εγκλείστους σαν εργατικό δυναμικό, για την κατασκευή διάφορων αντικειμένων, έναντι μιας πενιχρής αμοιβής, στο όνομα της καλλιέργειας δεξιοτήτων και της παραγωγικότερης χρήσης του ελεύθερου χρόνου. Επιπλέον, ιδανικούς εργάτες του καθιστά και το γεγονός πως στη φυλακή δε μπορούν να απεργήσουν, να συνδικαλιστούν, να έχουν πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές και αξιοπρεπείς απολαβές.

Σε απάντηση στο σύγχρονο τιμωρητικό και σωφρονιστικό σύστημα και τις νέες φυλακές υψίστης ασφαλείας, ως απότοκο του αποικισμού και της δουλείας, η Davis, μαζί με άλλους ακτιβιστές ίδρυσε την Κριτική Επανάσταση το 1997, που προσπαθεί να οργανώσει ένα διεθνές κίνημα για να ασκήσει αφενός κριτική και αφετέρου να βάλει τέλος στο σωφρονιστικό-βιομηχανικό μοντέλο της φυλακής. Σημείο της κριτικής είναι

η ιδέα ότι βάζοντας τους ανθρώπους σε κλουβιά και ελέγχοντάς τους, είμαστε περισσότερο ασφαλείς (Barat, 2014) και υποστήριξε θερμά την κατάργηση των φυλακών, αλλά και το ρατσισμό που υπάρχει στο ποινικό σύστημα της Αμερικής.

Όπως και η ίδια ανέφερε στην ομιλία της στο Ινστιτούτο Πουλαντζάς, το φυλακιστικό σύστημα έχει ενσωματωθεί τόσο καλά στην κοινωνία, που «έχουμε ξεχάσει ότι είναι εφικτό να χειριστούμε όσους βλάπτουν τους άλλους με οποιονδήποτε άλλο τρόπο από το να τους στείλουμε στη φυλακή». Τα άτομα που καταδικάζονται με την ποινή της φυλάκισης μπαίνουν σε ένα περιβάλλον, τόσο βίαιο, με αποτέλεσμα να βγαίνουν έπειτα πιο βίαια απ' ό,τι όταν μπήκαν (Davis, 2018). Αυτός ο κύκλος της βίας θα συνεχίσει να υπάρχει και να δυναμώνει, μέχρι να υπάρξει μια διαφορετική αντιμετώπιση της βίας. Μία κοινωνία χωρίς φυλακές φαντάζει αυτή τη στιγμή ουτοπία, αλλά είναι στ' αλήθεια ουτοπική αυτή η ιδέα; Σύμφωνα με τη Davis, μια κοινωνία χωρίς φυλακές είναι εφικτή για το μέλλον, σε μια απαλλαγμένη κοινωνία από την συνεχή αναζήτηση της κερδοφορίας (2014) και μια κοινωνία που θα έχει δεχθεί τους κατάλληλους μετασχηματισμούς και έτσι, το αίτημα για κατάργηση των φυλακών θα μπορεί να συσχετιστεί με άλλα κοινωνικά αιτήματα, όπως το αίτημα για δωρεάν και ποιοτική παιδεία, δωρεάν υγειονομική περίθαλψη, η πρόληψη και αντιμετώπιση του ρατσισμού και της έμφυλης βίας.

3.2. Ο έμφυλος χαρακτήρας των φυλακών

Στο έργο της «Are prisons obsolete?», η Angela Davis, μεταξύ άλλων, υπογραμμίζει τον βαθιά έμφυλο χαρακτήρα της τιμωρίας, ο οποίος αντανακλά και εδραιώνει περαιτέρω την έμφυλη δομή της ευρύτερης κοινωνίας (2011), καθώς στη φυλακή διασταυρώνονται με επικίνδυνο τρόπο ο ρατσισμός, η ανδρική κυριαρχία και οι κρατικές πολιτικές καταστολής και ελέγχου.

Συγκεκριμένα, χρησιμοποιεί σαν παράδειγμα ορισμένες ειδικές ρυθμίσεις που τέθηκαν σε ισχύ στις ομοσπονδιακές φυλακές για γυναίκες Alderson (Alderson Federal Reformatory for Women) από το 1955 έως περίπου και το 1957 και προώθησαν ένα φυλακιστικό μοντέλο μέσα στο οποίο οι μαύρες κρατούμενες θα εκπαιδεύονταν σε «σωστές» γυναικείες συμπεριφορές – να γίνουν δηλαδή πολύ καλές στις δουλειές τους νοικοκυριού, για παράδειγμα σε δουλειές όπως το καθάρισμα, το μαγείρεμα και το σιδέρωμα. Αυτό το μοντέλο αναμόρφωσης εκπαίδευε τόσο ως καλές και χρήσιμες

δούλες τις μαύρες και φτωχές γυναίκες, όσο και ως καλές συζύγους και μητέρες τις λευκές αστές γυναίκες (Davis, 2011).

Πράγματι, στα έργα της, τα οποία μεταξύ της λοιπής βιβλιογραφίας βασίζονται επίσης και στη βιωμένη εμπειρία της Davis από την περίοδο της φυλάκισής της, τονίζεται η διαφορετική αντιμετώπιση ανδρών και γυναικών εγκλείστων. Η διαφορετική αντιμετώπιση στα καταστήματα κράτησης έχει τις ρίζες της στην έμφυλη διαφορά στον τρόπο αντίληψης των κρατουμένων: ανέκαθεν, η ανδρική εγκληματικότητα θεωρούνταν πιο φυσιολογική από τη γυναικεία. Συγκεκριμένα, οι ανάρμοστες συμπεριφορές των γυναικών αναλύονταν στη βάση τους ως αποτέλεσμα μιας ορισμένης ψυχικής ασθένειας, ενώ οι ανδρικές ανάρμοστες συμπεριφορές ως εγκληματικές ενέργειες. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών κρατουμένων, ωστόσο παραβλεπόταν ο σημαντικά μεγαλύτερος αριθμός των γυναικών εγκλείστων σε ψυχιατρικά ιδρύματα (Davis, 2001).

Ωστόσο, η Davis επισημαίνει πως η γυναίκα ως ενιαία κατηγορία δεν υπάρχει ούτε στη συζήτηση περί εγκληματικότητας, καθώς οι λευκές αστές γυναίκες που εγκληματούσαν κατασκευάζονταν με διαφορετικούς όρους απ' ότι οι μαύρες και φτωχές γυναίκες (2001). Συγκεκριμένα, οι μαύρες γυναίκες εξισώνονταν με τους άνδρες εγκληματίες, ενώ ο παράγοντας της συναισθηματικής διαταραχής ίσχυε μόνο για τις λευκές. Κατά συνέπεια, άλλαζε και ο τρόπος τιμωρίας και γινόταν πιο αυστηρός για τις μαύρες εγκληματίες.

Ο έμφυλος χαρακτήρας του σωφρονιστικού συστήματος φανερώνεται και μέσα από την αντιμετώπιση των κρατουμένων, βάσει του φύλου τους. Όπως περιγράφει η Angela Davis, το σωφρονιστικό σύστημα είναι γένους αρσενικού (2001) και αυτό φαίνεται από τα μέσα τιμωρίας και επιβολής ποινών που χρησιμοποιούνται εντός του, όπως η σεξουαλική παρενόχληση και κακοποίηση και η σκληρή αντιμετώπιση του σώματος.

Αναφορικά με την έμφυλη διαφοροποίηση στην πρόσληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας από το σωφρονιστικό σύστημα, έχουν υπάρξει φεμινιστικές προσεγγίσεις των φυλακών που αιτούνται ίδιες συνθήκες για άνδρες και γυναίκες. Ωστόσο, κατά την άρθρωση αυτού του αιτήματος παραγνωρίστηκε πως αυτό εν τέλει οδηγεί σε πιο σκληρές συνθήκες για τις γυναίκες. Τα φεμινιστικά αιτήματα στη συζήτηση για τις φυλακές παρουσιάζονται πράγματι παράδοξα, καθώς ενίσχυσαν αυστηρότητα της κράτησης και έφεραν αλλαγές στις υποδομές των γυναικείων

φυλακών, καθιστώντας τες όμοιες με τις ανδρικές φυλακές υψίστης ασφαλείας (Davis, 2001).

Σε απάντηση στα φεμινιστικά αιτήματα για εξίσωση των συνθηκών κράτησης των γυναικών με αυτών των ανδρών, ήρθε το αντι-φυλακιστικό κίνημα της δεκαετίας του 70, μέσα από το οποίο πολλές φεμινίστριες υποστήριξαν πως μια πιο εποικοδομητική κριτική θα εστίαζε εναλλακτικά στην κατάργηση των φυλακών.

3.3. Φεμινισμός της κατάργησης

Το αντι-φυλακιστικό κίνημα της δεκαετίας του 70 στις ΗΠΑ άνησε ταυτόχρονα με την τα φεμινιστικά κινήματα ενάντια στην έμφυλη βία καθώς, όπως αναλύθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, μόλις είχε εισαχθεί στον ποινικό κώδικα ως αυτοτελές έγκλημα η ενδοοικογενειακή βία και η σεξουαλική βία. Ταυτόχρονα με την αναγνώριση των εν λόγω εγκλημάτων, όλο και περισσότερες γυναίκες κάνουν λόγο για την έμφυλη βία, με όρους που σχετίζονται με την τιμωρία και την εκδίκηση, και όχι την ανάληψη ευθύνης από τους δράστες και την επούλωση (Levine & Meiners, 2021). Έτσι, τα φεμινιστικά αιτήματα παρέλειψαν να συμπεριλάβουν στην πολιτική τους ατζέντα τον παράγοντα της κρατικής και ρατσιστικής βίας που υφίστατο μια μεγάλη μερίδα της κατηγορίας των γυναικών. Αυτές οι αντιδράσεις δεν κατανοούσαν το ότι η κρατική βία αποτελεί στοιχείο της διαπροσωπικής βίας και ως εκ τούτου δε μπορεί να συντελέσει στην εξάλειψη της έμφυλης βίας.

Η Angela Davis εισήγαγε τον όρο «abolition feminism», που στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο φεμινισμός της κατάργησης, απαντώντας στα φεμινιστικά κινήματα εκείνα, τα οποία έως τότε ενίσχυαν την κρατική εξουσία, τα ρατσιστικά ποινικά συστήματα και το σωφρονισμό μέσω της φυλάκισης, τονίζοντας πως η έμφυλη βία, όπως και η διαπροσωπική βία εν γένει, δεν είναι αντιθετική ως προς την κρατική βία. Ο φεμινισμός της κατάργησης είναι ένα φεμινιστικό σύστημα υπέρ της κατάργησης των φυλακών και των ποινών, το οποίο τονίζει την επικινδυνότητα που ενέχουν τα φεμινιστικά αιτήματα που απευθύνονται στο κράτος (Μαυρουδή, 2019), καθώς «η φυλακή και το ποινικό σύστημα δημιουργούνται κατ'εικόνα και ομοίωση της πατριαρχίας» (Lecumberri, 2022).

Ο φεμινισμός της κατάργησης ασκεί κριτική στα προγενέστερα κινήματα, διότι παρά την αυστηρότερη ποινικοποίηση της βίας και την ενεργοποίηση δικτύων υποστήριξης των επιζωσών, τα περιστατικά έμφυλης βίας δεν έχουν μειωθεί (Davis, 2018). Η

απάντηση που δίνεται από τη μεριά των μαύρων φεμινιστριών, οι οποίες ανήκαν και στο κίνημα κατά των φυλακών, ήταν πως στον αγώνα κατά της έμφυλης βίας έγιναν δύο μεγάλα λάθη: το πρώτο αφορά το γεγονός ότι η βία ερμηνεύθηκε μόνο με έμφυλο πρόσημο και άφησε απ' έξω παράγοντες όπως η τάξη, η φυλή, η φτώχεια, ενώ το δεύτερο αφορά την ερμηνεία της βίας σε ατομικό επίπεδο και όχι κοινωνικό.

Η έμφυλη βία αναλύθηκε με όρους διαπροσωπικής βίας και στην ανάλυση αυτή δε συμπεριλήφθηκαν οι κοινωνικές δομές, οι πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες που αναπαράγουν και διαιωνίζουν τη βία (Davis, 2018). Συγκεκριμένα, η κακοποίηση περιγράφηκε ως ατομική εγκληματικότητα και όχι ως συνάρτηση κοινωνικών συνθηκών. Εστιάζοντας σε ατομικά περιστατικά βίας και όχι σε κοινωνικές πολιτικές που επιτρέπουν αυτή τη βία, το σωφρονιστικό φεμινιστικό αγνόησε την κρατική βία που υφίστανται οι γυναίκες και κοίρ ομάδες (Levine & Meiners, 2020). Με τον τρόπο αυτό, το κίνημα κατά της βίας (anti-violence) – και της έμφυλης βίας - στηρίχθηκε στο φυλακιστικό κράτος και κατασκεύασε καμπάνιες πρόληψης και αντιμετώπισης χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την τιμωρία, τη σύλληψη και τη φυλάκιση, προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα της έμφυλης βίας (Richie, 2015).

Το αίτημα που αρθρώθηκε για ιδιαίτερη ποινική κατοχύρωση αυτών των εγκλημάτων και για κρατική πρόληψη της έμφυλης βίας, στην πραγματικότητα αποτέλεσε μεγαλύτερο κίνδυνο για τις μαύρες γυναίκες (Gruber, 2021). Ο σωφρονιστικός φεμινισμός, η εκδοχή εκείνη του φεμινισμού που επικαλείται τους κρατικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς, όπως είναι η αστυνομία, οι φυλακές και το νομικό σύστημα, έχει συμβάλει στη μεγάλη αύξηση των φυλακών και στην επέκταση των αστυνομικών δυνάμεων. Ωστόσο, η αστυνόμευση και η καταστολή που ήρθαν σαν απάντηση σε αυτό το αίτημα οδήγησε σε αύξηση των μαύρων γυναικών που συλλαμβάνονταν ευρισκόμενες σε συμπλοκή και προσπαθώντας να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, καθώς, επίσης, κλιμάκωσε τα περιστατικά βίας. Παρότι, λοιπόν, οι φεμινίστριες συνετέλεσαν σημαντικά στο να αναπτυχθεί η συνείδηση για την έμφυλη βία, όπως φαίνεται από την ίδρυση σε όλο τον κόσμο δομών προστασίας κακοποιημένων γυναικών, τη θέσπιση νόμων σχετικών με τα εγκλήματα με έμφυλο κίνητρο, τη φυλάκιση δραστών, κ.ά., τα ποσοστά έμφυλης βίας παραμένουν ίδια (Davis, 2018).

Η Mariame Kaba αναφέρει πως αν θέλουμε να ξεφορτωθούμε την πατριαρχία, πρέπει να ξεφορτωθούμε επίσης και την τιμωρητικότητα, και μέσα σε αυτή τη φράση συνοψίζει το νόημα και το στόχο του φεμινισμού της κατάργησης (Kaba, 2021). Ο φεμινισμός επιστρατεύεται ως απάντηση σε κάθε σύστημα καταπίεσης, και όχι μόνο σε εκείνα που έχουν στόχο τις γυναίκες και τα κούρη άτομα (Kaba, 2021). Προτείνεται μία μετακίνηση στα φεμινιστικά αιτήματα και αντί για λύσεις ενάντια στη βία κατά των γυναικών από τους άνδρες, να αναζητηθούν τα μέσα για το μετασχηματισμό των κοινωνικών, οικονομικών, νομικών και ιδεολογικών δομών, όπου η βία κατά των γυναικών δε θα λαμβάνει πανδημικές διαστάσεις (Davis, 2018). Ο φεμινισμός της κατάργησης υποστηρίζει πως πρέπει να καταργηθεί όλο εκείνο το σύστημα που συμβάλει στην αναπαραγωγή κάθε βίας, όχι μόνο εκείνης που έχει ως κίνητρο το φύλο.

Επισημαίνεται, ταυτόχρονα, πως είναι ασυνεπές ένα φεμινιστικό αίτημα το οποίο στρέφεται στη διεκδίκηση της εξουσίας από τις γυναίκες, την οποία ως τώρα απολάμβαναν οι άνδρες (Davis, 2018). Το αίτημα αυτό στρέφεται εντός του και στην πραγματικότητα αποδέχεται, διαιώνίζει και αναπαράγει τις υφιστάμενες δομές εξουσίας, οι οποίες είναι οι ίδιες που χτίζουν τις πολλαπλές ανισότητες και καταπίεσεις. Στόχος είναι ένας αγώνας για το φύλο, που θα περικλείει και όλα τα υπόλοιπα κοινωνικά κινήματα τα οποία μάχονται για δικαιοσύνη, έτσι ώστε να κατανοηθεί η βία και όλες οι πολυπλοκότητες που φέρει (Kaba στο Berger, Kaba & Stein, 2017).

Συνοψίζοντας, τα φεμινιστικά κινήματα που προηγήθηκαν κατά της έμφυλης βίας είναι στον πυρήνα τους «φυλακο-κεντρικά» (Gruber, 2021). Η μεταρρύθμιση της ποινικοποίησης και της αστυνόμευσης της οικιακής βίας ήταν ένα από τα σημαντικά επιτεύγματα του δεύτερου κύματος του φεμινισμού, με τις Αμερικανίδες φεμινίστριες να ερμηνεύουν πως η έμφυλη βία υφίσταται καθότι η αστυνόμευση δεν ήταν αρκετά αυστηρή, καθώς επίσης και επειδή το ποινικό σύστημα δε συμπεριλάμβανε το έμφυλο κίνητρο στα εγκλήματα, αλλά και τις αρμόδιες – και αυστηρότερες – ποινές για αυτά.

Ωστόσο, το ποινικό σύστημα, και το σωφρονιστικό σύστημα εν γένει, λειτουργεί με τον τρόπο εκείνο που έχει σχεδιαστεί: να υπηρετεί τον καπιταλισμό και να διατηρεί το κεφάλαιο των εχόντων, να διατηρεί τη φυλετική ιεραρχία μέσω ρατσιστικών ρυθμίσεων, να νομιμοποιεί την κρατική βία και να θεσμοθετεί ηθικούς κώδικες προηγούμενων αιώνων (Gruber, 2021). Ο φεμινισμός της κατάργησης υποστηρίζει πως «στον αγώνα κατά της έμφυλης βίας, το ποινικό δίκαιο πρέπει να είναι η έσχατη λύση,

όχι η πρώτη» (Gruber, 2021) και πως στόχος είναι ένας αγώνας ενιαίος, που θα εμπεριέχει όλα τα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα που καταδικάζουν τη βία και τα συστήματα που την εδραιώνουν και την αναπαράγουν.

3.4. Διάκριση μεταξύ τιμωρίας και συνεπειών

Ωστόσο, ποια είναι η σχέση μεταξύ τιμωρίας και συνεπειών; Είναι κάθε γυναίκα που επιλέγει να καταγγείλει την κακοποίησή της υπέρμαχος του σωφρονιστικού φεμινισμού;

Η Sara Ahmed έχει αναφερθεί εκτεταμένα στις θέσεις της σχετικά με τη διάκριση μεταξύ της τιμωρίας, σαν προσδοκώμενο αποτέλεσμα έπειτα από οποιαδήποτε καταγγελία, και των συνεπειών που προκύπτουν έπειτα από την καταγγελία. Σύμφωνα με εκείνη, η διάκριση είναι ξεκάθαρη και αφορά την αποστέρηση της εξουσίας των εχόντων, οι οποίοι την έχουν εκμεταλλευτεί και έχουν βλάψει άλλους ανθρώπους, και όχι την εκδίκηση (2022).

Η καταγγελία σε αυτό το σχήμα μεταφράζεται ως αίτημα ώστε να σταματήσει η κακοποιητική συμπεριφορά. Οι καταγγελίες αντιμετωπίζονται από το φεμινισμό της κατάργησης ως απότοκο του σωφρονιστικού φεμινισμού, καθώς οδηγούν σε διερεύνηση και επιβολή κάποιας ποινής από μια ορισμένη αρχή – είτε τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, είτε τις πειθαρχικές των πανεπιστημίων κ.ά. Ωστόσο, όπως και η Mariame Kaba αναφέρει υπάρχει αυτή η ειδοποιός διαφορά: όταν ένας άνθρωπος χάνει την εξουσία του – που μπορεί, για παράδειγμα, να είναι η έδρα του στο πανεπιστήμιο, σηματοδοτεί πως έκανε σφάλμα, πως έβλαψε και πως αυτή η συμπεριφορά δεν είναι ανεκτή και έχει συνέπειες (2021).

Παρατηρείται, επομένως, η ανάπτυξη του φαινομένου εργαλειοποίησης των επιχειρημάτων του φεμινισμού της κατάργησης ενάντια στο θύμα έμφυλης βίας. Γίνεται δηλαδή προσπάθεια ενοχοποίησης και ηθικής και ιδεολογικής ακύρωσης της καταγγελίας των επιζώντων με στρέβλωση της κριτικής γλώσσας του κινήματος της κατάργησης. Για παράδειγμα, η καταγγελία ως γραφειοκρατική και αντιδραστική απόκριση στη βία ή επιχειρείται μία αντιστροφή των όρων και το θύμα μίας πράξης βίας παρουσιάζεται ως θύτης με την καταγγελία να συνιστά πρόξενο βλάβης και δεινών στη ζωή του καταγγελλόμενου (Ahmed, 2021). Η χρήση όμως της γλώσσας του κριτικού οπλοστασίου του φεμινιστικού κινήματος όταν αποσπάται από το συγκεκριμένο δεν είναι πλέον κριτική, αλλά καταλήγει μία ρητορική απολογητική της συνεχιζόμενης

έμφυλης και με αυτό τον τρόπο κατατείνει στην αποδυνάμωση των επιζώντων ατόμων, ακριβώς τη στιγμή που χρειάζονται στήριξη και λειτουργεί αποτρεπτικά από το να τεθούν οι δράστες προ των ευθυνών τους.

4. Φεμινιστική δικαιοσύνη

Τα διαφορετικά φεμινιστικά αιτήματα που υψώθηκαν σε απάντηση στην έμφυλη βία και τις πολλαπλές διακρίσεις που οι γυναίκες και οι θηλυκότητες υφίσταντο αποτέλεσαν αφορμή για να ανοίξει η συζήτηση σχετικά με τη δικαιοσύνη και τη δικαίωση. Ποιος είναι ο ρόλος των θυμάτων στη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, τι γίνεται με τα παθόντα άτομα που ζητούν λογοδοσία και επούλωση και όχι τιμωρία και επιβολή ποινής και τέλος, χωράνε τα αισθήματα εκδίκησης στη δικαιοσύνη που ορίζεται με φεμινιστικό πρόσημο;

4.1. Επανορθωτική δικαιοσύνη (restorative justice)

Στην προσπάθεια απονομής δικαιοσύνης «από τα κάτω» προέκυψε η επανορθωτική δικαιοσύνη, πρακτική η οποία εστίασε στις ανάγκες των ατόμων που είχαν υποστεί κάποια παραβιαστική συμπεριφορά ή κακοποίηση (Στουραϊτή, 2021). Η επανορθωτική δικαιοσύνη απαντά ακριβώς στην ανάγκη του παθόντος ατόμου να «ακουστεί», να καταστήσει ορατή την παρουσία του κατά την καταγγελτική και δικαστική διαδικασία, καθώς τονίζει τις ελλείψεις αναφορικά με την κάλυψη των αναγκών και των επιθυμιών του θύματος, που στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης λαμβάνει τη θέση του απλού μάρτυρα.

Συγκεκριμένα, η επανορθωτική δικαιοσύνη αναφέρεται στην πρακτική της ποινικής διαμεσολάβησης μεταξύ δράστη και παθόντος, με την παρουσία επαγγελματιών, που έχουν εκπαιδευτεί σχετικά (Στουραϊτή, 2021). Σκοπός της διαδικασίας δεν είναι ο παραδειγματισμός και η συμμόρφωση του δράστη χρησιμοποιώντας το βίωμα του παθόντος ατόμου, αλλά να δοθεί ο χώρος στο θύμα ώστε να μιλήσει για την εμπειρία του και τη βλάβη που υπέστη και να ακουστεί, όπως εκείνο έχει ανάγκη. Στόχος της διαδικασίας είναι να μετατοπιστεί το αίσθημα της ενοχής και της ευθύνης από το θύμα στο θύτη, πράγμα που μεταφράζεται και κοινωνικά και πολιτικά, πέρα από ατομικά (Στουραϊτή, 2021).

Η Mariame Kaba, ακτιβίστρια υπερασπιζόμενη το αντι-φυλακιστικό κίνημα στις ΗΠΑ, στο βιβλίο της «We do this 'til we free us» (2021) αναφέρεται στην αναγκαιότητα της

της υποστήριξης των ατόμων που έχουν βλάβει άλλους, έτσι ώστε να αναλάβουν την ευθύνη των πεπραγμένων τους. Καθώς η ανάληψη ευθύνης είναι μια διαδικασία που δε μπορεί να γίνει με εξαναγκασμό, χρειάζεται η συμμετοχή σε προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης να είναι συναινετική και από τις δύο πλευρές. Αντίστοιχα, μιλά και για τη θέση που έχει στην εν λόγω διαδικασία το παθόν άτομο. Συγκεκριμένα, αναφέρει πως, καθώς αισθήματα εκδίκησης και τιμωρητικότητας – τα οποία εμπεριέχονται στο σωφρονιστικό σύστημα – είναι έντονα παρόντα σε μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων, γι' αυτό το λόγο η επανορθωτική δικαιοσύνη δεν αρμόζει σε όλες τις περιπτώσεις. Είναι μια ανοιχτή διαδικασία και συγχρόνως σκληρή και δύσκολη, μέσα στην οποία δίνεται ο χώρος να ακουστεί το βίωμα του παθόντος, ωστόσο δεν πρόκειται για μια διαδικασία επούλωσης του τραύματος (Kaba, 2021), αλλά για μια νέα εννοιολόγηση της δικαιοσύνης, η οποία δεν εμπεριέχει την τιμωρία του δράστη.

4.2. Μετασχηματιστική δικαιοσύνη (transformative justice)

Παρόλο που η επανορθωτική δικαιοσύνη δίνει το βήμα στο θύμα ώστε να ακουστεί και να συμμετέχει στη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, εντάσσεται στα πλαίσια του ευρύτερου σωφρονιστικού συστήματος. Εδώ προκύπτει το εξής ερώτημα: μπορεί να υπάρξει δικαιοσύνη εντός του υπάρχοντος συστήματος (Kaba, 2021); Το ερώτημα αυτό τίθεται από τους ανθρώπους οι οποίοι μάχονται ταυτόχρονα υπέρ της δικαιοσύνης για τα θύματα της έμφυλης βίας και για την κατάργηση των φυλακών και της καταστολής, που έρχονται ως απάντηση στην έμφυλη βία (Levine, 2020).

Ο όρος μετασχηματιστική δικαιοσύνη (transformative justice) που προέκυψε ως απάντηση στο παραπάνω ερώτημα εκφράζει ένα πολιτικοποιημένο πλαίσιο ως προς την πρόσληψη και αντιμετώπιση της βίας και της κακοποίησης, επιδιώκοντας να ανταποκριθεί στη βία, χωρίς να χρησιμοποιήσει επιπλέον βία (Mingus, 2019). Τα βασικά σημεία πάνω στα οποία τοποθετείται η μετασχηματιστική δικαιοσύνη είναι πως, αφενός δεν βασίζει την απονομή δικαιοσύνης στο κράτος και τους θεσμούς και αφετέρου, στοχεύει στην πρόληψη της βίας μέσω της καλλιέργειας της ενσυναίσθησης, της υπευθυνότητας και της ψυχικής ανθεκτικότητας (Mingus, 2019).

Η μετασχηματιστική δικαιοσύνη προκύπτει σαν αναγκαιότητα σε κοινωνίες όπου υπάρχουν πολλαπλές φυλετικές διακρίσεις. Οι απαντήσεις στις διακρίσεις αυτές, με αποκορύφωμα το σύγχρονο κίνημα Black Lives Matter, αναδεικνύουν, μεταξύ άλλων, τη βία που έρχεται από το κράτος και κανονικοποιείται, νομιμοποιείται και δολοφονεί.

Τα κοινωνικά κινήματα που έρχονται από τις κοινότητες των μαύρων στις ΗΠΑ αύξησαν την ευαισθητοποίηση και κατήγγειλαν άμεσα τη βία των αστυνομικών και εισαγγελικών αρχών (Kim, 2018). Αναφορικά με την κρατική απάντηση στα περιστατικά έμφυλης βίας, οι εκστρατείες αυτών των κινήματων επισημαίνουν πως αντί για προστασία των θυμάτων, συχνά κατέληγαν εκείνα να γίνονται στόχος όταν επρόκειτο για μαύρες και φτωχές γυναίκες. Συγκεκριμένα, μαύρες γυναίκες που έχουν δεχθεί επίθεση και αντέδρασαν ενώ ήταν σε αυτοάμυνα, συχνά βρίσκονται οι ίδιες κατηγορούμενες για επίθεση (Bierria, Shim, Kim, & Kane, 2015, όπως αναφέρεται στο Kim, 2018).

Όπως εκτέθηκε και παραπάνω, οι θεσμικές διαδικασίες δεν αποτελούν σε όλες τις περιπτώσεις έναν ανακουφιστικό χώρο πλαισίωσης της εμπειρίας των επιζώντων ατόμων, ενώ συχνά αποδεικνύονται έως και επικίνδυνες, καθώς δύναται να στοχοποιήσουν τα παθόντα άτομα, καθώς επίσης τείνουν να αναπαράγουν τη βία εν γένει. Η εγκληματολόγος Barbara Hudson φέρεται να αναφέρει ήδη από το 1998 πως το θεσμικό πλαίσιο απονομής δικαιοσύνης, παρόλο που ήταν για πολύ καιρό υπεύθυνο για την αντιμετώπιση περιστατικών έμφυλης βίας, δε φαίνεται να έφερε αποτελέσματα.

Στον αντίποδα αυτών αναδεικνύονται νέοι τρόποι διαχείρισης του τραύματος και ανάληψης ευθύνης με συλλογική και κοινοτική πλαισίωση και παρέμβαση. Στη συζήτηση περί μετασχηματιστικής δικαιοσύνης οι ανάγκες των επιζώντων ατόμων είναι η αρχή βάσει της οποίας οργανώνεται η διαδικασία. Οι ανάγκες αυτές όπως κατά καιρούς έχουν προσδιοριστεί από τα ίδια τα επιζώντα συνίστανται στη συμμετοχή και την ανάκτηση του ελέγχου, στην επικύρωση της εμπειρίας τους, στην επιβεβαίωση ως εξισορρόπηση της αμφισβήτησης που δέχονται διαρκώς (Βέττα, 2023).

Οι διαδικασίες της μετασχηματιστικής δικαιοσύνης δουλεύουν τόσο σε επίπεδο πρόληψης, όσο και σε επίπεδο επούλωσης και δικαίωσης. Υπόσχονται να μεταμορφώσουν τις συνθήκες οι οποίες επέτρεψαν σε πρώτο στάδιο την πρόκληση βλάβης (Mingus, 2019). Καθώς η έμφυλη βία – και για παράδειγμα, η σεξουαλική βία – συμβαίνει επειδή υπάρχει διάχυτος ο μισογυνισμός, οι πολλαπλές διακρίσεις σε βάρος του φύλου, η φτώχεια, ο σεξισμός, η λευκή υπεροχή και μια σειρά άλλων παραγόντων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Mingus, 2019), ο μόνος τρόπος για να γίνεται λόγος για πρόληψη της βίας αυτής είναι μια ουσιαστική παρέμβαση στις νόρμες που την επιτρέπουν. Ζητούμενο στην παρέμβαση αυτή είναι η απουσία κρατικών

μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου και η αντικατάστασή τους με πλαισίωση από την κοινότητα και την κοινωνία, προσφέροντας λύσεις ουσιαστικές και εναλλακτικές ως προς την κράτηση.

Όρος-κλειδί στη μετασχηματιστική δικαιοσύνη είναι η ανάληψη των ευθυνών από την κοινότητα συνολικά (σ.σ. community accountability). Η ατομική περίπτωση ανάγεται, μέσω της πρακτικής αυτής σε συλλογική διαδικασία, καθώς η βία νοηματοδοτείται κοινωνικά και έξω από τα όρια του ατομικού βιώματος. Η ανάληψη της ευθύνης είναι μια στρατηγική βασισμένη στην κοινότητα (Kim, 2011), παρά τους θεσμούς (π.χ. αστυνομικές αρχές), με στόχο την αντιμετώπιση της βίας μέσα στην κοινωνία (INCITE!, 2005) και βασίζεται σε ορισμένες αρχές. Συγκεκριμένα, αυτές αφορούν: την ασφάλεια και υποστήριξη των ατόμων που έχουν υποστεί βία, με σεβασμό στην αυτοδιάθεσή τους, η καλλιέργεια νέων νορμών ανθεκτικών προς τη βία, ο μετασχηματισμός των πολιτικών συνθηκών που ενισχύουν τη βία και την καταπίεση, η δημιουργία πρακτικών μέσω των οποίων τα βίαια άτομα θα μπορούν να αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, χωρίς να στιγματίζονται και να τιμωρούνται (INCITE!, 2005).

4.3. Φεμινιστικός θυμός και οργή

Τόσο οι διαδικασίες της επανορθωτικής δικαιοσύνης, όσο και οι διαδικασίες της μετασχηματιστικής δικαιοσύνης έχουν δεχτεί κριτική, παρόλο που και οι δύο προσεγγίσεις αντιπαραβάλλουν στη συνήθη ποινική διαδικασία πρακτικές που σέβονται την αυτοδιάθεση του παθόντος ατόμου και λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τις επιθυμίες του, ενώ ταυτόχρονα είναι συνεπείς με μια φεμινιστική ατζέντα λιγότερο τιμωρητική. Ωστόσο, πολλές γυναίκες δεν είχαν – ενώ πολλές ακόμη δεν έχουν – πρόσβαση στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης και φιμώνονται όταν μιλούν για την κακοποίησή τους, είτε στο δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό χώρο (Lorde, 1981).

Η Audre Lorde, στο έργο της «Uses of anger» (1981) επισημαίνει πως, σε μια ολοκληρωμένη συζήτηση σχετικά με τις πολλαπλές διακρίσεις και τη συστηματική βία στην οποία υπόκεινται οι γυναίκες, είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται ο θυμός. Αυτός ο φεμινιστικός θυμός είναι μια κατάλληλη αντίδραση σε κακοποιητικές και ρατσιστικές συμπεριφορές, όπως επίσης και η οργή, όταν οι ενέργειες που προκύπτουν από αυτές τις στάσεις δεν αλλάζουν. Ο θυμός αυτός, παρότι τρομάζει, θεωρείται παραγωγικός και χρήσιμος, καθώς φέρει την αλλαγή, ενώ διαχωρίζεται από το μίσος,

το οποίο τυφλώνει και οδηγεί σε τέλμα (Lorde, 1981). Ο θυμός αυτός τρομάζει επειδή ιστορικά και κοινωνικά έχει αποσυνδεθεί από τις γυναίκες, τις θηλυκότητες, τα άτομα που έχουν βαλθεί σε μια πιο ευάλωτη θέση, τα οποία επωμίζονταν το βάρος να εκπαιδεύσουν κατάλληλα τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, ενώ εκείνα παρέμεναν στις θέσεις τους (Lorde, 1980).

Η σκέψη της Lorde, παρότι εκκινεί από την αναγνώριση και το βίωμα του ρατσισμού από τις μαύρες γυναίκες, αρμόζει εν προκειμένω και στο καθολικό γυναικείο βίωμα του σεξισμού και της βίας η οποία προκύπτει από αυτόν. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η φυλετική και έμφυλη αδικία, πρέπει πρώτα να αναγνωριστεί ο θυμός που προκαλεί ο ρατσισμός και ο σεξισμός – είτε βιώνεται σε προσωπικό επίπεδο, είτε αποκαλύπτεται η επίδραση που έχει στους άλλους – και στη συνέχεια να αξιοποιηθεί ως εργαλείο. Ο θυμός που μετατρέπεται σε δράση «είναι μια λυτρωτική και ενισχυτική πράξη» (Lorde, 1981) και δύναται να μετατρέψει τις διαφορές σε δύναμη, μέσω της διορατικότητας και της αναγνώρισης του συναισθήματος που φέρει η χρόνια καταπίεση.

Η οργή που περιγράφει η Lorde (1981) δεν είναι εγωκεντρική και τιμωρητική, ούτε και ζητά εκδίκηση, καθώς δε στρέφεται μεμονωμένα στο άτομο, αλλά στο συλλογικό βίωμα. Ο θυμός της Lorde είναι συμπεριληπτικός, ακριβώς επειδή περιγράφει το συναίσθημα που γεννάται όταν κάποια δει έναν άλλο να παλεύει, να είναι θύμα αδικίας, να κακοποιείται, παρόλο που αυτή η κάποια, τη δεδομένη στιγμή, δεν κινδυνεύει. Αυτός ο θυμός υπενθυμίζει την ανελευθερία, καθώς υπερασπίζεται όλα τα άτομα που κινδυνεύουν, ανεξάρτητα από το πόσο μακριά ή κοντά βρίσκονται. Δεν εστιάζει στην εκδίκηση και την τιμωρία, καθώς στόχος είναι η καταστροφή της πατριαρχίας και του ρατσισμού και όχι των ανθρώπων (Lorde, 1981).

Η Cherry (2023) περιγράφει την οργή της Lorde ως μια διαδικασία όπου συγχωρείς δίχως να σταματάς να ασχολείσαι. Η οργή αυτή αποτελεί κίνητρο και αποζητά να γίνει κάτι δημιουργικό, ώστε να φέρει τη μεταμόρφωση. Πρόσφατα, από το κίνημα που αναδύθηκε έπειτα από τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου / της Zackie Oh, προέκυψε η πολιτική της στ-οργής, η οποία προκηρύσσει την καταπολέμηση της βίας, μέσα από την επούλωση των ατομικών και συλλογικών τραυμάτων, μια πολιτική απ' όπου πηγάζει ελπίδα και συντροφικότητα (Αθανασίου, 2021).

Μεθοδολογία

Η εν λόγω ερευνητική εργασία θέτει σαν μελέτη περίπτωσης το κίνημα με το (πρβλ. κεφάλαιο 5), το οποίο τοποθετεί χωρικά στην Ελλάδα και χρονικά από την έναρξή του, μέσω της πρώτης καταγγελίας της Σοφίας Μπεκατώρου τον Ιανουάριο του 2021, έως τα τέλη του 2022, όποτε και ολοκληρώθηκε η έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρεί να αναδείξει τα αιτήματα που ακούστηκαν μετά το κύμα καταγγελιών που έφερε το hashtag #MeTooGR και να διερευνήσει τις κύριες φεμινιστικές προσεγγίσεις από τις οποίες αυτά αντλούν, όπως προμηνύει και ο τίτλος της εργασίας, ο οποίος αντανακλά και το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα.

Για τους σκοπούς της εργασίας πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα, η οποία χωρίστηκε σε δύο άξονες. Αφενός, περιλαμβάνει συνεντεύξεις που χαρακτηρίστηκαν από ελεύθερη συζήτηση με φεμινιστικές ομάδες και αυτόνομα άτομα που εντοπίζονται και δραστηριοποιούνται στην Αθήνα, ενώ επιπλέον αναζητήθηκε και συμπεριλήφθηκε αρχειακό υλικό.

Συγκεκριμένα, οι συμμετέχουσες στην έρευνα ήταν τέσσερις και ήταν οι εξής:

Το Κέντρο για τα έμφυλα δικαιώματα και την ισότητα «Διοτίμα», το οποίο, κατόπιν εσωτερικής συμφωνίας, εκπροσώπησε η υπεύθυνη επικοινωνίας του φορέα. Ο συγκεκριμένος φορέας είναι μια γυναικεία μη κερδοσκοπική και μη κυβερνητική οργάνωση που «δημιουργήθηκε το 1989 κατόπιν πρωτοβουλίας μιας ομάδας γυναικών, με διαφορετικές επιστημονικές προελεύσεις. Κατά την πολυετή δράση του έχει σταθερά επιδιώξει τη συστηματική ανάδειξη και αντιμετώπιση των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών, σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής» (diotima.gr)

Η Οργάνωση Γυναικείων Δικαιωμάτων «ΤΟ ΜΩΒ» που λειτουργεί από τον Απρίλιο του 2015 ως Πανελλαδικό Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, ανεξάρτητο από πολιτικά κόμματα και κρατικούς φορείς και προωθεί με το έργο του την υποστήριξη των γυναικείων δικαιωμάτων και της ισότητας των φύλων και την εξάλειψη της έμφυλης βίας. Όμοια και με την προηγούμενη συμμετοχή, το σωματείο Μωβ εκπροσώπησε για την παραχώρηση της συνέντευξης ένα μέλος αυτού, κατόπιν εσωτερικής συνεννόησης του φορέα.

Η τρανσφεμινιστική συλλογικότητα «Καμία Ανοχή», που δημιουργήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2016 ως μια πλατφόρμα κατά βάση γυναικών και θηλυκοτήτων που

απάντησε σε μια ανάγκη για φεμινιστική κινηματική δράση και παρέμβαση στη δημόσια σφαίρα και στον δρόμο. Η συνέντευξη και σε αυτή την περίπτωση πραγματοποιήθηκε με συζήτηση με ένα από τα μέλη της συλλογικότητας.

Τέλος, στην έρευνα συμμετείχε η Ζωή Μαυρουδή, η οποία έχει σκηνοθετήσει το ντοκιμαντέρ «Ruins/Ερείπια: Οροθετικές γυναίκες. Το χρονικό μιας διαπόμευσης» και ζει και εργάζεται στην Αθήνα μετά από μακρά παραμονή στη Νέα Υόρκη και το Λονδίνο.

Οι επιλογή των συμμετεχουσών οργανώσεων, συλλογικοτήτων και μεμονωμένων ατόμων έγινε βάσει της εξώστρεφης δράσης που είχαν σχετικά με το κίνημα με το στην Ελλάδα, την προαναφερθείσα περίοδο, η οποία αποτυπώθηκε με τη δημοσίευση άρθρων, δελτίων τύπων, δηλώσεις συμπαράστασης σε επιζώσες έμφυλης βίας, καθώς και από την παρουσία τους σε διαδηλώσεις και την έμπρακτη υποστήριξη των παθόντων ατόμων. Ταυτόχρονα, έγινε απεύθυνση και σε κούρη συλλογικότητες και οργανώσεις υποστήριξης ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, χωρίς ωστόσο να γίνει αποδεκτή η πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα.

Η επικοινωνία έγινε ως εξής: στην περίπτωση του Κέντρου Διοτίμα, το αίτημα στάλθηκε κεντρικά στο μέιλ της οργάνωσης και έπειτα η επικοινωνία γινόταν με μία εκ των εργαζομένων, και συγκεκριμένα την υπεύθυνη επικοινωνίας του φορέα. Στην περίπτωση του σωματείου Μωβ, το αίτημα και πάλι στάλθηκε κεντρικά στη σελίδα του σωματείου στο Facebook, απ' όπου απάντησε ένα από τα μέλη και στο εξής η επικοινωνία γινόταν μαζί της. Αναφορικά με τη συλλογικότητα Καμία Ανοχή, το αίτημα στάλθηκε προσωπικά σε ένα από τα μέλη της, η οποία έπειτα και από τη σύμφωνη γνώμη της συλλογικότητας, συμμετείχε στην έρευνα, εκπροσωπώντας τις θέσεις όλης της ομάδας. Τέλος, η επικοινωνία με τη Ζωή Μαυρουδή έγινε έπειτα από αίτημα που της στάλθηκε στον προσωπικό της λογαριασμό στο Facebook. Εξαιτίας της διαφορετικής τοποθεσίας, η συζητήσεις πραγματοποιήθηκαν μέσω Skype, καθώς όλες οι συμμετέχουσες βρισκόταν στην Αθήνα, ενώ εγώ στη Θεσσαλονίκη και οι μετακινήσεις ήταν ιδιαίτερες δύσκολες, λόγω εργασίας.

Η αναφορά στις συμμετέχουσες μέσα στο κείμενο γίνονται με ονομαστική αναφορά στο φορέα, αλλά όχι στο άτομο που εκπροσωπεί, καθώς θεωρήθηκε πως είναι περισσότερο σκόπιμο, μιας και οι απαντήσεις αφορούν συνολικά τις θέσεις των τριών ομάδων και δεν αντικατοπτρίζουν προσωπικές τοποθετήσεις των συμμετεχουσών. Η

αναφορά στην τέταρτη συμμετέχουσα, τη Ζωή Μαυρουδή, γίνεται ονομαστικά. Τέλος, η συναίνεση των συμμετεχουσών δόθηκε προφορικά κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Η συνέντευξη μαγνητοφωνήθηκε, έπειτα από σύμφωνη γνώμη και των τεσσάρων.

Πρόσθετα στις συνεντεύξεις, αναζητήθηκε αρχειακό υλικό στο Internet, το οποίο αφορά συνεντεύξεις τύπου, δελτία τύπου και ρεπορτάζ που καλύπτουν υποθέσεις του ελληνικού me too. Οι λέξεις κλειδιά στην αναζήτηση ήταν οι εξής: Μπεκατώρου, Μητσοτάκης, MeToo, Λιγνάδης, Φιλιππίδης, έμφυλη βία, ενδοοικογενειακή βία κ.ά.

Η ποιοτική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε κατά την ανάλυση των δεδομένων είναι η θεματική ανάλυση του περιεχομένου των απαντήσεων των συμμετεχόντων. Οι πληροφορίες, όπως προέκυψαν μέσα από τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων, κωδικοποιήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με στόχο τον εντοπισμό κοινών μοτίβων στο λόγο των συμμετεχουσών και θεματικών. Σε αυτό το σημείο, οι θεματικές ενότητες οργανώθηκαν βάσει των πληροφοριών που προέκυψαν, γεγονός που επέτρεψε την αξιοποίηση όλων των σημαντικών στοιχείων που εντοπίστηκαν στις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Τα τρία θέματα, όπως προέκυψαν, αναλύονται στις επόμενες ενότητες.

5. Το κίνημα Me Too στην Ελλάδα

5.1. Το χρονικό του κινήματος

Από τη φράση «Me Too» που διαδόθηκε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και συγκεκριμένα το Myspace, το 2006 από την αμερικανή ακτιβίστρια και επιζώσα σεξουαλικής κακοποίησης Tarana Burke (me too, n.d.), στο χολιγουντιανό hashtag #MeToo που ακολούθησε τις καταγγελίες της αμερικανής ηθοποιού Alyssa Milano το 2017, μέχρι την ελληνική καμπάνια #MeToo, της οποίας αφορμή στάθηκε η δημόσια καταγγελία της Σοφίας Μπεκατώρου για σεξουαλική βία, στα τέλη του 2020 και αρχές του 2021, η φράση «Me Too» χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει κοινωνικά κινήματα τα οποία βασίζονται στην ανάδειξη του μεγέθους του φαινομένου της έμφυλης βίας, καθώς και την καταγγελία της σεξουαλικής βίας και παρενόχλησης που ασκείται κυρίως από άνδρες σε γυναίκες, εξαιτίας του φύλου τους (Kavoura, 2022).

Στην πρόσφατη εκδοχή του me too, η οποία ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2017 με τα δημοσιεύματα της εφημερίδας New York Times και του περιοδικού New Yorker, η Alyssa Milano δήλωσε με τη χρήση του #MeToo πως «δε θα το ανεχτούμε πλέον»

(Sayej, 2017), αναφερόμενη στη σεξουαλική βία που υπέστη στο χώρο του Χόλιγουντ από τον παραγωγό Χάρβι Γουάινστιν. Μέσα σε λίγες μόνο ώρες το hashtag #MeToo βρέθηκε πρώτο τρεντ στο Twitter, με περισσότερες από 55.000 απαντήσεις (Σκούρτης, 2022), γεγονός που κατέστησε πλέον το hashtag, κίνημα. Η Γεωργία Πετράκη σχολιάζει το 2019 πως «η υπόθεση Γουάινστιν συνιστά μια τομή, μια εξέγερση» και είναι πλέον σαφές πως το κίνημα, το οποίο έρχεται από τις ΗΠΑ, έχει αρχίσει πλέον και επηρεάζει τις εγχώριες φεμινιστικές συζητήσεις.

Ακολουθώντας με χρονική σειρά τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, η χρυσή Ολυμπιονίκης της ιστιοπλοΐας Σοφία Μπεκατώρου άφησε ένα σχόλιο μέσα από το οποίο έκανε για πρώτη φορά αναφορά στην κακοποίηση που υπέστη όταν εκείνη ήταν 21 ετών στο χώρο του αθλητισμού, με αφορμή τη διαδικτυακή εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε την Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη της Έμφυλης Βίας 25 Νοέμβρη 2020, από τη Στέγη του Ιδρύματος Ωνάση. Σχεδόν ένα μήνα μετά, σε συνέντευξή της στη διαδικτυακή έκδοση του περιοδικού Marie Claire και στη δημοσιογράφο Εβίτα Τσιλοχρήστου, κατήγγειλε το γεγονός (marie claire, 2020), ενώ σε διαδικτυακή εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού στην Ελλάδα στις 14 Ιανουαρίου 2021, στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος «Start to Talk/ Σπάσε τη Σιωπή – Μίλησε, Μην Ανέχεσαι» για τη σεξουαλική βία στον αθλητισμό (gga.gov, n.d.), η Σοφία Μπεκατώρου μίλησε σε ζωντανή μετάδοση για τη σεξουαλική κακοποίηση που βίωσε σε νεαρή ηλικία από παράγοντα της Ομοσπονδίας.

Η δημόσια καταγγελία της Μπεκατώρου προκάλεσε μια έκρηξη στις δημόσιες καταγγελίες σεξουαλικών επιθέσεων, κακοποιήσεων και παρενόχλησεων από άτομα του χώρου του αθλητισμού, του θεάτρου, της τηλεόρασης αλλά και άτομα μεμονωμένα, τα οποία μέσα στο πλαίσιο των καταγγελιών me too, αποφάσισαν να καταγγείλουν και εκείνα τη δική τους ιστορία κακοποίησης ή παρενόχλησης, με το Κέντρο Διοτίμα για την Έμφυλη Ισότητα και Δικαιώματα να σχολιάζει πως «με το ελληνικό metoo το ζήτημα της σεξουαλικής βίας/παρενόχλησης πήρε τέτοια ορατότητα όση δεν είχε ξαναπάρει ποτέ στο παρελθόν» (diotima, 2022).

5.2. Me too και ορατότητα της έμφυλης βίας

Αμέσως μετά την καταγγελία που σήμανε την έναρξη του ελληνικού με too, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κυριάκος Μητσοτάκης έκανε δημόσια δήλωση υποστήριξης στη Σοφία Μπεκατώρου, ενώ στις 25 Γενάρη 2021 με μία δημοσίευσή του στο Twitter ανακοινώνει τη δημιουργία του ιστοτόπου <https://metoogreece.gr> (tanea, n.d.) και εξαγγέλει μια σειρά ενεργειών και πρωτοβουλιών που θα ακολουθήσουν, με στόχο «να βοηθήσουν τον καθένα και την καθεμία να αντιδράσει σε κάθε μορφή παρενόχλησης και κακοποίησης» (metoogreece, n.d.).

Η κυβέρνηση, μέσω της ιστοσελίδας <https://metoogreece.gr> προσκαλεί άτομα επιζώντα έμφυλης βίας να «σπάσουν τη σιωπή», να αντιδράσουν, να ενημερωθούν και, αν το χρειάζονται, να επικοινωνήσουν άμεσα με τις πέντε τηλεφωνικές γραμμές που αναφέρονται στην ιστοσελίδα (1555 – Ενιαίος Αριθμός Υποστήριξης Πολιτών, 15900 – Τηλεφωνική Γραμμή SOS, Βία Κατά των Γυναικών, 11188 – Δίωξη του Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, 100 – Άμεση Δράση, 1056 – Γραμμή SOS για παιδιά, εφήβους και γονείς) ενώ επίσης, παραθέτει την ιστοσελίδα https://womensos.gr/symvouleutika_kentra_ota-2/ όπου υπάρχουν πληροφορίες για τα Συμβουλευτικά Κέντρα Τοπικής Αυτοδιοίκησης για θέματα ισότητας των φύλων και αντιμετώπισης της βίας. Ταυτόχρονα, η ιστοσελίδα ανακοινώνει πως «σύντομα θα υπάρχουν ανακοινώσεις για πρωτοβουλίες», ωστόσο δύο χρόνια μετά την κατασκευή της, δεν έχει αλλάξει τίποτα και δεν έχει προστεθεί το παραμικρό στις πληροφορίες που παρέχει (τελευταία πρόσβαση στις 25/2/2023), ενώ το υλικό που μπορεί κανείς να βρει με μια επίσκεψη αφορά τρεις ορισμούς (του βιασμού, της ενδοοικογενειακής βίας και της σεξουαλικής παρενόχλησης) καθώς και επαναλαμβανόμενα γραφιστικά – poster που φέρουν τα μηνύματα: «δεν είσαι μόνη/δεν είσαι μόνος», «σπάμε το φόβο/σπάμε τη σιωπή», «μαζί σπάμε τη σιωπή», «ως εδώ».

Κατασκευάζεται από τα μίντια ένα φαινόμενο, το οποίο παίρνει τη μορφή κοινωνικής κρίσης, ωστόσο, η απάντηση ορισμένων φεμινιστικών ομάδων και συλλογικοτήτων ήταν πως,

«οι καταγγελίες αυτές πάντα υπήρχαν. Εμείς ως ΜΩΒ δεχόμασταν πάρα πολλές καταγγελίες, και επώνυμες και χωρίς όνομα, και ό,τι κινήσεις κάναμε τις βγάξαμε ανώνυμα, εννοείται. Απλά τώρα έγινε πιο γνωστό λόγω της «δημοσιότητας» της Μπεκατώρου, έτσι; Απλά δεν ήταν τόσο ζαφνικό για μας, με την έννοια ότι πάντα

συνέβαινε και τώρα συμβαίνει και αν δεν αλλάξουμε κάτι γρήγορα, πάντα θα συμβαίνει» (Κ., μέλος του ΜΩΒ).

Η γνώση αυτή περί της έμφυλης βίας και των διαστάσεων που μπορεί να πάρει φαίνεται να προϋπήρχε, ωστόσο σχολιάζεται πως η ένταση που πήρε οφείλεται σε ένα βαθμό στη δημοσιότητα του προσώπου που κατήγγειλε, και μάλιστα δημόσια. Οι καταγγελίες που έρχονται μετά το *me too* χαρακτηρίζονται με όρους έκπληξης και σοκ, παρόλο που αναπαράγουν μια γνώση κοινότυπη, αυτή της έμφυλης βίας (Αβραμοπούλου, 2021), ενώ το γεγονός αυτό, μπορεί να δράσει αναστοχαστικά ως προς την πρόσληψη και εννοιολόγηση της έμφυλης βίας, αλλά και τα αντανακλαστικά διαχειρίσις της, όπως αυτά τίθενται σε λειτουργία κάθε φορά που ένα κίνημα έρχεται με φόρα και εκτοπίζει την υπάρχουσα γνώση πάνω από τα ορισμένα ζητήματα που πραγματεύεται.

Συζητώντας αναστοχαστικά στο ρόλο που διαδραμάτισαν τα media στη διαμόρφωση του *me too* και την ορατότητα του φαινομένου της έμφυλης βίας, η Ν. στέλεχος του Κέντρου Διοτίμα σχολιάζει πως, παρά τη διετία που πέρασε από την πρώτη καταγγελία στα πλαίσια του *me too* μέχρι σήμερα,

*«αυτή η ενασχόληση, τέλος πάντων, του δημόσιου λόγου με αυτά τα ζητήματα (σ.σ. μοιάζει) να μην έχει εξασθενήσει, να παραμένει...και αυτό θεωρώ ότι είναι ένα από τα θετικά στοιχεία του *me too*, ένα ακόμα από τα θετικά στοιχεία του *me too*...ότι κάπως σαν να ευαισθητοποίησε, σαν να ενεργοποίησε τα *mainstream media* να παίρνουν θέση και να αναδεικνύουν τέτοια ζητήματα που τις περισσότερες φορές ήταν στην αφάνεια».*

Εδώ τίθεται σαν συντελεστής ο ρόλος των social media, τόσο στη διάχυση της πληροφορίας που φέρει το *me too*, όσο και στη μετατόπιση του δημόσιου λόγου, μέσα από τα *mainstream media* (Τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση).

*«Αυτό που σίγουρα θα έβαζα για το *me too*, που μας απασχόλησε, και μένα προσωπικά από τη θέση μου με απασχόλησε, ήταν μια μετατόπιση στο δημόσιο λόγο και στα *mainstream media*. Δηλαδή, οι γυναικοκτονίες και το *me too*, η αύξηση των γυναικοκτονιών και το ελληνικό κίνημα *me too*, κατά πόσο επειδή πήραν πολύ μεγάλη έκταση στα *social media*, αυτό αύξησε την πίεση στα *mainstream media* και αυτά ασχολήθηκαν σε πολύ σημαντικό βαθμό»* (Ν., στέλεχος του Κέντρου Διοτίμα).

5.3. *Me too* και ο ρόλος των social και *mainstream media*

Ωστόσο, αξίζει να αναρωτηθεί κανείς τι ακριβώς είναι αυτό που σηματοδοτεί η ενασχόληση των media με ζητήματα που αφορούν την έμφυλη βία, ζητήματα που, μετά την έναρξη του *me too*, εμφανίζονται ως νέα γνώση. Θα σηματοδοτήσει μια «νέα εποχή» (Νικολοπούλου, 2021) στην οποία τα media θα έχουν τον αρχικό ρόλο στην επανανομηματοδότηση της βίας λόγω φύλου, ή θα επιμείνουν στην εξατομίκευση και την ηδονοθηρία του προσωπικού βιώματος των επιζώντων ατόμων;

Η Αθηνά Αθανασίου, στην εισήγησή της με τίτλο «Ούτε Μια Λιγότερη: Η πολιτική ποιητική της συλλογικής αυτοβιογραφίας», η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της διαδικτυακής εκδήλωσης σε διοργάνωση του Κέντρου Διοτίμα [«#MeTooGR: από το προσωπικό στο πολιτικό ξανά»](#) στις 29/11/2023, θέτει το ερώτημα της πολιτικής σημασίας του να ειπώνονται, αλλά και του να ακούγονται οι ιστορίες της έμφυλης βίας, είτε είναι επώνυμες, είτε ανώνυμες, αλλά και το πώς μπορούμε να αποφύγουμε μια εξατομίκευση της έμφυλης βίας μέσα από αυτές τις δημοσιοποιήσεις. Εκκινώντας από το σύνθημα «το προσωπικό είναι πολιτικό» (φράση – ορόσημο του δευτερο-κματικού φεμινισμού, την οποία εισήγαγε η Carol Hanisch για να περιγράψει τον πολιτικό και συστημικό χαρακτήρα των γυναικείων προβλημάτων και καταπίεσης, τα οποία πριν θεωρούνταν ιδιωτικά (1969)), η δημοσιοποίηση των προσωπικών αφηγημάτων και ιστοριών έχει σαν στόχο να δώσει το χώρο στα υποκείμενα της καταπίεσης να μιλήσουν και να ακουστούν σε μια δημόσια σφαίρα «ήδη εμποτισμένη και κυριαρχημένη από σεξισμό» (Αθανασίου, 2021), ενώ αυτός ο δημόσιος λόγος γίνεται με αυτό τον τρόπο επανορθωτικός και επιτρέπει στο βίωμα να ακουστεί, ένα βίωμα που κουβαλάει το στίγμα και τη ντροπή των επιζώντων ατόμων. Παράλληλα ακούγεται το συλλογικό «εμείς» και το βίωμα και η οδύνη που δημοσιοποιούνται ξεφεύγουν πλέον από την ιδιωτική σφαίρα και γίνονται πολιτικά, ενώ, επίσης, δίνει το χώρο στα επιζώντα άτομα να εναποθέσουν τις εμπειρίες τους, ένα χώρο δομημένο ώστε να αφανίζει τις μαρτυρίες της βίας (Αθανασίου, 2021).

Επιστρέφοντας λίγο πίσω στο βασικό ερώτημα που τέθηκε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου αναφορικά με την ενασχόληση των media με τις καταγγελίες της σεξουαλικής παρενόχλησης και έμφυλης βίας, η Ζωή Μαυρουδή αναφέρει πως

«το κίνημα – εντός εισαγωγικών – me too είναι εργαλείο των media (...) είναι κίτρινο, κουτσομπολίστικο».

Ποιος είναι επομένως ο ρόλος που είτε τα social media, είτε τα mainstream media μπορούν να διαδραματίσουν σε ένα λεγόμενο κοινωνικό κίνημα εναπόθεσης ιστοριών έμφυλης βίας; Σε αυτό απαντά με μια φράση μέλος της τρανσφεμινιστικής συλλογικότητας Καμία Ανοχή, λέγοντας πως

«κεντρικό σημείο της ρήξης μας με το ελληνικό me too είναι ότι ένα εργαλείο της κυριαρχίας δε μπορεί να γίνει και εργαλείο της απελευθέρωσης (...) το κίνημα MeToo μας βρίσκει απέναντι...όχι απέναντι στη γυναίκα που καταγγέλει, αλλά απέναντι στο σύστημα, όπως αυτό έχει στηθεί. Είναι μια αρένα επικίνδυνη και τραυματική»

Κι ενώ, λοιπόν, κάποια από τα επιζώντα άτομα μιλούν επιχειρώντας να μοιραστούν το τραύμα τους σε μια πολιτική πράξη αντίστασης (Θεοδοσίου, 2022), η ειδησεογραφία που καλύπτει τις καταγγελίες κινείται σε γνώριμα σκανδαλοθηρικά πλαίσια, καθώς επικεντρώνει το ενδιαφέρον της σε γνωστά πολιτικά πρόσωπα και πρόσωπα του θεάματος, απ' όπου και πολλές καταγγελίες γνωστοποιήθηκαν (Κυριακίδου, 2021). Τα ελληνικά media φέρουν όλα τα χαρακτηριστικά ενός συστήματος πατριαρχικού και ετεροκανονικού, γεγονός που θέτει τα άτομα που μετακινούνται από τη θέση τους και διεκδικούν το χώρο τους στο δημόσιο λόγο, σε κίνδυνο επανατραυματισμού και στοχοποίησης, καθώς αναπαράγεται ο πόνος και το τραύμα που πιθανά το περιστατικό βίας/ παρενόχλησης φέρει, αλλά και ενεργοποιούνται αφηγήσεις που θέτουν υπό δημόσια διαβούλευση την ακεραιότητα του μάρτυρα.

Αμέσως μετά την έναρξη του ελληνικού me too, κυριάρχησε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και την τηλεόραση η προσταγή προς τα επιζώντα άτομα να «σπάσουν τη σιωπή», μπορεί, όμως, αυτή η πρόσκληση για να μιλήσουν να αναπαράγει ακριβώς την ίδια την αποσιώπηση της έμφυλης βίας (Καραστάθη, 2021); Ποιος απευθύνει αυτό το αίτημα και σε ποια άτομα; Τι ζητάει και τι μπορεί να προσφέρει;

Μια άποψη είναι πως, με αυτή την ενθουσιώδη παρότρυνση, παραμένει η ευθύνη στο άτομο το οποίο έχει υποστεί τη βία και όχι στο θύτη, αλλά και όλους τους παράγοντες οι οποίοι δρουν συγκαλύπτοντας και αναπαράγοντας τη βία (Καραστάθη, 2021). Κάποια άτομα διεκδίκησαν το δικαίωμα για να εκφράσουν την ατομική τους αφήγηση και μίλησαν. Κάποια άλλα άτομα διεκδίκησαν το δικαίωμά τους στη σιωπή (Louis, όπως αναφέρεται στο Θεοδοσίου, 2022). Ωστόσο, ο ρόλος των media και των εξουσιαστικών, θεσμικών, πατριαρχικών οργάνων που αναλαμβάνουν να ακούσουν

και να αναπαράγουν το βίωμα κρύβει τον κίνδυνο της αποσιώπησης εν τέλει των φωνών που καταγγέλλουν τη βία.

5.4. Με Τοο και ορατότητα της βίας στις ομόφυλες σχέσεις

Η Ζωή Μαυρουδή, στη διαδικτυακή ημερίδα του Πανεπιστημίου Αιγαίου με αφορμή την [Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη της Έμφυλης Βίας 25 Νοέμβρη 2022](#) συμμετείχε με την εισήγηση με τίτλο «#MeToo και η συναίνεση στον φυλακιστικό φεμινισμό», όπου σχολιάζει – μεταξύ άλλων – πως το me too στην Ελλάδα μεταλλάσσεται και από καταγγελίες γυναικών φτάνει να αφορά καταγγελίες παιδοφιλίας και παιδεραστίας. Η μετατόπιση αυτή φαίνεται να έχει άμεση σύνδεση με τους ηθικούς και σατανικούς πανικούς που προέκυψαν στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 80 (Lancaster, 2011).

Συγκεκριμένα, οι ηθικοί πανικοί (moral panics) αφορούν ακριβώς την αφομοίωση συντηρητικών πεποιθήσεων ως κανονικών, φυσιολογικών (Rubin, 2002), με αποτέλεσμα την κατασκευή κανονιστικών προτύπων αντίθετων προς την οποιαδήποτε διαφορετικότητα, την οποία καθιστούν απειλητική. Το αυστηρό αφήγημα της κανονιστικότητας, επικαλούμενο την ηθική, θέτει ορισμένα παραδείγματα προς αποφυγή. Εν προκειμένω, η κουήρ απόλαυση νοσηματοδοτείται ως αφύσικη, ρευστή και απειλητική ως προς τα αναπαραγωγικά ένστικτα και, κατά συνέπεια, το παιδικό φαντασιακό (Αργυρίου, 2021). Μέσα σε αυτό το μοτίβο, τόσο οι διαφορετικές εκφράσεις της σεξουαλικότητας, όσο και οι «διαστροφικές» συμπεριφορές, όπως η παιδοφιλία – είτε εξισώνονται, είτε όχι – αποτελούν κίνδυνο για τη διαγενεακή διατήρηση (Rubin, 1984).

Οι ηθικοί πανικοί ενεργοποιούνται δεόντως σε χρονικές στιγμές φαινομενικής κοινωνικής κρίσης. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα του me too στην Ελλάδα, όπου οι καταγγελίες οι οποίες αφορούσαν αρχικά τη βία από άντρες προς γυναίκες, τα αφηγήματα περί επικίνδυνων εκφράσεων της σεξουαλικότητας τέθηκαν σε ισχύ έπειτα από τις καταγγελίες για σεξουαλική βία και παρενόχληση στο χώρο του θεάτρου, από επώνυμους άντρες προς νεαρά αγόρια.

Το ερώτημα που τίθεται σε αυτό το σημείο αφορά το κατά πόσο οι καταγγελίες αυτές προσλήφθηκαν ως ανήκουσες στα πλαίσια του κινήματος me too. Σε αυτό απαντά μέλος του Σωματείου ΜΩΒ, λέγοντας πως

«και στη δίκη του Ζακ είμαστε εκεί και στον Λιγνάδη. Έχει να κάνει και με το κοινωνικό αντίκτυπο ρε παιδί μου, δε μπορούμε να κλείνουμε τα μάτια. Δε γίνεται, δεν είναι το Μωβ αυτό. Όπως δε μπορούμε να κλείνουμε τα μάτια στον πόλεμο, δε γίνεται να κλείνουμε τα μάτια σε αυτό με τη 12χρονη στον Κολωνό, στη δίκη του Λιγνάδη. Είναι και πράγματα που αφορούν την κοινωνία μας. Το Μωβ είναι μέρος της κοινωνίας, δε μπορεί να κλείνει τα μάτια, δε γίνεται...Εννοώ, προφανώς, νούμερο ένα είναι το γυναικείο ζήτημα και όλο αυτό, αλλά είμαστε μέρος της κοινωνίας και αυτά που ζούμε είναι πάρα πολύ επίκαιρα.»

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, παρότι αναγνωρίζεται η εμπειρία της κακοποίησης μεταξύ ομόφυλων συντρόφων, τοποθετείται εκτός του πλαισίου του me too, το οποίο αφορά το «γυναικείο ζήτημα», σε μια λογική sisterhood, που αντλεί από το δεύτερο κύμα του φεμινισμού, παρότι την ίδια στιγμή εκφράζεται η αμέριστη συμπαράσταση στα επιζώντα άτομα, καθώς «δε γίνεται να κλείνουμε τα μάτια».

Στα social και mainstream media η υπόθεση Λιγνάδη συνδέθηκε άρρηκτα με το #MeToo, σε ένα πλαίσιο ενθάρρυνσης των θυμάτων να μιλήσουν, «να σπάσουν τη σιωπή» τους και να καταγγείλουν την παρενόχληση ή κακοποίησή τους και αυτό αντικατοπτρίζεται χαρακτηριστικά στον τίτλο της efsyn «*Θύμα Λιγνάδη: «Το ελληνικό #metoo με οδήγησε να σπάσω τη σιωπή μου»*», της 3/3/2022.

Ωστόσο, υπάρχει και μια άλλη φωνή αφομοίωσης της βίας μεταξύ κουήρ ατόμων στα πλαίσια του me too αλλά και της φεμινιστικής ατζέντας εν γένει. Συγκεκριμένα, η συνέλευση Καμία Ανοχή χρησιμοποιεί τον όρο τρανσφεμινισμός, ταυτόχρονα με τη χρήση του όρου φεμινισμός, για να περιγράψει ακριβώς αυτή την προοπτική της συμπερίληψης, αλλά και για να ασκηθεί μια

«κριτική από συντροφική σκοπιά στην ομοφοβική γραμμή του φεμινιστικού κινήματος. Επιλέγουμε να μετακινηθούμε σε μια θεσιακότητα που δεν είναι δική μας, όχι για να την καπελώσουμε, αλλά για να ασκήσουμε κριτική...Πρέπει να γίνει μια συζήτηση πέρα από τις ταυτότητες και την ουσιοκρατία του φύλου», Καμία Ανοχή

Στην ίδια λογική περιγράφει και η bell hooks το περιθώριο ως σημείο αντίστασης και πολιτικής πράξης (hooks, 1989), ένα χώρο όπου όταν κανείς επιλέξει να σταθεί αντιστέκεται μαζί με τους καταπιεσμένους και κουλτούρες αντίστασης, οι οποίες δημιουργούν χώρους ανοιχτούς στην απόλαυση, τη γνώση και την αλλαγή (transformation) (hooks, 1989).

5.5. Κριτικός απολογισμός του ελληνικού MeToo: κυρίαρχες φεμινιστικές θέσεις

Ως προς την πρόσληψη και τη νοηματοδότηση του κινήματος me too, ενός κινήματος που, ενώ κάνει τον κύκλο του στις ΗΠΑ, φτάνει να διαδίδεται σε όλο τον κόσμο και την Ελλάδα με τη μορφή hashtag, φαίνεται να κυριάρχησαν δύο φεμινιστικές θέσεις στον ελλαδικό χώρο:

Από τη μία υπάρχει η επίσημη και κυρίαρχη θέση, η οποία ανταποκρίνεται άμεσα μετά την πρώτη καταγγελία του me too της Σοφίας Μπεκατώρου, στηρίζοντας τις δημόσιες καταγγελίες και καλώντας γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας να σπάσουν τη σιωπή και να καταγγείλουν την κακοποίησή τους. Επίσης, θεωρεί το MeToo σημείο εκκίνησης για την ορατότητας της έμφυλης βίας και συσπείρωσης των φεμινιστικών διεκδικήσεων, καθώς και στοιχείο που λειτουργεί ενδυναμωτικά για τις επιζώσες. Η προτροπή για καταγγελία της βίας έρχεται κατά κύριο λόγο από την ισχύουσα κυβέρνηση.

Ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, Κυριάκος Μητσοτάκης, σε ανάρτησή του στα social media αμέσως μετά τη δημόσια καταγγελία της Μπεκατώρου ανέφερε τα εξής:

«(...) Η Σοφία έσπασε με γενναιότητα την αλυσίδα του φόβου και της σιωπής, δείχνοντας τον δρόμο ώστε το στίγμα της ενοχής να περάσει από το θύμα στον θύτη. (...) Ας κάνουμε, λοιπόν, όλοι το πρώτο βήμα της Σοφίας: Μιλάμε, καταγγέλλουμε, αποκαλύπτουμε.»

(από ανάρτηση του εν λόγω στο Facebook στις 16/1/2021)

Αμέσως αργότερα και για τα επόμενα δύο χρόνια, το me too αποτέλεσε σημαντικό σημείο στην πολιτική του ατζέντα, της οποίας υπόσχεση αποτέλεσε η δράση, έτσι ώστε να σταματήσει η έμφυλη βία, ενώ στόχο και δέσμευση της κυβέρνησης αποτελεί αρχικά η συνέχεια των δημόσιων καταγγελιών των επιζώντων ατόμων.

«Σήμερα, 65 χρόνια μετά, η χώρα έχει την πρώτη γυναίκα Πρόεδρο και τον τελευταίο μήνα έσπασε ένα πέπλο σιωπής με τις συγκλονιστικές αποκαλύψεις οι οποίες έχουν γίνει στα πλαίσια αυτού του φαινομένου που αποκαλούμε #MeToo. Φαινόμενα εξουσιαστικής βίας, πρωτίστως κατά γυναικών -αλλά και όχι μόνο- τα οποία πιστεύω ότι μας συγκλόνισαν όλους, μας ταρακούνησαν όλους. Κάποιοι άνθρωποι έσπασαν τη σιωπή με τη φωνή τους. Ήρθε η ώρα τώρα εμείς με τη δράση μας να δώσουμε συνέχεια σε αυτές τις καταγγελίες», Κυριάκος Μητσοτάκης στο protothema.gr

Επιπλέον, όπως σχολιάστηκε και παραπάνω, οι καταγγελίες αυτές κατασκευάζονται στα πλαίσια ενός αφηγήματος πρωτοφανούς κοινωνικής κρίσης που αφορά τη βία κατά των γυναικών, η οποία «συγκλονίζει» και «ταρακουνά», με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να λαμβάνει το ρόλο του φέροντος την επανάσταση στο εν λόγω κοινωνικό ζήτημα.

«Η φετινή χρονιά είναι η χρονιά η οποία ταυτίστηκε περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στο παρελθόν με το κίνημα MeToo, μία μεγάλη επανάσταση ευαισθητοποίησης για τα ζητήματα που αφορούν στη βία κατά των γυναικών», τόνισε ο Πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης στην παρουσίαση του νέου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2021-2025», Κυριάκος Μητσοτάκης στο tanea.gr

Η κυρίαρχη θέση, η οποία δέχεται και αφομοιώνει το me too αντανακλάται, εκτός των επίσημων θεσμών και της κυβέρνησης, και στην ατζέντα γυναικείων οργανώσεων, συλλογικοτήτων και σωματείων. Συγκεκριμένα, η γυναικεία οργάνωση Κέντρο Διοτίμα και το σωματείο Μωβ, στάθηκαν υπέρ του me too και στήριξαν τόσο τη συλλογική αφύπνιση με την οποία έχει ταυτιστεί, όσο και τις επιζώσες και τα επιζώντα άτομα έμφυλης βίας.

Συγκεκριμένα, μέλος του σωματείου Μωβ αναφέρει πως

«Έγινε αυτό, άνοιξε ο δρόμος όντως μετά το MeToo, έστρωσε ας πούμε, αλλά μέχρι να στρώσει και μέχρι να πούμε ότι περπατάμε όπως πρέπει, είναι πάρα πολλά τα εμπόδια. (...) Και είναι πλέον πιο ορατό, όχι μόνο από γυναίκες που έχουν μιλήσει αλλά και η αλληλεγγύη είναι πολύ πιο μαζεμένη και έντονη»

Χτίζεται έτσι μια επιχειρηματολογία, η οποία είναι σύμφωνη με την κυρίαρχη αφήγηση που κατασκευάζει ένα κίνημα, το οποίο έρχεται να δώσει ορατότητα σε ένα κοινωνικό ζήτημα το οποίο ως τώρα φαίνεται να αγνοούνταν – ή να αποσιωπούνταν.

Οι πρώτες καταγγελίες βρήκαν έτοιμες και τις εργαζόμενες στη γυναικεία οργάνωση Κέντρο Διοτίμα, καθώς αμέσως μετά τις πρώτες καταγγελίες

«από την πλευρά του γραφείου επικοινωνίας υπήρχε μια προσπάθεια ανάδειξης όλης αυτής της διαδικασίας. (...) Επικοινωνιακά η πρώτη μας στάση είναι ότι στεκόμαστε στο πλευρό των θυμάτων και υποστηρίζουμε κάθε γυναίκα, η οποία μπαίνει σε αυτό το θαρραλέο ρόλο να μιλήσει δημόσια γι' αυτή την τραυματική της εμπειρία.»

Μέρος της επιχειρηματολογίας της επίσημης και κυρίαρχης θέσης αποτελεί και η μετατόπιση στο δημόσιο λόγο, αναφορικά με ζητήματα έμφυλης βίας. Συγκεκριμένα, οι όροι οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στο εξής για να περιγράψουν αυτά τα εγκλήματα απέκτησαν έμφυλο πρόσημο και μέσα από αυτό αναγνωρίστηκε το έμφυλο κίνητρο των εγκλημάτων. Η χρήση του όρου γυναικοκτονία και έμφυλη βία, σε συνδυασμό με τη δημοσιότητα που πήραν ορισμένες υποθέσεις κατηγορίας διασήμεων, έδωσε ορατότητα στο φαινόμενο, το οποίο δύο χρόνια μετά δεν έχει εξασθενήσει στη δημοσιότητα που παίρνει στη δημόσια σφαίρα.

«Αυτό που σίγουρα θα έβαζα για το me too, που μας απασχόλησε, και μένα προσωπικά από τη θέση μου με απασχόλησε, ήταν μια μετατόπιση στο δημόσιο λόγο και στα mainstream media. Δηλαδή, οι γυναικοκτονίες και το me too, η αύξηση των γυναικοκτονιών και το ελληνικό κίνημα me too, κατά πόσο επειδή πήραν πολύ μεγάλη έκταση στα social media, αυτό αύξησε την πίεση στα mainstream media και αυτά ασχολήθηκαν σε πολύ σημαντικό βαθμό. Με αποτέλεσμα αυτό να μην έχει...αυτή η ενασχόληση, τέλος πάντων, του δημόσιου λόγου με αυτά τα ζητήματα να μην έχει εξασθενήσει, να παραμένει...και αυτό θεωρώ ότι είναι ένα από τα θετικά στοιχεία του me too, ένα ακόμα από τα θετικά στοιχεία του me too...ότι κάπως σαν να εναισθητοποίησε, σαν να ενεργοποίησε τα mainstream media να παίρνουν θέση και να αναδεικνύουν τέτοια ζητήματα που τις περισσότερες φορές ήταν στην αφάνεια. (...) Νομίζω ότι η πίεση των social media, η πίεση που ασκήθηκε από το κίνημα me too, τα μετατόπισε.»

Κατά την αποτίμηση και τον κριτικό απολογισμό του ελληνικού me too από το Κέντρο Διοτίμα, προκύπτει επίσης πως

«(...) το ελληνικό #metoo βοήθησε στην ενδυνάμωση και μη προνομιούχων υποκειμένων, χωρίς πόρους και πληροφόρηση, που είναι πιο ευάλωτα και εγκλωβισμένα στην κακοποίηση. Η υπόθεση Λιγνάδη και το προφίλ των θυμάτων του που τον κατηγορείαν στη δικαιοσύνη υπογραμμίζουν αυτή την πλευρά.» (Κεφαλληνού, 2022).

Προκύπτει, λοιπόν, πως ένας από τους παράγοντες για τον οποίο το Κέντρο Διοτίμα στέκεται υποστηρικτικά πλάι στο κίνημα me too, είναι η φωνή που έδωσε σε άτομα με μικρότερη προσβασιμότητα σε πληροφόρηση, θεσμούς και υπηρεσίες, να «ενδυναμωθούν» και να βγουν από τον κύκλο της βίας.

«Σε αυτές τις περιπτώσεις, παρά την ανισορροπία ισχύος ανάμεσα σε δράστες και θύματα, τα τελευταία δεν δίστασαν να οδηγήσουν τους κακοποιητές τους στο εδώλιο του κατηγορουμένου (...)» (Κεφαλληνού, 2022).

Η δεύτερη φεμινιστική θέση αφορά αφενός την κριτική στο me too, καθώς και τον κριτικό απολογισμό του κινήματος. Συγκεκριμένα, η τρανσφεμινιστική ομάδα Καμία Ανοχή στράφηκε εντός μετά την πρώτη καταγγελία του MeToo στην Ελλάδα, καθώς δεν ήταν έτοιμη να υποστηρίξει δημόσια μια φεμινιστική θέση, η οποία είναι αντίθετη με την τότε επικρατέστερη,

«Έπειτα από την έναρξη του ελληνικού MeToo κινήματος τον Ιανουάριο του 2020, η ομάδα χαρακτηριζόταν από εσωστρέφεια, δεν ήθελε να βιαστεί να απαντήσει στις νέες εξελίξεις. (...) Ωστόσο, αυτή η απόφαση στέρησε από το φεμινιστικό κίνημα την αντίθετη φωνή.»

Τα σημεία της κριτικής αφορούν κυρίως την εργαλειοποίηση των καταγγελιών από τα μίντια, την κυβέρνηση και τους θεσμούς και κατά συνέπεια τον φεμοεθνικισμό που αυτή η πρακτική αντανακλά.

«η Καμία Ανοχή έρχεται σε ρήξη με τον φεμοεθνικισμό και φυλακιστικό εθνικισμό που προτάσσει το ελληνικό MeToo κίνημα. (...) Κεντρικό σημείο της ρήξης αυτής είναι ότι ένα εργαλείο της κυριαρχίας δε μπορεί να γίνει και εργαλείο της απελευθέρωσης.»

Επιπρόσθετα, στα πλαίσια της κριτικής του me too σχολιάζεται ανθρωποφαγικός χαρακτήρας στις δίκες κατηγορούμενων διασήμων, η ουσιοκρατία που ακούγεται σχετικά με το φύλο και τη διαπροσωπική βία, καθώς και η έλλειψη αναφοράς στη θεσμική και κρατική βία που διαιωνίζει την έμφυλη βία.

«Το ελληνικό MeToo αφορά ατομικότητες και δη διάσημους, και όχι την πατριαρχία σαν σύστημα – εκεί ανθίζει ο φυλακιστικός φεμινισμός.»

Σχολιάζει μέλος της τρανσφεμινιστικής συνέλευσης Καμία Ανοχή και η Ζωή Μαυρουδή κατά τη διάρκεια της συνέντευξης αναφέρεται επίσης στην εργαλειοποίηση του κινήματος

«Το «κίνημα» MeToo είναι εργαλείο των Media, είναι κίτρινο, κουτσομπολίστικο(...) Το ελληνικό MeToo αφορά ουσιαστικά μια διάσημη ελληνίδα και είναι στη βάση του ποινικοποιητικό/ εκφράζει έναν φεμινιστικό λόγο με ποινικό χαρακτήρα»

Αλλά και στον ανθρωποφαγικό χαρακτήρα του, μέσω της πρότασης,

«Λιγνάδης και Φιλιππίδης κατασπαράσσονται στις δίκες τους».

Τέλος, αναφορικά με την πρόσληψη του me too από την επίσημη και κυρίαρχη θέση ως νέα εποχή, η Ζωή Μαυρουδή, στην εισήγησή της με τίτλο «#MeToo και η συναίνεση στον φυλακιστικό φεμινισμό», επισημαίνει πως

«Η ίδια η βάφτιση του Me Too ως μία νέα εποχή υπονοεί πως κάποια από τα πράγματα που λέγονται στο Me Too είναι η πρώτη φορά που συζητούνται. (...) Η ενασχόληση των φεμινιστριών με τη βία δεν είναι κάτι καινούργιο: ο ριζοσπαστικός φεμινισμός κατέστησε την ενασχόληση με τη βία μονόδρομο στην πολιτική του ατζέντα, συμπεριλαμβάνοντας ιδέες περί «ανθρώπινης φύσης», μια ουσιολογική προσέγγιση.»

6. Ποινική και θεσμική δικαιοσύνη

Ο κριτικός απολογισμός του me too στην Ελλάδα έφερε στη συζήτηση την εννοιολόγηση της δικαιοσύνης και της δικαίωσης με φεμινιστικούς όρους. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύθηκαν διαφορετικές φεμινιστικές πολιτικές ατζέντες, οι οποίες αντλούν από διαφορετικές φεμινιστικές προσεγγίσεις και φέρουν διαφορετικά αιτήματα. Στην παρακάτω ενότητα αναλύεται μια περισσότερο σωφρονιστική (carceral) φεμινιστική θέση αναφορικά με τα αιτήματα που προκύπτουν στην μετά το me too εποχή στην Ελλάδα. Γυναικείες οργανώσεις και σωματεία κινούνται σε θέσεις πιο τιμωρητικές, θεωρώντας πως η μη επιβολή ποινής διαιωνίζει την έμφυλη βία και θέτει σε κίνδυνο τις γυναίκες, ενώ στις θέσεις αυτές εμφανίζονται διαβαθμίσεις: από την τήρηση των υπάρχουσών ποινών μέχρι την αusterοποίηση του Ποινικού Κώδικα αναφορικά με εγκλήματα έμφυλης βίας. Ταυτόχρονα, κεντρικό σημείο συνηγορίας αποτελεί η ίση πρόσβαση και μεταχείριση των επιζωσών από το αστικό σύστημα δικαιοσύνης, ενώ τέλος, σχολιάζεται η κυβερνητική παρέμβαση σε επίπεδο αusterοποίησης του Ποινικού Κώδικα, έχοντας ως πρόσχημα τα φεμινιστικά αιτήματα και την ασφάλεια των γυναικών.

6.1. Αίτημα για ποινική τιμωρία των δραστών

Ένα από τα αιτήματα που εμπίπτουν στην εν λόγω φεμινιστική προσέγγιση αφορά την ποινική τιμωρία των δραστών έμφυλης βίας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι πολλαπλές καταγγελίες που ήρθαν στη δημοσιότητα μετά την έναρξη του me too σχολιάζονται σε ένα συνεχές τιμωρητικότητας.

«Εμείς ως συλλογικότητες μπορούμε να κάνουμε αρκετά αλλά όχι τόσα. Αν δηλαδή δεν υπάρξει μήνυση, αν η γυναίκα δε θέλει να κάνει πολλά, δε μπορούμε να επέμβουμε... πολύ. (...) Ότι, ωραία, πολλές καταγγελίες ήρθαν στο φως, και θα έρχονται, αλλά το θέμα είναι μετά. Εννοώ ότι η ατιμωρησία είναι το ζήτημά μας. (...) «Θεωρώ όμως πως σίγουρα το ΜεΤοο αποσταθεροποίησε λίγο το κλίμα της ατιμωρησίας, αυτό πρέπει να το πούμε.», μέλος του σωματείου Μωβ

Στο συγκεκριμένο αίτημα, οι καταγγελίες προσλαμβάνονται ως αφετηρία μιας διαδικασίας κατά την οποία το ζητούμενο είναι η απόδοση δικαιοσύνης μέσω της επιβολής της προβλεπόμενης ποινής. Η επιβολή ποινής αντανακλά τόσο το αίσθημα δικαίωσης του επιζώντος ατόμου, όσο και τη μέριμνα για την προστασία του, καθώς και όλων των υπόλοιπων ατόμων που δυνάμει κινδυνεύουν από το δράστη. Τα δύο αυτά επιχειρήματα φαίνονται μέσα από τα αποσπάσματα των συνεντεύξεων με μέλη του σωματείου Μωβ και του Κέντρου Διοτίμα.

«δεν είναι λογικό να υπάρχει αυτή η δικαίωση όταν βλέπεις ότι και ο θύτης τιμωρείται όπως πρέπει για το κακούργημα που έκανε; Εννοώ, δεν είναι και λίγο δεδομένο αυτό σαν αίσθημα;», μέλος του σωματείου Μωβ

«...τόρα βλέπεις ότι κάποιες ποινές είναι χάιδεμα. Ας πούμε, ο Λιγνάδης είναι σπίτι του, κατάλαβες;», μέλος του σωματείου Μωβ

«Κατά πόσο έχει ενδιαφέρον ότι έχουμε καταδίκες οι οποίες δεν οδηγούν... πώς να το πώ... αφήνονται οι δράστες ελεύθεροι. Και δω τίθεται ένα ζήτημα κατά πόσο υπάρχει μέριμνα για την προστασία των ίδιων των θυμάτων με αυτή την πρακτική.», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα.

Κάνοντας επίκληση τόσο στο αίσθημα δικαίωσης, όσο και στην προστασία των θυμάτων, οι εν λόγω συμμετέχουσες στην έρευνα φεμινίστριες απευθύνουν το αίτημα για φυλάκιση του δράστη με τους προβλεπόμενους από το νόμο όρους, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ασφάλεια, αλλά και να καταδειχθεί μέσω της επιβολής της καταδικαστικής απόφασης το σφάλμα και η βλάβη που προκάλεσε ο δράστης.

«(...) η ατιμωρησία, δηλαδή, πιστεύω πως πολλά θα αλλάξουν αν πούμε δηλαδή ότι ο θύτης τιμωρήθηκε, αλλά τιμωρήθηκε. Όχι όπως άξιζε, αλλά όπως πρέπει. Εμείς δε θέλουμε να δαιμονοποιούμε τους θύτες, ούτε θανατικές ποινές ζητάμε, σε καμία

περίπτωση, το Μωβ είναι ενάντια σε όλο αυτό, αλλά δε μπορεί να είναι ο θύτης έξω και το θύμα να θυματοποιείται ξανά και ξανά.», μέλος του σωματίου Μωβ

6.2. Αίτημα για αυστηροποίηση των ποινών

Το αίτημα για επιβολή ποινής εντοπίζεται σε ένα συνεχές, όπου στο ένα άκρο βρίσκεται η αυστηροποίηση των υπάρχουσών ποινών. Ενώ, λοιπόν, στο προηγούμενο παράδειγμα ζητούμενη ήταν η επιβολή ποινής και η φυλάκιση, όπου προβλέπεται, στο παρακάτω παράδειγμα προκύπτει το αίτημα για αυστηροποίηση των όρων τιμωρίας για δράστες εγκλημάτων με έμφυλο κίνητρο. Το αίτημα αυτό ακούγεται αρχικά από την κυβέρνηση Μητσοτάκη, ως κύριο αντανακλαστικό στις πρώτες καταγγελίες που έγιναν στις αρχές του 2021. Η ενεργοποίηση του κρατικού μηχανισμού για την ανταπόκριση στο φαινόμενο, που πήρε τις διαστάσεις κοινωνικής κρίσης, αφορούσε κυρίως παρεμβάσεις, οι οποίες στόχο είχαν την ενίσχυση του Ποινικού Κώδικα και τη διευκόλυνση της καταγγελτικής διαδικασίας.

«...να ενισχυθεί ακόμη περισσότερο το νομικό μας οπλοστάσιο για να υπάρξει τιμωρία των ενόχων και να υπάρξει ένα πλαίσιο ασφάλειας. (...) Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, αλλάζει ο Ποινικός Κώδικας. Αυστηροποιούνται οι ποινές για τα αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας. Σε ό,τι δε αφορά τους ανήλικους, η παραγραφή αναστέλλεται μέχρι την ενηλικίωση του θύματος, με νέα ηλικιακά όρια. Ενώ συγκεκριμένες υποθέσεις θα εκδικάζονται πια κατά προτεραιότητα. Εγκαινιάζεται επίσης μία κεντρική διαδικτυακή πύλη, metoo.gov.gr, όπου θα συγκεντρώνονται όλες οι πληροφορίες και όλες οι πολιτικές μας γύρω από αυτό το θέμα. Αλλά κυρίως θα μπορούν να υποβάλλονται και καταγγελίες μέσω chat σε πραγματικό χρόνο», Κυριάκος Μητσοτάκης στο vouliwatch.gr

Όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα περί επιβολής ποινής, έτσι και στο παρόν, στόχος του αιτήματος είναι η προστασία των ατόμων που επιλέγουν να καταγγείλουν την κακοποίηση ή παρενόχλησή τους, μέσω της φυλάκισης των κακοποιητών τους.

«Με τον νέο Ποινικό Κώδικα αυστηροποιούνται οι ποινές για την κακοποίηση και την έμφυλη βία. Προστατεύουμε και ενισχύουμε όσους σπάνε τη σιωπή. (...) Με τις αλλαγές που έγιναν στον Ποινικό Κώδικα, υπάρχει αυστηροποίηση των ποινών που έχουν σχέση με εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής (...) έγιναν πιο αυστηρές οι προϋποθέσεις όσον αφορά την απόλυση όσων εκτίουν ποινή ισόβιας κάθειρξης για αδικήματα αυτού του είδους» Κυριάκος

Μητσοτάκης από την εκδήλωση με θέμα «Πολιτικές για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών» στις 25/11/2022.

Η συγκεκριμένη πολιτική θέση δεν ακούγεται μόνο από την κυβέρνηση, αλλά αποτελεί και μέρος της ατζέντας φεμινιστικών συλλογικοτήτων.

«Είναι πολλά τα εμπόδια...Είναι η ατιμωρησία, είναι οι ποινές, που είναι...είναι γελοίες οι ποινές, δεν ξέρω πώς πρέπει να αλλάξει αυτό το πράγμα. (...) Αλλά τώρα βλέπεις ότι κάποιες ποινές είναι χάιδεμα. (...) Φυλακή, τιμωρία και όχι στα πέντε χρόνια με καλή διαγωγή να βγει, δηλαδή, δε γίνεται, δεν πάει έτσι.», μέλος του σωματείου Μωβ

Συγκεκριμένα, το σωματείο Μωβ εκφράστηκε επίσης υπέρ της αυστηρότερης ποινικής μεταχείρισης για τους δράστες εγκλημάτων έμφυλης βίας. Ζητούμενο και πάλι είναι η κράτηση του δράστη για το μεγαλύτερο προβλεπόμενο διάστημα, καθώς και η άρση των ελαφρυντικών για τις περιπτώσεις αυτές.

«Οπότε, εμείς αυτό ζητάμε, οι προβλεπόμενες ποινές να γίνονται πράξη. Και να αλλάζουν και κάπως οι ποινές. Δηλαδή τα ισόβια να είναι ισόβια. Δηλαδή αυτό το πράγμα είναι αδιανόητο που γίνεται. Δε μπορώ ο Αναγνωστόπουλος να μου βγει στα δεκαπέντε χρόνια, δε γίνεται. Δε γίνεται, δεν ξέρω πώς να το πω αλλιώς. Είναι άμεση η ανάγκη για αλλαγή...», μέλος του σωματείου Μωβ

6.3. Προστασία των θυμάτων από φορείς και θεσμούς

Το μεγαλύτερο μέρος των μέτρων στήριξης στα επιζώντα άτομα που εξήγγειλε η κυβέρνηση Μητσοτάκη αμέσως μετά τις πρώτες καταγγελίες αντλούσε ακριβώς από την πολιτική της ποινικοποίησης της βίας. Τα μέτρα αφορούν κυρίως την καταστολή της διαπροσωπικής βίας μέσω της ενίσχυσης των αστυνομικών αρχών με στόχο το σωφρονισμό και εγκλεισμό των δραστών, με ταυτόχρονη ενίσχυση των δομών παροχής βοήθειας στα θύματα.

«η κυβέρνηση κινήθηκε ταχύτατα σε τρία πεδία, για τα οποία σας μίλησαν οι προλαλήσαντες ομιλητές. Επιτρέψτε μου να τα συνοψίσω εν τάχει: τις θεσμικές αλλαγές, την ενίσχυση της καταστολής, αλλά και το σημαντικότερο ίσως από όλα, τη φροντίδα των θυμάτων.» Κυριάκος Μητσοτάκης από την εκδήλωση με θέμα «Πολιτικές για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών» στις 25/11/2022.

Συγκεκριμένα, στις 25 Φεβρουαρίου 2021, η κυβέρνηση έθεσε το θέμα του ελληνικού με το ως προς συζήτηση στη Βουλή, όπου αναφέρθηκε δημόσια σε κυβερνητικές πρωτοβουλίες στήριξης και απόκρισης στο κύμα των καταγγελιών (cnn.gr). Αναφορικά με την υποστήριξη των επιζώντων ατόμων, εξήγγειλε την ίδρυση ειδικών γραφείων εντός των αστυνομικών τμημάτων, τα οποία θα είναι αρμόδια για περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας και η ίδρυσή τους πραγματοποιήθηκε αργότερα, τον Σεπτέμβρη του ίδιου έτους.

«Ιδρύονται 12 νέα γραφεία ενδοοικογενειακής βίας (...) Καθένα από τα γραφεία αυτά έχει στελεχωθεί με 15 ειδικά εκπαιδευμένους αστυνομικούς, ώστε να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά αλλά και με την απαιτούμενη ευαισθησία, πολίτες που προβαίνουν σε καταγγελίες για ενδοοικογενειακή βία. Επιπροσθέτως, καθένα από τα Γραφεία διαθέτει περιπολικό για προσαγωγές και συλλήψεις που αφορούν αποκλειστικά και μόνο αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας.» (kathimerini.gr)

Ενώ σε διάστημα ενός έτους η κυβέρνηση προχώρησε στην ίδρυση ακόμη έξι γραφείων αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας ανά την επικράτεια.

«Έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν 73 επιτελικά τμήματα και 18 επιχειρησιακά γραφεία στην ΕΛ.ΑΣ για την αντιμετώπισή της ενδοοικογενειακής βίας.» (astynomia.gr)

Αναφορικά με την υποστήριξη των ατόμων που κινδυνεύουν ή έχουν κινδυνεύει από έμφυλη βία, εξαγγέλθηκε η ενίσχυση των δομών φιλοξενίας και των κέντρων παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών. Στην ομιλία του στις 25/11/2022, ο πρωθυπουργός έδωσε υπόσχεση

«(...) να κάνουμε ότι περνά από το χέρι μας από τη μια να τιμωρήσουμε τους υπεύθυνους και από την άλλη να βοηθήσουμε στο να θεραπεύσουμε αυτές τις πληγές.»

Αυτή τη στιγμή λειτουργούν στη χώρα 44 Συμβουλευτικά Κέντρα, όπου «τα θύματα έμφυλης βίας μπορούν να λάβουν κοινωνική, ψυχολογική και εργασιακή στήριξη» (kathimerini.gr). Επιπλέον, στο ίδιο δίκτυο ανήκουν 19 ξενώνες φιλοξενίας, όπου οι επιζώσες γυναίκες αναφέρεται πως μπορούν να μείνουν με τα παιδιά τους – ωστόσο, υπό προϋποθέσεις, καθότι στον κανονισμό λειτουργίας των ξενώνων φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών αναφέρεται ρητά πως, εάν τα παιδιά είναι αγόρια, μπορούν να φιλοξενηθούν στους εν λόγω ξενώνες με τις μητέρες τους αυστηρά μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών.

«Οι υφιστάμενες υποδομές περιλαμβάνουν 44 Συμβουλευτικά Κέντρα σε όλη τη χώρα, όπου τα θύματα έμφυλης βίας μπορούν να λάβουν κοινωνική, ψυχολογική και εργασιακή στήριξη (...) Στο ίδιο δίκτυο ανήκουν 19 Ξενώνες Φιλοξενίας, όπου τα θύματα μπορούν να διαμείνουν μαζί με τα παιδιά τους.»

Η συγκεκριμένη πολιτική υποστήριξης γυναικών επιζωσών έμφυλης βίας αποτέλεσε κύριο αίτημα και των γυναικείων οργανώσεων και συλλογικοτήτων. Μια μερίδα των φεμινιστριών στράφηκε στο κράτος και τους θεσμούς αφενός για την πλαισίωση και την παροχή βοήθειας των επιζωσών, αφετέρου ασκώντας κριτική στην ολιγοπάρτια των αρμόδιων θεσμών και υπηρεσιών.

«...βλέποντας τις ανάγκες που υπάρχουν για υποστήριξη των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ υποκειμένων που βιώνουν έμφυλη βία και σεξουαλική παρενόχληση και σεξουαλική βία, προσπαθήσαμε να φτιάξουμε κάποιες δομές και κάποια εκπαιδευτικά, επιμορφώσεις, ομάδες ενδυνάμωσης, δράσεις ευαισθητοποίησης που να κάνουν focus ακριβώς στη σεξουαλική παρενόχληση και βία (...) πήραμε πρωτοβουλίες, τρέξαμε προγράμματα που τρέχουν ακόμα, που έχουν να κάνουν με αυτά τα ζητήματα, την υποστήριξη δηλαδή γυναικών και λοατκι ατόμων που βιώνουν σεξουαλική παρενόχληση και βία, με ψυχοκοινωνική βοήθεια και νομική βοήθεια, και την πραγματοποίηση επιμορφωτικών δράσεων.», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

Συγκεκριμένα, το Κέντρο Διοτίμα προχώρησε στην έναρξη λειτουργίας υπηρεσιών παροχής ψυχολογικής, κοινωνικής και νομικής βοήθειας σε άτομα που έχουν βιώσει έμφυλη βία, ασκώντας ταυτόχρονα κριτική στους αρμόδιους θεσμικούς φορείς. Η κριτική εντοπίζεται στη συζήτηση περί δικαιοσύνης και πρόσβασης σε αυτή, υπογραμμίζοντας τις μεγάλες καθυστερήσεις και την αντιμετώπιση των γυναικών εντός των δικαστικών αιθουσών.

«Και είχαμε εντοπίσει και συχνά πυκνά σε παρεμβάσεις μας, είτε σε θεσμικούς φορείς, είτε στα media, αναδεικνύαμε ζητήματα όπως αυτό της μεγάλης καθυστέρησης των δικών, μιας σεξιστικής και πατριαρχικής αφήγησης που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μέσα στα δικαστήρια, που τις επανατραυματίζει, συχνά victim blaming από τους συνηγόρους, δηλαδή η συζήτηση σχετικά με το πώς η δικαιοσύνη τελικά διαχειρίζεται αυτές τις υποθέσεις είναι διαρκής μέσα στο φορέα μας.», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

6.4. Αίτημα για θεσμική και ποινική κατοχύρωση έμφυλης ορολογίας και κριτική

Ένα ακόμη από τα αιτήματα που υπέβαλε ένα μεγάλο μέρος του φεμινιστικού χώρου στην Ελλάδα, είναι η θεσμική και ποινική κατοχύρωση ορολογίας που αναγνωρίζει τον έμφυλο χαρακτήρα της βίας. Συγκεκριμένα, συγκροτήθηκε η Πρωτοβουλία κατά των Γυναικοκτονιών, της οποίας αίτημα ήταν, μεταξύ άλλων, την αναγνώριση στο δημόσιο λόγο του όρου γυναικοκτονία, ως εγκλήματος με σεξιστικό και τιμωρητικό κίνητρο, καθώς και την ένταξη του όρου στον Ποινικό Κώδικα (ertnews.gr).

«Το ζητάμε συνέχεια. Αν δεις στη συνέλευσή μας φέτος υπάρχει σαν νόμμερο ένα αίτημα, να ενταχθεί και να καταχωρηθεί στον ποινικό κώδικα. (...) Είναι κάτι πολύ τρομακτικό, επειδή όταν κάτι δεν αναγνωρίζεται είναι σαν να μην υπάρχει. Για πολλούς η γυναικοκτονία σαν όρος δεν υπάρχει, δεν υπάρχει σαν φαινόμενο... (...) αν ενταχθεί στον ποινικό κώδικα (σ.σ. ο όρος γυναικοκτονία) πιστεύω πως θα είναι και διαφορετικός ο τρόπος αντιμετώπισης του θύτη. Θα αλλάξουν κατ' επέκταση και οι ποινές, θα τιμωρείται διαφορετικά η γυναικοκτονία. Έτσι νομίζω δηλαδή. (...) Τελευταία βλέπουμε δημοσιογράφους και κανάλια να λένε και να γράφουν γυναικοκτονία και εντάξει είναι μια μικρή νίκη, εννοείται, δε λέω, αλλά αν δεν υπάρχει θεσμικά, δεν...», μέλος του σωματείου Μωβ

Το αίτημα, επομένως, κινείται σε μια διπλή κατεύθυνση: αφενός, αφορά την ορατότητα του έμφυλου κινήτρου των εν λόγω εγκλημάτων, όπως αυτή δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω της δημόσιας χρήσης του όρου γυναικοκτονία και τη διάδοσή του μέσω των μέσων ενημέρωσης και δικτύωσης, ενώ αφετέρου, το αίτημα απευθύνεται στην ένταξη του όρου στον Ποινικό Κώδικα, αξιώνοντας με τον τρόπο αυτό αυστηρότερες ποινές για τους δράστες αυτών των εγκλημάτων.

Ωστόσο, το δεύτερο σκέλος του αιτήματος δεν απαντά σε όλες τις περιπτώσεις στην αξίωση αυστηρότερων ποινών.

*«Το να αναγνωρίσουμε νομικά την αφαίρεση εκ δόλου της ζωής μιας γυναίκας επειδή είναι γυναίκα δεν συνιστά την τυποποίηση ενός καινούργιου αδικήματος. Ωστόσο, το ίδιο το αδίκημα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, όταν προκύπτει ότι τελείται λόγω του ότι το θύμα είναι γυναίκα, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται διαφορετικά. Δεν εννοούμε με βαρύτερη ποινή, καθώς η ποινή της ανθρωποκτονίας από πρόθεση ούτως ή άλλως είναι η ισόβια κάθειρξη, **αλλά με άλλο βλέμμα**, και από το Νομοθέτη και από τη Δικαιοσύνη.»* (diotima.gr)

Το παραπάνω απόσπασμα από την εισήγηση της Μαρίας Αποστολάκη από την εκδήλωση «Γυναικοκτονία: από δρόμο ως το νόμο» αναδεικνύει τη χρησιμότητα της χρήσης του όρου στο χώρο των δικαστηρίων, ως τεκμήριο του έμφυλου κινήτρου και όχι για σκοπούς τιμωρητικούς προς τους δράστες των εν λόγω εγκλημάτων. Σύμφωνα με το Κέντρο Διοτίμα,

«Η νομική αναγνώριση της γυναικοκτονίας είναι ένας από τους τρόπους να γίνει ορατό το φαινόμενο ώστε να αναδειχθεί η κοινωνική και έμφυλη διάστασή του και να τονιστεί ότι πρόκειται για ένα έγκλημα που τελείται στη βάση έμφυλων διακρίσεων και άνισων σχέσεων εξουσίας, στοιχεία που δεν μπορεί να καλύψει ο Ποινικός Κώδικας σήμερα.»

Στο συγκεκριμένο αίτημα για κατοχύρωση του όρου γυναικοκτονία, τόσο στο δημόσιο λόγο, όσο και στο νομικό κόσμο, υπήρξε έντονος αντίλογος, ως προς τη χρησιμότητά του και τις πολιτικές που μια τέτοια κίνηση εξυπηρετεί.

«Αίτημα είναι η αναγνώριση της γυναικοκτονίας στη συλλογική γλώσσα και όχι στον ποινικό κώδικα – παίρνουμε παράδειγμα από χώρες της λατινικής αμερικής όπου είδαμε τι συνέβη με το που αυστηροποιήθηκε το νομικό πλαίσιο σχετικά με την έμφυλη βία – κατά του έμφυλου κινήτρου στον ποινικό κώδικα.», μέλος της τρανσφεμινιστικής συνέλευσης Καμία Ανοχή

Γίνεται αντιληπτό πως ο φεμινιστικός αντίλογος στο εν λόγω αίτημα είναι περισσότερος σκεπτικός απέναντι στη θεσμοθέτηση εγκλημάτων με έμφυλο πρόσημο και στέκεται κριτικά απέναντι στην ένταξη του όρου στον Ποινικό Κώδικα, χωρίς ωστόσο να ακυρώνει τη χρήση του στο δημόσιο λόγο. Κεντρικά σημεία της κριτικής είναι η διαιώνιση του δίπολου άντρας – γυναίκα, γεγονός που κανονικοποιεί την ευαλωτότητα των γυναικών θυμάτων, οι οποίες παρουσιάζονται ως θύματα. Επιπλέον, η κριτική στέκεται και στο γεγονός ότι δεν έχει αποδειχθεί πως η ποινική κατοχύρωση του όρου μειώνει τα περιστατικά έμφυλης βίας, αντλώντας παραδείγματα από χώρες όπου θεσμοθετήθηκε, όπως αυτές στη Λατινική Αμερική.

«Η προτεραιοποίηση όμως της ποινικής αντιμετώπισης βρίσκεται πάντα στο προσκήνιο, όπως για παράδειγμα, με την ποινικοποίηση του «λόγου μίσους» και την ένταξη του κοινωνιολογικού όρου «γυναικοκτονία» στη νομοθεσία: η κατανόηση και πρόληψη των κοινωνικών αιτιών της έμφυλης βίας οφείλει πάντα να συμβαδίζει με την εξέλιξη της ποινικής τιμωρίας.» (Μαυρουδή, 2022).

7. Φεμινιστική δικαίωση

7.1. Κριτική στο φυλακιστικό φεμινισμό και αίτημα για κατάργηση των εξουσιαστικών θεσμών

Τα κεντρικά σημεία της κριτικής εντοπίζονται στην ποινική και τιμωρητική διάσταση που φαίνεται να παίρνει το ελληνικό με too, η οποία αποτελεί περιεχόμενο των αιτημάτων του λεγόμενου φυλακιστικού φεμινισμού, ενώ η κριτική αυτή εντοπίζεται σε μορφή διαβάθμισης: από την άμεση κριτική στο αίτημα για αυστηρότερες ποινές για τους δράστες εγκλημάτων με έμφυλο κίνητρο, στην υιοθέτηση μιας κριτικής στάσης απέναντι στο σωφρονιστικό και ποινικό σύστημα και τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς του κράτους, καθώς και στο σχήμα προστασίας του θύματος μέσω εξουδετέρωσης (incapacitation) του δράστη δια του χρόνιου εγκλεισμού.

Στη μια μεριά του συνεχούς τοποθετείται το Κέντρο Διοτίμα, υποστηρίζοντας πως η απάντηση του κράτους η οποία προβλέπει την αύξηση των ποινών ως μέσο πρόληψης και αντιμετώπισης της έμφυλης βίας δεν αρκεί. Συγκεκριμένα,

*«(...) δεν είμαστε με μια λογική που λέει ότι αυτές οι μορφές έμφυλης βίας μπορούν να αντιμετωπιστούν αυξάνοντας σε δυσθεώρητα όρια τις ποινές, όταν τα ίδια τα θύματα... (...) Ο δημόσιος λόγος πολύ συχνά, τα τελευταία χρόνια, και με μια μετατόπιση *alt right* που υπάρχει διεθνώς έχει μια διολίσθηση να φτιάχνει μια αφήγηση που λέει ότι λύση σε όλα αυτά τα ζητήματα, σε όλα αυτά τα φαινόμενα, στο φαινόμενο της έμφυλης βίας, είναι η αυστηροποίηση των ποινών»,* εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

Η τρανσφεμινιστική συνέλευση Καμία Ανοχή υιοθετεί μια κριτική στάση απέναντι στο αστικό σύστημα δικαιοσύνης εν γένει, καθώς και τους εξουσιαστικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους, ως μέσο αναπαραγωγής του σωφρονιστικού φεμινισμού.

«Η Καμία Ανοχή είναι δίπλα στην καταγγέλλουσα και απέναντι στο σύστημα, δεν αιτείται αυστηρές ποινές, αλλά πανηγυρίζει την ενοχή και όχι την ποινή. (...) Το ελληνικό MeToo αφορά ατομικότητες και δη διάσημους, και όχι την πατριαρχία σαν σύστημα – και εκεί ανθίζει ο φυλακιστικός φεμινισμός.», μέλος της τρανσφεμινιστικής συνέλευσης Καμία Ανοχή

Μέσω του παρακάτω αποσπάσματος από το κείμενο «Ένα κείμενο συμβολής για τις γυναικοκτονίες» όπως αναρτήθηκε στο Facebook στις 21/6/2022, η συνέλευση Καμία

Ανοχή τοποθετείται ρητά ενάντια στην ποινικοποίηση της διαπροσωπικής βίας και την ενίσχυση της καταστολής με πρόσχημα την προστασία από την έμφυλη βία, καθώς επίσης τάσσεται υπέρ του καταργητικού φεμινισμού, αντλώντας από τα παραδείγματα χωρών που τον γέννησαν.

«Η θέση της Καμίας Ανοχής απέναντι στις όποιες νομοθετικές προσπάθειες είναι αυτή της επαγρύπνησης και της έντονης κριτικής στις προσπάθειες περαιτέρω ενίσχυσης της έντασης της κρατικής καταστολής δήθεν στο όνομα των φεμινιστικών διεκδικήσεων. Έχουμε, πλέον, ως εργαλείο τα συμπεράσματα από τις εμπειρίες των συντροφισσών στη Νότια Αμερική και διεκδικούμε να μιλάμε στο σήμερα για τρανσφεμινιστική δικαιοσύνη και φεμινισμό της κατάργησης.»

Τέλος, η Ζωή Μαυρουδή, σε έναν κριτικό απολογισμό της πρόσληψης του me too στην Ελλάδα, συνδέει το καταγγελτικό κίνημα σαφώς με το σωφρονιστικό φεμινισμό και αντιπροτείνει μια στάση αντίθετη στο ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα του κράτους, υποστηρίζοντας πως το αίτημα για κατάργηση θα έπρεπε να αποτελεί μέρος της φεμινιστικής ατζέντας συνολικά.

«μας (σ.σ. φεμινίστριες) αφορά το γεγονός ότι κάποιοι άνθρωποι πηγαίνουν φυλακή, αλλά στην Ελλάδα δε συζητιέται ανοικτά το αντι-φυλακιστικό αίτημα.», Ζωή Μαυρουδή

Ζωή Μαυρουδή, απόσπασμα από την εισήγησή της «Me Too και η συναίνεση στο φυλακιστικό φεμινισμό»

«Αυτό που θα έπρεπε να είχε κάνει το ελληνικό Me Too – τουλάχιστον οι ομάδες που συγγενεύουν με την αριστερά και την αναρχία – είναι να έχει αμφισβητήσει την προέλευση μιας ρητορικής που προέρχεται από τις ΗΠΑ και έχει αυτή τη συγκεκριμένη ιστορία και να αναζητήσει τον αντίλογό του, ο οποίος επίσης προέρχεται από τις ΗΠΑ και έχει να κάνει με την κατάργηση των φυλακών και την απομάκρυνση από το ποινικό σύστημα.», Μαυρουδή, από την εισήγηση με τίτλο «Me Too και η συναίνεση στο φυλακιστικό φεμινισμό»

Όλες οι υποστηρίκτριες του αντι-σωφρονιστικού φεμινιστικού κινήματος – είτε εκκινούν από τη δημοκρατικότερη εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας, είτε στρέφονται κατά των θεσμών που αναπαράγουν τη συστημική, και κατ' επέκταση τη διαπροσωπική βία, συμφωνούν πως στην Ελλάδα δεν υπάρχει φεμινιστικό κίνημα το οποίο να αιτείται την κατάργηση, εφόσον δεν υπάρχει συλλογικά.

Στη διαδικτυακή εκδήλωση με τίτλο «Οπτικές του φεμινισμού της κατάργησης» που πραγματοποιήθηκε στις 21/10/2022 από τον τομέα ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων της ΦΥΛ.ΙΣ., σε συνεργασία με το Φεμινιστικό Αυτόνομο Κέντρο Έρευνας (FAC Research) τέθηκαν ερωτήματα που αφορούν την εφαρμογή πολιτικών που αντλούν από το φεμινισμό της κατάργησης. Συγκεκριμένα, αυτά αφορούν το πώς αξιοποιείται από το φεμινισμό της κατάργησης ο φεμινιστικός θυμός, το πώς μπορεί το καταργητικό κίνημα να συνδεθεί με άλλα κινήματα, ποιες είναι οι εναλλακτικές της κράτησης για τους δράστες αυτών των εγκλημάτων, σε περίπτωση που κάποια άτομο δε θέλει να απευθυνθεί στους επίσημους θεσμούς, αλλά και ποια είναι η θέση της βίας στο φεμινισμό της κατάργησης.

Έχοντας σαν εκκίνηση στην τοποθέτησή τους το γεγονός ότι η κλήση της αστυνομίας σε περιπτώσεις ανάγκης δύναται να θέσει σε επιπλέον κίνδυνο πολλά σώματα, αντί να τα προστατέψει, προτρέπουν την επανατοποθέτηση της ευθύνης σε επίπεδο συλλογικό, δίχως την ανάγκη για στροφή στους κρατικούς μηχανισμούς. Τέλος, αναφορικά με τον εγκλεισμό σαν πρακτική πρόληψης και αντιμετώπισης της διαπροσωπικής βίας σημειώνουν,

«...να θεωρήσουμε πως οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν και πως δε θα έπρεπε να κρίνεται η ζωή τους από τη χειρότερη στιγμή τους.»

7.2. Αίτημα για παραδοχή της ενοχής και μεταμέλεια

Σε απάντηση στα αιτήματα που αξιώνουν χρόνιο εγκλεισμό των δραστών έμφυλης βίας ως μέσο αντιμετώπισης της βίας, καθώς και καταστολή ως μέσο πρόληψής της, αρθρώνεται το αίτημα για παραδοχή της ενοχής και μεταμέλεια του θύτη. Αυτός ο αντίλογος στο σωφρονισμό παίρνει τη μορφή διερεύνησης των μέσων και των πρακτικών που πρέπει να φτιαχτούν, έτσι ώστε η δικαιοσύνη να ξανασυζητηθεί με όρους anti – carceral.

«Η Καμία Ανοχή είναι δίπλα στην καταγγέλλουσα και απέναντι στο σύστημα. Δεν αιτείται αυστηρές ποινές, πανηγυρίζει την ενοχή και όχι την ποινή.»

Η συνέλευση Καμία Ανοχή προασπίζει την πολιτική της κατάργησης του φυλακιστικού συμπλέγματος και θέτει ως ζητούμενο την κατάδειξη της ενοχής του δράστη, ως πρώτο βήμα στη διαδικασία προς τη δικαίωση του επιζώντος ατόμου και της επούλωσης. Ωστόσο, υπογραμμίζει πως αυτές οι διαδικασίες δεν υπάρχουν

διαθέσιμες στο τρανσφεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα, γεγονός στο οποίο βρίσκεται σύμφωνη και η Ζωή Μαυρουδή.

«Το τρανσφεμινιστικό/ κούρ κίνημα δεν έχει φτιάξει ακόμα διαδικασίες για την επούλωση του τραύματος και τη δικαιοσύνη: είναι δρόμος αντικρατικός και δεν υπάρχει ακόμα – χρειάζεται να φτιαχτεί γλώσσα και αντι-δομές.» μέλος της συνέλευσης Καμία Ανοχή

Κοινός παράγοντας στη διαδικασία διαμόρφωσης ενός εναλλακτικού δρόμου προς της δικαίωση είναι ο καταργητισμός και η ελευθεριακότητα.

«Κανείς δεν αναλαμβάνει να πει στην Ελλάδα αυτό που είπε η Davis: αν θέλουμε μεταμέλεια και αποζημίωση, οικονομική και κοινωνική, πρέπει να φύγει η άγρια τιμωρητικότητα. Χάνεται η φεμινιστική συνέπεια όταν ζητάμε όλοι οι κακοί να μπου στη φυλακή», Ζωή Μαυρουδή

7.3. Κριτική στο σύστημα απόκρισης στην έμφυλη βία και στο σύστημα οργανωμένης απονομής της δικαιοσύνης

«...ποια ήταν τελικά η διαχείριση αυτών των υποθέσεων, πώς στάθηκαν οι συντελεστές των δικών απέναντι σε αυτές τις υποθέσεις, και τελικά, αν όλη αυτή η διαδικασία μπορούμε να πούμε αν οδηγεί ή όχι στη δικαίωση των θυμάτων;», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

Παράλληλα με τη διερεύνηση νέων μέσων και τρόπων προσέγγισης της δικαιοσύνης, ασκείται κριτική στο σύστημα απόκρισης στην έμφυλη βία από τους ισχύοντες θεσμούς και στην αντιμετώπιση των παθόντων ατόμων από τις αρχές κατά την διαδικασία της καταγγελίας. Το Κέντρο Διοτίμα και το σωματείο ΜΩΒ καταδεικνύουν ακριβώς τις συμπεριφορές υπαλλήλων στα αστυνομικά τμήματα, την oligωρία ως προς την παραγγελία ιατροδικαστικής εξέτασης, την υποτίμηση της σοβαρότητας της προσβολής και την αμφισβήτηση της αξιοπιστίας του θύματος κατά τη λήψη κατάθεσης, τόσο προδικαστικά όσο και στο ακροατήριο, αλλά και την ψυχιατροποίηση του τραύματος, μέσω του διορισμού ψυχολόγου κατά την εξέταση του θύματος ως μάρτυρα, ενώ ταυτόχρονα, αρθρώνεται το αίτημα για παροχή κρατικής προστασίας στα επιζώντα άτομα, μέσω της στέγασής του σε δομές φιλοξενίας.

«Και είχαμε εντοπίσει και συχνά πυκνά σε παρεμβάσεις μας, είτε σε θεσμικούς φορείς, είτε στα media, αναδεικνύαμε ζητήματα όπως αυτό της μεγάλης καθυστέρησης των

δικών, μιας σεξιστικής και πατριαρχικής αφήγησης που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μέσα στα δικαστήρια, που τις επανατραυματίζει, συχνά *victim blaming* από τους συνηγόρους, δηλαδή η συζήτηση σχετικά με το πώς η δικαιοσύνη τελικά διαχειρίζεται αυτές τις υποθέσεις είναι διαρκής μέσα στο φορέα μας. (...) Δηλαδή, εμένα αυτό που με εντυπωσιάζει πάντα μέσα στα δικαστήρια είναι ότι γραμμή όλων των θυτών ήταν μια γραμμή που έλεγε ότι ήταν με τη συναίνεσή τους. Επίσης, ενδιαφέρον μου φαίνεται το κατά πόσο τα ίδια τα θύματα προστατεύονται μέσα στη δικαστηριακή διαδικασία, εννοώ να προστατεύονται και ψυχικά. (...) Πολύ απλά όταν δεν έχεις να πας ας πούμε σε ιατροδικαστή για να πιστοποιήσεις το βιασμό σου και να πρέπει, αν είναι σαββατοκύριακο ας πούμε, να περιμένεις δυο μέρες και να χάνεται αποδεικτικό υλικό...όταν είσαι στην επαρχία και πρέπει να τρέχεις μόνη σου να βρεις πού είναι ο ιατροδικαστής.»», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

«Πρέπει να αλλάξει ο τρόπος που συμπεριφέρονται στα ΑΤ. Δε μπορεί το θύμα να πηγαίνει και να το διώχνουν. Πάρε σαν παράδειγμα τη Γεωργία Μπίκα. (...) Και οι αστυνομικοί θα πρέπει να εκπαιδευτούν πάνω σε αυτά τα ζητήματα, είναι κι αυτό κάτι που ζητάμε. Στα έμφυλα ζητήματα. (...) Πραγματικά, πιστεύω πως αν υπήρχαν άνθρωποι μέσα στα ΑΤ σοβαροί, επαγγελματίες, θα είχαν αλλάξει πάρα πολλά. (...) Να υπάρχουν δομές, σε κάθε πόλη. Δεν υπάρχουν δομές, και οι δομές είναι πολύ λίγες. Σε κάθε χωριό, σε κάθε πόλη.»», μέλος του σωματείου Μωβ

Εναλλακτικά, αναφορικά με την προστασία των επιζώντων ατόμων, η Ζωή Μαυρουδή επιχειρηματολογεί υπέρ της προστασίας των παθόντων ατόμων χωρίς την εμπλοκή και μεσολάβηση των αρχών. Ένας τέτοιος τρόπος δύναται να είναι η απομάκρυνση του ατόμου που έχει βλάψει από τους οικείους του χώρους.

«Αν ένα άτομο είναι επικίνδυνο, ακόμα και αν είσαι στα πλαίσια μιας κατάληψης, δε μπορείς να αγνοήσεις καταγγελίες, θα πρέπει να απομακρυνθεί. Υπάρχει ένα *cancel culture*, που αρθρώνεται μέσω των *#cancel*, *#έλα σε μένα*.», Ζωή Μαυρουδή.

7.4. Εναλλακτικές οδοί προς τη δικαιοσύνη

Τελικώς, προτείνονται από τις συμμετέχουσες οδοί προς τη δικαιοσύνη, διαφορετικές από τις αμιγώς κατασταλτικές. Επιχειρείται μια κριτική ανάλυση της επανορθωτικής δικαιοσύνης, ως εναλλακτικής θεσμικής οδού προς τη δικαιοσύνη. Συγκεκριμένα, από τη μία σχολιάζονται τα ζητήματα ασφάλειας που τίθενται και οι προϋποθέσεις ώστε να μπορεί να λειτουργεί, ενώ επίσης σχολιάζεται ο πιο ενεργητικός ρόλος που αποδίδεται

στο θύμα κατά τη διαδικασία, καθώς και το γεγονός πως αποτελεί λύση με τη μικρότερη δυνατή κρατική παρέμβαση.

«Υπάρχει η ανάγκη συνδρομής προϋποθέσεων προκειμένου να είναι ασφαλής επιλογή. Το είδος της ωφέλειας που αποκομίζεται δια της οδού αυτής είναι ο μεγαλύτερος χώρος κίνησης πρωτοβουλίας του θύματος, η δυνατότητα εξόδου από τη θυματοποίηση – με ερωτηματικό αυτό, η ανάληψη ενεργητικού ρόλου διεύθυνσης της διαδικασίας από το θύμα, και αποτελεί επίσης μία λύση με τη μικρότερη δυνατή κρατική παρέμβαση.», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

Όπως σχολιάστηκε και παραπάνω, παρόλες τις θετικές ποιότητες που παρέχονται στα επιζώντα άτομα μέσω της διαδικασίας της επανορθωτικής δικαιοσύνης – όπως ο σεβασμός στην αυτοδιάθεση και αυτοβούληση του παθόντος ατόμου – και παρά τη συζήτηση για τους περιορισμούς που αυτή η διαδικασία φέρει, αρθρώνεται ένας αντίλογος που θέτει τη βάση του στο θεσμικό χαρακτήρα της διαδικασίας. Εκκινώντας από τις αρχές του καταργητισμού, απάντηση σε αυτό αποτελεί η πρόταση για τη στροφή σε διαδικασίες μετασχηματιστικής δικαιοσύνης, με μια ταυτόχρονη αναγνώριση πως η συζήτηση θα πρέπει να ξεκινά από την ανάγκη για δημιουργία αυτών των μηχανισμών.

«Δεν υπάρχουν παραδείγματα στην Ελλάδα μετασχηματιστικής δικαιοσύνης, υπάρχουν όμως παραδείγματα από ΗΠΑ, από αναρχικούς χώρους, όπου οι πρωτοβουλίες αυτές οργανώνονται χωρίς καμία συνεργασία με το ποινικό σύστημα. Φαίνεται πως για κάποιες γυναίκες, η αναγνώριση της ευθύνης από το δράστη μπορεί να έχει μεγαλύτερη αξία από τη φυλάκισή του.», Ζωή Μαυρουδή

Το σημείο στο οποίο συναντιούνται όλες οι συμμετέχουσες, ανεξάρτητα από την προσέγγιση που έχουν περί δικαιοσύνης και της πολιτικής τους ατζέντας, είναι η φεμινιστική αλληλεγγύη, ως μέσο επούλωσης και συντροφιάς στο δρόμο για τη δικαίωση. Η αλληλεγγύη εκφράζεται και εκδηλώνεται με πολλαπλά μέσα: αρχικά με την υποστήριξη των ατόμων που έχουν υποστεί βία κατά τη διαδικασία της καταγγελίας στις αρχές και έπειτα καθ' όλες τις διαδικασίες του δικαστηρίου, με την παροχή παρουσίας έξω από τις αίθουσες του δικαστηρίου, ή/ και ηθικής και οικονομικής υποστήριξης, μέσω της φιλοξενίας σε άτομα που κινδυνεύουν ή το έχουν ανάγκη, μέσω προγραμμάτων παροχής δωρεάν ψυχοκοινωνικής και νομικής βοήθειας σε επιζώντα άτομα και τέλος, μέσω δράσεων συνηγορίας και πολιτικής διεκδίκησης.

Σε όλα τα παραπάνω, ο παρονομαστής είναι κοινός και αφορά πρωτίστως τη δήλωση υποστήριξης στο επιζών άτομο.

«Στις συζητήσεις περί δικαιοσύνης χωράει η σκέψη για τον ενεργό αλληλέγγυο ρόλο του ακτιβιστικού υποστηρικτικού φεμινιστικού κινήματος, ως κοινότητας που αναλαμβάνει τη συλλογική ενδυνάμωση των θυμάτων, το διαμοιρασμό του τραύματος ως αντί-σταση απέναντι στον πατριαρχικό πυρήνα συγκρότησης του θεσμού απονομής δικαιοσύνης. (...) η στάση μας είναι ότι στεκόμαστε στο πλευρό των θυμάτων και υποστηρίζουμε κάθε γυναίκα, η οποία μπαίνει σε αυτό το θαρραλέο ρόλο να μιλήσει δημόσια γι' αυτή την τραυματική της εμπειρία.», εργαζόμενη στο Κέντρο Διοτίμα

ΜΩΒ

«Πολλές φορές δεν είχαμε και άτομα να πάμε στις δίκες, επειδή καλά είναι και τα Facebook και τα Instagram, αλλά το ΜΩΒ έχει αποδείξει ότι στέκεται εκεί αλληλέγγυα, έχει δείξει ότι αυτή είναι η ουσία γενικά των πραγμάτων... Έχεις ανάγκη να έχεις δίπλα σου και άτομα που έχουν ζήσει τα ίδια, όπως και η Σοφία πηγαίνει, αλλά και η αλληλεγγύη είναι τόσο ξεχωριστό πράγμα, που ενώ τα κορίτσια αυτά έχουν ζήσει το χειρότερο, τις βλέπεις να χαμογελάνε. Εκεί δε βασίζεται ο φεμινισμός; Στην ενσυναίσθηση, την αλληλεγγύη, το νοιάξιμο... Πολλές φορές παρέχουμε και οικονομική υποστήριξη – μέσα από κάποιο κάλεσμα, και μπορώ να σου πω πως είναι καταπληκτική η ανταπόκριση.», μέλος του σωματείου Μωβ.

«...κεντρική δράση της ομάδας είναι η παράσταση και υποστήριξη επιζωσών έξω από τις αίθουσες των δικαστηρίων, με κεντρικό σύνθημα το καμία μόνη απέναντι από ένα σύστημα καπιταλιστικό, πατριαρχικό, ταξικό.», μέλος της συνέλευσης Καμία Ανοχή.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, πώς λοιπόν, ένα hashtag το οποίο, από το 2017 έως τώρα κάνει το γύρω του κόσμου, επηρεάζει τις συζητήσεις εντός των φεμινιστικών και άλλων κοινωνικών κινήματων; Πώς το δέχονται οι φεμινίστριες στην Ελλάδα και ποια τα είναι τα μέσα ανάλυσης του φερόμενου ως κινήματος;

Το κίνημα, το οποίο αρχικά είχε στόχο να επιστήσει την προσοχή στο θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης και βίας, αλλά και να άρει την ευθύνη από τα άτομα που έχουν υποστεί βία και να την τοποθετήσει στους δράστες, καθιστώντας του υπεύθυνους

για τις πράξεις τους, οδήγησε πολλά άτομα, συλλογικότητες και οργανώσεις ώστε να αναλάβουν δράση για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η δράση αυτή φαίνεται να άντλησε από δύο κυρίαρχες φεμινιστικές προσεγγίσεις της δικαιοσύνης: η πρώτη αφορά στο σωφρονιστικό φεμινισμό και η δεύτερη στο φεμινισμό της κατάργησης. Η επιλογή της φεμινιστικής προσέγγισης που υιοθετήθηκε κατά την πρόσληψη του με τοο από τις φεμινίστριες, έθεσαν σαφώς και διαφορετικά αιτήματα. Κύρια σημεία της διακύβευσης είναι το κατά πόσο ένας θεσμός που αναπαράγει τη συστημική βία, ο θεσμός του καπιταλιστικού και σωφρονιστικού κράτους, μπορεί να αντιμετωπίσει τη διαπροσωπική και, εν προκειμένω, την έμφυλη βία, καθώς επίσης και πώς η επιβολή τιμωρίας στο δράστη λειτουργεί προστατευτικά στο άτομο που έχει βλάψει και, επίσης, προληπτικά προς τη διαίωση της βίας.

Συγκεκριμένα στην Ελλάδα, η οποία αποτέλεσε το case study της παρούσας έρευνας, το κίνημα είναι ακόμη ιδιαίτερα νέο, καθώς μετρά μόλις δύο χρόνια ζωής από την εγχώρια γέννησή του. Φαίνεται πως, από τις πρώτες στιγμές του μέχρι σήμερα, τόσο το ίδιο το με τοο, όσο και οι αναγνώσεις του, μεταβάλλονται και μετασχηματίζονται. Σε μια πρώτη ανάγνωσή του, επρόκειτο για ένα νέο καταγγελτικό ρεύμα με σαφή αιτήματα, που στόχευαν στην αυστηρότερη ποινικοποίηση της βίας και την καταστολή ως μέσω πρόληψής της, ενώ όσο περνούσε ο καιρός, οι φωνές που έκαναν μια κριτική ανάγνωση, ή/ και ασκούσαν κριτική, πλήθαιναν και μέχρι σήμερα φαίνεται να δυναμώνουν.

Η άμεση παρέμβαση της κυβέρνησης, όπως φαίνεται μέσα από τα παραδείγματα που δόθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, κατασκευάζει ένα αφήγημα μέσα στο οποίο η έμφυλη βία αποτελεί μία σύγχρονη κοινωνική κρίση, για την οποία πρέπει να παρθούν άμεσα μέτρα. Σε αυτό το πλαίσιο, διάφορες φεμινιστικές ομάδες, μεταξύ των οποίων και το σωματείο Μωβ και το Κέντρο Διοτίμα, που συμμετείχαν στην έρευνα, επισημαίνουν μεν πως οι καταγγελίες υπήρχαν και πριν τη χρήση του #MeToo, ωστόσο εκφράζουν αιτήματα που συμφωνούν με την κυβερνητική ατζέντα για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας. Οι ομάδες αυτές, αντλώντας από τις θέσεις του δεύτερου φεμινιστικού κύματος για την ανάλυση της βίας, στρέφονται στο ποινικό – σωφρονιστικό σύστημα ως απάντηση στη βία, υπογραμμίζοντας, βέβαια, τα κενά στις υφιστάμενες διαδικασίες.

Στον αντίλογο, ορισμένοι επικριτές του κινήματος #MeToo, μεταξύ των οποίων και η τρανσφεμινιστική συνέλευση Καμία Ανοχή και η Ζωή Μαυρουδή, υποστηρίζουν ότι βασίζεται πολύ στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης και ότι αυτή η προσέγγιση μπορεί να διαιωνίσει τη ζημιά, ιδιαίτερα για τις περιθωριοποιημένες κοινότητες που επηρεάζονται δυσανάλογα από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Υποστηρίζουν ότι το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης είναι συχνά τιμωρητικό και δεν αντιμετωπίζει τις βαθύτερες αιτίες της βίας με βάση το φύλο, όπως η συστημική, ταξική και φυλετική ανισότητα και οι πολλαπλές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ αυτών.

Αντλώντας από το τρίτο φεμινιστικό κύμα και χρησιμοποιώντας στην πολιτική τους ατζέντα θέσεις ελευθεριακές, εκφράζουν το αίτημα της διαθεματικής ανάλυσης της βίας, καθώς και της κατάργησης των συστημάτων καταπίεσης, συμπεριλαμβανομένου και του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, και στη δημιουργία εναλλακτικών συστημάτων αντιμετώπισης της βλάβης και της βίας, που δε βασίζονται στην τιμωρία και τη φυλάκιση.

Μέσω της παρούσας έρευνας έγινε μια προσπάθεια καταγραφή των αιτημάτων των φεμινιστριών, όπως αυτά επανεκφράστηκαν με αφορμή το πρόσφατο *me too*, το κάλεσμα, δηλαδή, για δήλωση ενός συλλογικού «και γω, επίσης» έχω υποστεί βία λόγω του φύλου μου. Οι διάφορες φεμινίστριες, τόσο διεθνώς, όσο και εγχώρια, πλαισιώνουν τα εκάστοτε αιτήματά τους, βάσει των πολιτικών καταβολών τους, και για το λόγο αυτό είναι αναμενόμενο να υπάρχουν σε αυτά αποκλίσεις, διαφορετικές οπτικές και απόψεις σχετικά με την αποτελεσματικότητα της κάθε προσέγγισης της βίας. Για τους λόγους αυτούς, ίσως να μην ήταν σκόπιμη μια οριζόντια σύγκριση των δύο κυρίαρχων προσεγγίσεων, αλλά η ανάδειξη των δυνατοτήτων και των περιορισμών της καθεμιάς, ενώ, επίσης, και η υπενθύμιση της ιστορικότητάς τους, καθώς αυτή η φρέσκια φεμινιστική συζήτηση που άνοιξε στην Ελλάδα, μετρά χρόνια αυτό-αξιολόγησης των συντροφισσών στις ΗΠΑ και αλλού.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθούν όλοι εκείνοι οι περιορισμοί της έρευνας. Παρότι έγινε προσπάθεια για καταγραφή των φεμινιστικών φωνών της χώρας, η καταγραφή αυτή είναι σημαντικά περιορισμένη και σε καμία περίπτωση δεν αφορά το σύνολο αυτών, ενώ επίσης περιορίζονται και τοπικά στην Αθήνα. Επιπλέον, η συνομιλία με τις συμμετέχουσες μέσω skype και η απουσία μου από την Αθήνα κατά τη διάρκεια της έρευνας, δεν έδωσε τη δυνατότητα ανάδειξης όλων των δράσεων, πρακτικών,

διαφορετικών οπτικών και φωνών των ομάδων που συμμετείχαν στην έρευνα, καθώς επίσης, εξαιτίας της μοναδικής συνέντευξης μαζί τους, δεν αναδείχθηκε η χρονικότητα, καθώς και η πιθανές αλλαγές και ο μετασχηματισμός των αιτημάτων και των προσεγγίσεων στο βάθος αυτών των δύο χρόνων, από την πρώτη καταγγελία του με το, μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφία

Ahmed, S. (2021). *Complaint!*. Duke University Press.

Barat, F. (2014). *Progressive Struggles against Insidious Capitalist Individualism: Interview with Angela Davis*. Jadaliyya.

Berger, D., Kaba, M., & Stein, D. (2017). What abolitionists do. *Jacobin*, August, 24, 2017.

Bernstein, E. (2012). Carceral politics as gender justice? The “traffic in women” and neoliberal circuits of crime, sex, and rights. *Theory and society*, 41, 233-259.

Bernstein, E. (2007). The sexual politics of the “new abolitionism”. *differences*, 18(3), 128-151.

Crenshaw, K. (1990). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stan. L. Rev.*, 43, 1241.

Davis, A. Y., & Rodriguez, D. (2000). The challenge of prison abolition: A conversation. *Social Justice*, 27(3 (81), 212-218.

Davis, A., & Dent, G. (2001). Prison as a border: A conversation on gender, globalization, and punishment. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 26(4), 1235-1241.

Davis, A. Y. (2011). *Are prisons obsolete?*. Seven stories press.

Division of International Protection, UNHCR. (2021). UNHCR Policy on the Prevention of, Risk Mitigation, and Response to Gender-Based Violence (GBV). *International Journal of Refugee Law*, 33(3), 506-527.

Dotson, K. (2011). Tracking Epistemic Violence, Tracking Practices of Silencing. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy* 26(2), σσ. 236-257. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2011.01177>.

Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review* 43(6), σσ. 1241-1299.

Feministkilljoys. (2022). The Complainer as Carceral Feminist

<https://feministkilljoys.com/2022/06/08/the-complainer-as-carceral-feminist/>

Ferguson, A. (1984). Sex war: The debate between radical and libertarian feminists. *Signs: journal of women in culture and society*, 10(1), 106-112.

Gordon, A. F. (1999). Globalism and the prison industrial complex: an interview with Angela Davis. *Race & Class*, 40(2-3), 145-157.

Hammonds, E. M. (2006) «Προς μια γενεαλογία της σεξουαλικότητας των μαύρων γυναικών: Η προβληματική της σιωπής» Στο Α. Αθανασίου (επιμ.) *Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Hanisch, C. (1969). The personal is political.

Hooks, B. (1989). Choosing the margin as a space of radical openness. *Framework: The Journal of Cinema and Media*, (36), 15-23.

Hudson, B. (1998). Restorative justice: The challenge of sexual and racial violence. *Journal of law and society*, 25(2), 237-256.

INCITE! Women of Color Against Violence. (2016). *Color of Violence: The INCITE! Anthology* (2η έκδοση). Ντάραμ: Duke University Press.

INCITE! Women of Color Against Violence. (2005). Community accountability within people of color progressive movements. Διαθέσιμο στο: https://transformharm.org/ca_resource/community-accountability-within-people-of-color-progressive-movements/ (Ημερομηνία πρόσβασης: 8/3/2023).

Jaffe, S. (17 Οκτωβρίου 2017). From 'Me Too' to 'All of Us': Organising to End Sexual Violence Without Prisons. In *These Times*. <https://inthesetimes.com/article/incarceration-sexual-assault-me-too-rape-culture-organizing-resistance>

Kaba, M. (2021). *We do this' til we free us: Abolitionist organizing and transforming justice* (Vol. 1). Haymarket Books.

Kavoura, A. (2022). From silence to speaking up about sexual violence in Greece: Olympic journeys in a culture that neglects safety. *Frontiers in psychology*, 13.

Kim, M. E. (2011). Moving beyond critique: Creative interventions and reconstructions of community accountability. *Social Justice*, 37(4 (122), 14-35.

Kim, M. E. (2018). From carceral feminism to transformative justice: Women-of-color feminism and alternatives to incarceration. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 27(3), 219-233.

Kipnis, L. (2006). (Male) desire and (female) disgust: Reading Hustler. In *Critical Tradition: Classic Texts and Contemporary Trends*. Bedford/St. Martins.

Lancaster, R. N. (2011). *Sex panic and the punitive state*. Univ of California Press.

Lecumberri, P. F. (2022). Feminisms in the challenge of alternatives to punitivism: The necessary synergies in a path to be explored. *Oñati Socio-Legal Series*, 12(6), 1759-1795.

Levine, J., & Meiners, E. R. (2020). *The feminist and the sex offender: Confronting sexual harm, ending state violence*. Verso Books.

Lorde, A. (1981). *The uses of anger*.

Mathieu, N. C. 1996 [2006] «Ταυτότητα του φυσικού φύλου / έμφυλη / τάξης φύλου: Τρεις εννοιολογήσεις της σχέσης βιολογικού και κοινωνικού φύλου» Στο Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

me too (n.d.). History and inception. Διαθέσιμο στο: <https://metoomvmt.org/get-to-know-us/history-inception/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25/2/2023).

Miller-Young, M. (2014). A taste for brown sugar. In *A Taste for Brown Sugar*. Duke University Press.

Mingus, M. (2019). Transformative justice: a brief description. Διαθέσιμο στο: https://transformharm.org/tj_resource/transformative-justice-a-brief-description/ (Ημερομηνία πρόσβασης: 3/4/2023)

Nash, J. C. (2008). Re-thinking intersectionality. *Feminist review*, 89(1), 1-15.

Randall, M. (2013), Restorative Justice and gendered violence? From vaguely hostile skeptic to cautious convert: why feminists should critically engage with restorative approaches to law, *Dalhousie Law Journal*, σελ. 461-499.

Richie, B. E. (2015). Reimagining the movement to end gender violence: Anti-racism, prison abolition, women of color feminisms, and other radical visions of justice. *U. Miami Race & Soc. Just. L. Rev.*, 5, 257.

Rubin, G. 2006 (1984). «Σκέψεις για τη σεξουαλικότητα: Σημειώσεις για μια ριζοσπαστική θεωρία των πολιτικών της σεξουαλικότητας.» Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας*, 401-471. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Rubin, G. S. (2002). Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In *Culture, Society and Sexuality A Reader* (pp. 143-178). Routledge.

Salter, M. (2018). Child sexual abuse. In W.S. DeKeseredy and M. Dragiewicz (Eds), *Routledge Handbook of Critical Criminology*, σ. 316, London: Routledge).

Savej, N. (2017). Alyssa Milano on the #MeToo movement: 'We're not going to stand for it any more'. Διαθέσιμο στο:

<https://www.theguardian.com/culture/2017/dec/01/alyssa-milano-mee-too-sexual-harassment-abuse> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

Silva, L. (2023). *The Case for Rage: Why Anger is Essential to Anti-Racist Struggle*, by Myisha Cherry.

Tabet, L. 2006 (1991). «Τα δόντια της πόρνης: Ανταλλαγή, διαπραγμάτευση, επιλογή στις οικονομικο-σεξουαλικές σχέσεις.» Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), Σεξουαλικότητα: Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Weston, K. (2006). «Η φούσκα, το κάψιμο και ο κοχλασμός. Εντάσσοντας τη σεξουαλικότητα στην κοινωνική επιστήμη». Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.), Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και Πολιτικές της Ανθρωπολογίας, 483-526. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Whittier, N. (2016). Carceral and intersectional feminism in congress: The violence against women act, discourse, and policy. *Gender & Society*, 30(5), 791-818.

World Health Organization, (2012). *Understanding and addressing violence against women*. Ανακτήθηκε από: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf.

Αβραμοπούλου, Ε. (2021). #MeToo ή αλλιώς η επιτελεστικότητα της γνώσης (αυτού που ήδη ξέρουμε). Διαθέσιμο στο: <https://www.enainstitute.org/metoo-> (Ημερομηνία πρόσβασης: 3/11/2023).

Αθανασίου, Α. 2021. Το φεμινιστικό "εμείς" είναι έκκεντρο, διαθεματικό και διατοπικό. Διαθέσιμο στο: <https://www.epohi.gr/article/40303/athhna-athanasioy-to-feministiko-emeis-einai-ekkentro-diathematiko-kai-diatopiko> (Ημερομηνία πρόσβασης: 22/2/2023).

Αργυρίου, Κ. (2021). Ηθικοί πανικοί και συνθωμοσεξουαλικότητες. Διαθέσιμο στο: <https://feministiqa.net/ithikoi-panikoi-kai-synthomosexualikotites/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 22/1/2023).

Γασπαρινάτου, Μ. (2022). Γυναικοκτονία: Χρειαζόμαστε μια νέα εγκληματολογική και ποινική κατηγορία;

Γκασούκα, Μ. (2020β). Παλιά Ιστορία σε σύγχρονα πλαίσια: Θηλυκοκτονία/Γυναικοκτονία. Στο Γ. Πετράκη (επιμ.), Γυναικοκτονίες. Διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά. Αθήνα: Gutenberg

Γκόνη Καραμπότσου, Α. (2020). Γυναικοκτονία: Μία συγκριτική εξέταση σε διεθνές, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Καραστάθη, Α. (2021). Ας σπάσουμε την αποσιώπηση: Η έμφυλη βία, από το ακατανόητο στο αδιανόητο.

Θεοδοσίου, Α. (2022). Ιστορία της βίας: Το δικαίωμα στη σιωπή και η επιθυμία για αφήγηση. Διαθέσιμο στο: <https://feministiqa.net/istoria-tis-vias-dikaioma-sti-siopi/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 20/1/2023).

Κέντρο Διοτίμα, (2022). #MeTooGR: από το προσωπικό στο πολιτικό ξανά <https://www.youtube.com/watch?v=Epbv9tL1Y0&list=PLoleInpfRN1-TCUR8fd-4gGbmc7aWvgHf&index=1> (Ημερομηνία πρόσβασης: 27/2/2023)

Κεφαλληνού, Ν. (2022). Τι μας δίδαξε το ελληνικό #metoo;. Διαθέσιμο στο: <https://diotima.org.gr/eisigisi-ti-mas-didaxe-to-elliniko-metoo/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 11/1/2023).

Κεφαλληνού, Ν. (2022). Εισήγηση | Τι μας δίδαξε το ελληνικό #metoo;. Διαθέσιμο στο: <https://diotima.org.gr/eisigisi-ti-mas-didaxe-to-elliniko-metoo/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

Κυριακίδου, Μ. (2021). Το #MeToo σε γνώριμα μιντιακά πλαίσια. Διαθέσιμο στο: <https://www.enainstitute.org/%cf%84%ce%bf-metoo> (Ημερομηνία πρόσβασης: 3/11/2023).

Μαροπούλου, Μ. (2016). Σεξουαλική έμφυλη βία και ιδιωτικότητα υπό το πρίσμα του ριζοσπαστικού φεμινισμού.

Μαυρουδή, Ζ. (2022). «Ένα παιδί εξουσιάζει τους ενήλικες: Για τα γενέθλια του #MeToo». Διαθέσιμο στο: <https://kosmodromio.gr/2022/11/25/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 3/12/2023).

Νικολοπούλου, Κ. (2021). Αντί Επιλόγου: Μια νέα εποχή;. Διαθέσιμο στο: <https://www.enainstitute.org/%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%ce%bd%ce%ad%ce%b1-%ce%b5%cf%80%ce%bf%cf%87%ce%ae/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 3/11/2023).

Πετράκη, Γ. (2019). Metoo και ορατότητα των φεμινιστικών αγώνων | 2 χρόνια μετά. Διαθέσιμο στο: <https://diotima.org.gr/metoo-kai-i-oratotita-ton-feministikon-agonon-2-chronia-meta/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

Πεγκλίδου, Α. (2019). Η γυναικοκτονία δεν είναι νεολογισμός. Protagon. Διαθέσιμο στο: <https://www.protagon.gr/anagnwstes/i-gynaikoktonia-den-einaineologismos-44341758409> (Ημερομηνία πρόσβασης: 9/3/2023).

Σκούρτης, Α. (2022). Το κίνημα " Me Too" στον αμερικανικό δημοφιλή κινηματογράφο: Έμφυλες αναπαραστάσεις στο σύγχρονο Χόλυγουντ.

Στουραϊτή, Α. (2021). Η επανορθωτική και η κοινωνική δικαιοσύνη στην εποχή του #MeToo. Διαθέσιμο στο: <https://www.crimetimes.gr/i-epanorthwtiki-kai-i-koinwniki-dikaio/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

Τσιλοχρήστου, Ε. (2020). Η Ολυμπιονίκης Σοφία Μπεκατώρου, μιλά στο Marie Claire και για πρώτη φορά, για τη σεξουαλική κακοποίηση που δέχτηκε στον χώρο του αθλητισμού – Βίντεο. Διαθέσιμο στο: <https://www.marieclaire.gr/celebrities/news-celebrities/i-olimpionikis-sofia-bekatorou-mila-sto-marie-claire-ke-gia-proti-fora-gia-ti-sexoualiki-parenochlisi-ston-choro-tou-athlitismou-vinteo/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

gga.gov (n.d.). Ευρωπαϊκά Προγράμματα. Διαθέσιμο στο: <https://gga.gov.gr/mitroo/276-evropaika-programmata/3473-start-to-talk> (Ημερομηνία πρόσβασης 25/2/2023).

metoogreece (n.d.). Χρειάζεσαι Βοήθεια; Διαθέσιμο στο: <https://metoogreece.gr/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).

tanea (n.d.). (2021). #metoogreece.gr: Η νέα διαδικτυακή πύλη για θέματα σεξουαλικής βίας που ανακοίνωσε ο Μητσοτάκης. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2021/02/25/greece/metoogreece-gr-i-nea-diadiktyaki-pyli-gia-themata-seksoualikhis-vias-pou-anakoinose-o-mitsotakis/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 25/2/2023).